

ISSN 1829-4480
DOI 10.56246/18294480

ԳԱՎԱՌԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

2022
0

**ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
ԳԱՎԱՌԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՈՐՈՇՄԱՄԲ:**

**ԳԱՎԱՌԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

**COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES OF
GAVAR STATE UNIVERSITY**

**СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ
ГАВАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

Ժողովածուն նվիրված է Գավառի պետական համալսարանի հիմնադիր ռեկտոր, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր մանկավարժ, Գավառի պատվավոր քաղաքացի Հրանտ Խաչատուրի Հակոբյանի ծննդյան 95 – ամյակին (մաս II):

The collection is dedicated to the 95th birthday anniversary of the Founder-Rector of Gavar State University, Doctor of Philosophy, Professor, Honored Educator of the RA, Honorary Citizen of Gavar-Hrant Khachatur Hakobyan (Part II).

Сборник посвящается 95-летию со дня рождения ректора-основателя Гаварского государственного университета, доктора философских наук, профессора, заслуженного педагога РА, почетного гражданина г. Гавара Акобяна Гранта Хачатуровича (Часть II).

1.	Գլխավոր խմբագիր՝ Հակոբյան Հրանուշ	իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԳՊՀ և ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դասախոս
2.	Խմբագրական խորհուրդ՝ Հակոբյան Ռուզաննա	իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ, ԳՊՀ ռեկտոր
3.	Խաչատրյան Աշոտ	իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի փոխնախագահ
4.	Գրիգորյան Վաչագան	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ
5.	Առաքելյան Արա	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի դասախոս
6.	Շեկյան Լավրենտի	ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
7.	Կատվայան Վիկտոր	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի տնօրեն, ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի դասախոս
8.	Ավագյան Մարտին	գյուղատնտեսական գիտությունների դոկտոր, ԳՊՀ բնագիտական ֆակուլտետի դեկան
9.	Հակոբյան Արմեն	տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր ԳՊՀ տնտեսագիտական ֆակուլտետի

		դասախոս
10.	Սավչենկո Իրինա	սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, Մոսկվայի մանկավարժական համալսարանի փիլիսոփայության և սոցիոլոգիական գիտությունների ամբիոնի պրոֆեսոր, Նիժնի Նովգորոդի Ն. Ա. Դորբոլյուբովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարանի Սոցիալ-հումանիտար տեխնոլոգիաների հետազոտության միջազգային միջառարկայական գիտական լաբորատորիայի վարիչ (ՌԴ)
11.	Բիստրյանցև Սերգեյ	փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, Սանկտ Պետերբուրգի պետական տնտեսագիտական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների, մեդիագիտության, քաղաքագիտության և պատմության ամբիոնի պրոֆեսոր (ՌԴ)
12.	Տոնապետեան-Դեմոպոլոս Անահիտ	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Փարիզի արևելյան լեզուների և քաղաքակրթությունների պետական ինստիտուտի հայագիտության ամբիոնի վարիչ (Ֆրանսիա)
13.	Սիմոնյան Լուսինե	բժշկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Մոսկվայի մարզի պետական սոցիալ-հումանիտար համալսարանի բժշկակենսաբանական առարկաների ամբիոնի վարիչ (ՌԴ)
14.	Միհրան Դաբադ	փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Բոխումի Ռուր

		համալսարանի՝ սիյուռքը և ցեղասպանությունն ուսումնասիրող ինստիտուտի հիմնադիր տնօրեն, պատմագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսոր (Գերմանիա)
15.	Մաթևոսյան Եգեկ	իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Մոսկվայի Մ. Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի համաշխարհային քաղաքականության ֆակուլտետի դասախոս (ՌԴ)
16.	Կուտուզյան Նելլի	ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԳՊՀ ուսումնագիտական գծով պրոռեկտոր
17.	Ասոյան Թաթուլ	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԳՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի դեկան
18.	Ամիրխանյան Սամվել	տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, ԳՊՀ տնտեսագիտական ֆակուլտետի դեկան
19.	Ղաջոյան Համլետ	փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, ԳՊՀ հումանիտար մասնագիտությունների ֆակուլտետի դեկան
20.	Միրիբյան Գայանե	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԳՊՀ օտար լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ
21.	Քուրքյան Լուսիկ	մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԳՊՀ հասարակական գիտությունների ամբիոնի դասախոս

1.	Editor-in-chief Hakobyan Hranush	Doctor of Law, Professor, Lecturer at GSU and the Public Administration Academy of the RA
2.	Editorial Council Hakobyan Ruzanna	Doctor of Law, Associate Professor, Rector of GSU,
3.	Khachatryan Ashot	Doctor of Law, Professor, Vice President of the RA Constitutional Court
4.	Grigoryan Vachagan	Doctor of Philology, Professor, Head of the Chair of Armenian Language and Literature, GSU
5.	Arakelyan Ara	Doctor of Philology, Professor, Lecturer at the Chair of Armenian Language and Literature, GSU
6.	Shekyan Lavrenti	Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor
7.	Katvalyan Viktor	Doctor of Philology, Associate Professor, Director of the Language Institute named after H. Acharyan of NAS, RA, Lecturer at the Chair of Armenian Language and Literature, GSU
8.	Avagyan Martin	Doctor of Agriculture, Dean of the Faculty of Natural Sciences, GSU
9.	Hakobyan Armen	Doctor of Economics, Professor, Lecturer at the Faculty of Economics, GSU
10.	Savchenko Irina	Doctor of Sociology, Professor at the Chair of Philosophy and Sociology of Moscow Pedagogical University, Head of the International Interdisciplinary Scientific Laboratory of Research of Social-Humanities and Technologies of Nizhny Novgorod State Linguistic University named

		after N. A. Dobrolyubov (the Russian Federation)
11.	Bistryantsev Sergey	PhD in Philosophical Sciences, Doctor of Sociology, Professor at the Chair of International Relations, Media Science, Political Science and History of St. Petersburg State University of Economics (the Russian Federation)
12.	Tonabetean-Demopulos Anahit	Doctor of Philology, Professor, Head of the Chair of Armenian Studies at Paris State Institute of Eastern Languages and Civilizations (France)
13.	Simonyan Lusine	PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Chair of Medical-Biological Subjects of Moscow Region State Social and Humanities University (Russian Federation)
14.	Mihran Dabagh	Doctor of Philosophy, Founder- Director of the Institute for the Study of Diaspora and Genocide of Ruhr University of Bochum, Federal Republic of Germany, Professor at the Faculty of History (Germany)
15.	Matevosyan Ezek	PhD in Law, Associate Professor, Lecturer at the Faculty of World Politics of Moscow State University named after M. Lomonosov (the Russian Federation)
16.	Kutuzyan Nelli	PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector on Educational and Scientific Affairs, GSU
17.	Asoyan Tatul	PhD in Philology, Associate Professor, Dean of the Faculty of Philology, GSU
18.	Amirkhanyan Samvel	PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics, GSU

19.	Ghajoyan Hamlet	PhD in Philosophy, Dean of the Faculty of Humanities, GSU
20	Miribyan Gayane	PhD in Philology, Head of the Chair of Foreign Language and Literature, GSU
21.	Kurkchyan Lusik	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Chair of Social Sciences, GSU

1.	Главный редактор Акобян Грануш	доктор юридических наук, профессор, преподаватель ГГУ и Академии государственного управления РА
2.	Редакционная коллегия Акобян Рузанна	доктор юридических наук, доцент, ректор ГГУ
3.	Хачатрян Ашот	доктор юридических наук, профессор, заместитель председателя Конституционного суда РА
4.	Григорян Вачаган	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой армянского языка и литературы ГГУ
5.	Аракелян Ара	доктор филологических наук, профессор, преподаватель кафедры армянского языка и литературы ГГУ
6.	Шекян Лаврентий	доктор физико-математических наук, профессор
7.	Катвалян Виктор	доктор филологических наук, доцент, директор Института языка имени Гр. Ачаряна НАН РА, преподаватель кафедры армянского языка и литературы ГГУ
8.	Авагян Мартин	доктор сельскохозяйственных наук, декан факультета естественных наук ГГУ
9.	Акобян Армен	доктор экономических наук, профессор, преподаватель экономического факультета ГГУ
10.	Савченко Ирина	доктор социологических наук, профессор кафедры философии, социологии и теории социальной коммуникации Московского педагогического университета, начальник

		международной междисциплинарной научной лаборатории технологий социально-гуманитарных исследований Нижегородского государственного лингвистического университета им. Н.А. Добролюбова (РФ)
11.	Быстрянец Сергей	кандидат философских наук, доктор социологических наук, профессор кафедры международных отношений, медиологии, политологии, истории Санкт-Петербургского государственного экономического университета (РФ)
12.	Тонапетean - Демопулос Анаит	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой арменоведения Парижского Национального института восточных языков и цивилизаций (Франция)
13.	Симонян Лусине	кандидат медицинских наук, доцент, заведующий кафедрой медико-биологических дисциплин государственного социально-гуманитарного университета Московской области (РД)
14.	Мигран Дабах	доктор философских наук, директор-основатель Института по изучению диаспоры и геноцида Рурского университета в Бохуме Федеративной Республики Германия, профессор факультета историоведения (Германия)
15.	Матевосян Езек	кандидат юридических наук, доцент, преподаватель факультета мировой политики МГУ им. М. Ломоносова (РФ)
16.	Курузян Нелли	кандидат физико-математических наук, доцент, проректор по учебной и научной работе ГГУ
17.	Асоян Татул	кандидат филологических наук, доцент,

		декан филологического факультета ГГУ
18.	Амирханян Самвел	кандидат экономических наук, доцент, декан экономического факультета ГГУ
19.	Каджоян Гамлет	кандидат философских наук, декан гуманитарного факультета ГГУ
20.	Мирибян Гаяне	кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой иностранного языка и литературы ГГУ
21.	Куркчян Лусик	кандидат педагогических наук, доцент, преподаватель кафедры общественных наук ГГУ

1.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
NATURAL SCIENCES
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

ОЦЕНКА АДАПТАЦИОННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОРГАНИЗМА ПРИ РАЗНЫХ
УРОВНЯХ ВЕГЕТАТИВНОГО СТАТУСА

УДК 612.89

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-01

СИМОНЯН ЛУСИНЕ

*Кандидат медицинских наук, доцент
Заведующая кафедрой медико-биологических дисциплин
Государственного образовательного учреждения
высшего образования Московской области
«Государственный социально-гуманитарный университет»*

электронная почта: lusinesil@mail.ru

СИМОНЯН АРМЕН

*Заслуженный деятель науки РА, профессор,
доктор биологических наук, почетный профессор ГГУ,*

электронная почта: simarmen@mail.ru

ОГАННИСЯН МАРИНЕ

*Преподаватель кафедры биологии, экологии
и здорового образа жизни ГГУ*
электронная почта: marine.hovhannisyan@gsu.am

Физические нагрузки играют важную роль в развитии функциональных резервов организма, а уровень двигательной активности определяет их количественный эквивалент. Установлена взаимосвязь между показателями физического развития, физической подготовленности и состоянием здоровья обучающихся. В то же время тренировочная деятельность параллельно с учебными нагрузками предъявляет повышенные требования к функциональным резервам организма. Физические нагрузки, могут вызвать целый ряд

изменений в функциональных системах гомеостатического уровня, изменить регуляторно-адаптивный статус организма, предопределяя настоящий и дальнейший ход адаптации. Одним из научно обоснованных методов донозологической диагностики является анализ вариабельности сердечного ритма, который позволяет получить информацию о механизмах регуляции сердечно-сосудистой системы. Сердечно-сосудистая система является полифункциональным механизмом, который играет значимую роль на всех структурных уровнях человеческого организма. Одна из её особенностей – изменение функционального состояния вследствие воздействия различных экзогенных и эндогенных факторов. Анализ вариабельности сердечного ритма позволяет исследовать и оценить адаптационные возможности организма и степень напряжения регуляторных систем. Математическая обработка ЭКГ позволяет получить ряд временных, спектральных и геометрических показателей, благодаря которым осуществляется объективная оценка состояния вегетативной нервной системы.

Ключевые слова: функциональные резервы организма, гомеостаз, донозологическая диагностика, индекс напряжения, частота сердечных сокращений, мода, амплитуда моды, вариационный размах.

**ՕՐԳԱՆԻԶՄԻ ՀԱՐՄԱՐԿՈՂԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ՎԵԳԵՏԱՏԻՎ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏԱՐԲԵՐ
ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒՄ**

ՍԻՄՈՆՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ

Մոսկվայի մարզային «Պետական սոցիալ-հումանիտար համալսարան» բարձրագույն կրթության պետական կրթական հաստատության բժշկական և սարքավորման գիտահետազոտային կենտրոնի վարիչ, բժշկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Էլփոստ՝ lusines1@mail.ru

ՍԻՄՈՆՅԱՆ ԱՐՄԵՆ

ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ,

Կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԳՊՀ պատվավոր պրոֆեսոր
Էլիոսստ՝ simarmen@mail.ru
ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ՄԱՐԻՆԵ
ԳՊՀ կենսաբանության, էկոլոգիայի
և առողջ ապրելակերպի ամբիոնի դասախոս
Էլիոսստ՝ marine.hovhannisyan@gsu.am

Օրգանիզմի ֆունկցիոնալ պահուստային հնարավորությունների զարգացման մեջ կարևոր դեր է խաղում ֆիզիկական ծանրաբեռնվածությունը, իսկ շարժողական ակտիվության մակարդակը որոշում է դրա քանակական համարժեքը: Հաստատված է կապը ֆիզիկական ակտիվության զարգացման, ֆիզիկական պատրաստվածության ցուցանիշների և սովորողների առողջական վիճակի միջև: Միաժամանակ մարզվելու գործունեությունը ուսումնական ծանրաբեռնվածության հետ զուգահեռ օրգանիզմի ֆունկցիոնալ պահուստային հնարավորությունների համար ներկայացնում է առավելագույն պահանջներ: Ֆիզիկական ծանրաբեռնվածությունը կարող է առաջ բերել հոմեոստատիկ մակարդակի ֆունկցիոնալ համակարգերի մի շարք փոփոխություններ, փոխել օրգանիզմի կարգավորիչ-հարմարվողական կարգավիճակը՝ որոշելով հարմարվողականության ներկա և հետագա ընթացքը: Մինչևնզոոլոգիական ախտորոշման գիտականորեն հիմնավորված մեթոդներից մեկը սրտի ռիթմի տատանողականության վերլուծությունն է, որը հնարավորություն է տալիս տեղեկություն ստանալ սիրտանոթային համակարգի կարգավորման մեխանիզմների մասին: Սիրտանոթային համակարգը ամբողջական ֆունկցիոնալ մեխանիզմ է, որն զգալի դեր է խաղում մարդու օրգանիզմի կառուցվածքային բոլոր մակարդակներում: Դրա հատկություններից մեկը ֆունկցիոնալ վիճակի փոփոխությունն է տարբեր արտածին և ներծին գործոնների ազդեցության հետևանքով: Սրտի ռիթմի տատանողականության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս հետազոտել և գնահատել օրգանիզմի հարմարվողական հնարավորությունները և կարգավորման համակարգերի լարվածության աստիճանը: ԷՍԳ-ի մաթեմատիկական մշակումը թույլ է տալիս ստանալ ժամանակային, սպեկտրալ և երկրաչափական մի շարք ցուցանիշներ, որոնց շնորհիվ իրականացվում է վեգետատիվ նյարդային համակարգի վիճակի օբյեկտիվ գնահատում:

Քանայի բառեր՝ օրգանիզմի ֆունկցիոնալ պահեստանյութեր, հոմեոստազ, մինչնոզոլոգիական ախտորոշում, լարվածության ցուցիչ, սրտի կծկումների հաճախականություն, մոդա, մոդայի ամպլիտուդ, տատանման մեծություն:

EVALUATION OF THE ADAPTIVE CAPABILITIES OF THE BODY AT DIFFERENT LEVELS OF VEGETATIVE STATUS

SIMONYAN LUSINE

*Doctor of Medical Science,
Associate Professor, Head of the Department of Biomedical Disciplines
of State Educational Institution of
Higher Education of the Moscow Region
"State Social and Humanitarian University"*

e-mail: lusines1@mail.ru

SIMONYAN ARMEN

*RA Honoured Scientist,
Doctor of Biology, Professor,*

e-mail: simarmen@mail.ru

HOVHANNISYAN MARINE

*Lecturer of the Chair of Biology,
Ecology and Healthy Lifestyle GSU
e-mail: marine.hovhannisyam@gsu.am*

Physical loads play an important role in the development of functional reserves of the body, and the level of motor activity determines their quantitative equivalent. The relationship between the indicators of physical development, physical fitness and the state of health of students has been established. At the same time, training activity, in parallel with training loads, imposes increased requirements on the functional reserves of the body. Physical loads can cause a number of changes in the functional systems of the homeostatic level, change the regulatory-adaptive status of the body, predetermining the current and future course of adaptation. One of the scientifically based methods of prenosological diagnostics is the analysis of heart rate variability, which allows obtaining

information about the mechanisms of regulation of the cardiovascular system. The cardiovascular system is a multifunctional mechanism that plays a significant role at all structural levels of the human body. One of its features is a change in the functional state due to the influence of various exogenous and endogenous factors. Analysis of heart rate variability makes it possible to investigate and evaluate the adaptive capabilities of the body and the degree of tension of regulatory systems. Mathematical processing of the ECG makes it possible to obtain a number of temporal, spectral and geometric indicators, thanks to which an objective assessment of the state of the autonomic nervous system is carried out.

Key words: *functional reserves of the body, homeostasis, prenosological diagnostics, stress index, heart rate, mode, mode amplitude, variation range.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 12.05.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 20.08.2022թ.:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱԼԵՐԻ

*Կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
անասնաբուժական և անասնաբուժության սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի առաջադար գիտաշխատող,
ԳՊՀ, ՀԱԱՀ դասախոս
Էլփոստ՝ grigoryanvgv@mail.ru*

ՇՉԵՐԲԱԿՈՎ ՕԼԵԳ

*Կենսաբանական գիտությունների թեկնածու,
անասնաբուժական և անասնաբուժության սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի առաջադար գիտաշխատող
Էլփոստ՝ oleg1vet@gmail.com*

ՀԱԿՈՐՅԱՆ ԱՆՈՒՇ

*անասնաբուժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
անասնաբուժական և անասնաբուժության սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի առաջադար գիտաշխատող,
ՀԱԱՀ դասախոս
Էլփոստ՝ akobian.anush@mail.ru*

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԼԻԱՆԱ

*անասնաբուժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Անասնաբուժական և անասնաբուժության սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի տնօրեն,
ՀԱԱՀ դասախոս
Էլփոստ՝ lianagroryan7878@mail.ru*

Տասնյակ տարիներ առաջ Հայաստանի գետերում և լճակներում ապրում էին բազմաթիվ եզակի ձկնապեսակներ, որոնց մի մասն ուներ արդյունագործական նշանակություն:

Վարագաջուր գետի ձկների հելմինթոզների ուսումնասիրության մասին տեղեկությունները բացակայում են: Այս գետի ձկների հելմինթաֆաունայի ուսումնասիրությունն ունի գիտական և գործնական

նշանակություն հասկանալի անտրոպոգեն գործոնների ազդեցության պայմաններում, որը կապված է գետի բնապահպանական ռեժիմի փոփոխման հետ:

Աշխատանքի նպատակն է պարզել Վարագաջուր գետի ձկների հելմինթների տեսակային կազմը:

Հետազոտությունները կատարվել են 2021-2022 թվականներին անասնաբուժության և անասնաբուժական սանիտարական փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի, ՀԱԱՀ համաճարակաբանության և մակաբուժաբանության ամբիոնի, ինչպես նաև կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի մակաբուժաբանության և հելմինթոլոգիայի լաբորատորիաներում:

Վարագաջուր գետից բռնված 3 տեսակի 65 ձկները ենթարկվել են լրիվ հելմինթոլոգիական հերձման, որոնցից 40-ի մոտ հայտնաբերվել են հարուցիչներ: Վարակված ձկներն արտաքին տեսքից կարծես կլինիկապես եղել են առողջ, սակայն հերձման արդյունքում հայտնաբերվել են փարբեր հարուցիչներ:

Տավուշի մարզով հոսող Վարագաջուր գետում առկա կարմրախայտ /*Salmo trutta*/, Կուրի բեղաձուկ /*Barbus lacerta*/, Կուրի կողակ /*Capoeta capoeta*/ ձկնատեսակների աղիքներում հայտնաբերվել են *Rhabdachona fortunately* կլոր որդեր, իսկ աչքի ռսպնակում՝ *Diplostomum spataceum* և *Diplostomum rutili* տրեմատոդների մետացերկարիաները: Հետազոտված ձկների վարակվածությունը կազմել է 61,5%, ընդ որում Կուրի բեղաձկան ճիճվային վարակվածությունը կազմել է 58,3%, Կուրի կողակինը՝ 71,4%, իսկ կարմրախայտ ձկնատեսակինը՝ 63,6%:

Քանալի բառեր՝ Տավուշ, Վարագաջուր, Կուրի բեղաձուկ, Կուրի կողակ, կարմրախայտ:

HELMINTHS OF THE FISH OF VARAGAJUR RIVER

GRIGORYAN VALERY

*PhD in Biological Sciences, Associate Professor
Leading Researcher of Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
Lecturer of GSU, ANAU
e-mail: grigoryanvgv@mail.ru*

SHCHERBAKOV OLEG

*PhD in Biological Sciences
Leading Researcher of Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
e-mail: oleg1vet@gmail.com*

HAKOBYAN ANUSH

*PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor
Leading Researcher of Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
ANAU lecturer
e-mail: akobian.anush@mail.ru*

GRIGORYAN LIANA

*PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor
Director of the Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
ANAU lecturer
e-mail: lianagrigoryan7878@mail.ru*

Decades ago, most unique fish species lived in the rivers and ponds of Armenia, some of which had industrial significance.

There is no information on the study of helminthiasis in Varagadzur River fish. The study of the helminth fauna of this river fish is of scientific and practical interest, especially under the influence of anthropogenic factors associated with the change of the environmental regime of the river.

The aim of the work is to find out the species composition of helminths of Varagadzur river fish.

Researches were carried out in 2021-2022 in the laboratories of parasitology and helminthology of the Research Center of Veterinary Medicine and Veterinary Sanitary Expertise, the Department of Epidemiology and Parasitology of ANAU, as well as the Scientific Center of Zoology and Hydroecology.

65 fish of 3 species caught from the Varagajur River were subjected to complete helminthological dissection: pathogens were found in 40 of them. Infected fish appeared to be clinically healthy in appearance, but dissection revealed different pathogens.

Fortunately, Rhabdachona roundworms were found in the guts of Brown trout /*Salmo trutta*/, Kura barbel /*Barbus lacerta*/ and Caucasian scraper /*Capoeta capoeta*/ in the Varagadzur River flowing through Tavush region, and metacercariae of *Diplostomum spataceum* and *Diplostomum rutili* trematodes were found in the lense of the eye. The infestation of the examined fish was 61.5%, with the worm infestation of Kura barbel being 58.3%, Caucasian scraper - 71.4% and Caucasian scraper - 63.6%.

Keywords: *Tavush, Varagajur, Kura barbel, Caucasian scraper, Brown Trout.*

ГЕЛЬМИНТЫ РЫБ РЕКИ ВАРАГАДЖУР

ГРИГОРЯН ВАЛЕРИЙ

Кандидат биологических наук, доцент
Ведущий научный сотрудник Научного центра ветеринарной и
ветеринарно-санитарной экспертизы

Преподаватель ГГУ, АНАУ
электронная почта: grigoryanvgv@mail.ru

ЩЕРБАКОВ ОЛЕГ

Кандидат биологических наук
Ведущий научный сотрудник Научного центра ветеринарной и
ветеринарно-санитарной экспертизы

электронная почта: oleg1vet@gmail.com

АКОПЯН АНУШ

Кандидат ветеринарных наук, доцент
Ведущий научный сотрудник Научного центра ветеринарной и
ветеринарно-санитарной экспертизы,

Преподаватель АНАУ
электронная почта: akobian.anush@mail.ru

ГРИГОРЯН ЛИАНА

Кандидат ветеринарных наук, доцент
Директор Научно-исследовательского центра ветеринарной и
ветеринарно-санитарной экспертизы,

Преподаватель АНАУ
электронная почта: lianagrigoryan7878@mail.ru

Десятки лет назад в реках и прудах Армении обитало множество уникальных видов рыб, некоторые из которых имели промышленное значение.

Сведения об изучении гельминтозов у рыб реки Варагаджур отсутствуют. Изучение гельминтофауны этой речной рыбы представляет научный и практический интерес, особенно под влиянием антропогенных факторов, связанных с изменением экологического режима реки.

Цель работы - выяснить видовой состав гельминтов речной рыбы Варагаджур.

Исследования проводились в 2021-2022 годах в лабораториях паразитологии и гельминтологии НИЦ ветеринарной медицины и ветеринарно-санитарной экспертизы, отдела эпидемиологии и паразитологии АНАУ, а также Научного центра зоологии и гидроэкологии.

Полному гельминтологическому вскрытию подвергнуто 65 рыб 3-х видов, выловленных из реки Варагаджур, у 40 из них обнаружены патогены. Зараженная рыба выглядела клинически здоровой, но при вскрытии были обнаружены другие патогены.

Rhabdachona fortunatowy к счастью, в кишечнике Ручьевая форель /*Salmo trutta*/, Куринская храмуля /*Barbus lacerta*/ и, Куринская храмуля /*Sarcoeta sarcoeta*/ в реке Варагаджур, протекающей через Тавушскую область, обнаружены круглые червы, а в хрусталике глаза обнаружены метацеркарии *Diplostomum spataceum* и *Diplostomum rutili* трематоды. Зараженность исследованных рыб составила 61,5 %, при этом зараженность гельминтами Куринский усач 58,3 %, Куринская храмуля 71,4 %, Ручьевая форель 63,6 %.

Ключевые слова: *Тавуш, Варагаджур, Куринский усач, Куринская храмуля, Ручьевая форель.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 26.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 18.08.2022թ.:

**ՏԱՐԲԵՐ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՅՐԵՐՈՒՄ ԱՃՈՂ ԽՆԿԱԾԱՂԻԿ
ՍՈՎՈՐԱԿԱՆԻ(ORIGANUM VULGARE L.) ԷՔՍՏՐԱԿՏՈՒՄ ՀԱԿԱՕՔՍԻԴԻԶ
ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ՀՏԴ 58
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-03

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԼՈՒԻԶԱ

*քիմիական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ,
Գորիսի պետական համալսարանի
կենսաբանության և քիմիայի ամբիոնի վարիչ
Էլփոստ՝ luizavardanyan211@gmail.com*

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ

*քիմիական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Գորիսի պետական համալսարանի
կենսաբանության և քիմիայի ամբիոնի դասախոս
Էլփոստ՝ syuhayrapetyan@gmail.com*

ԱԹԱԲԵԿՅԱՆ ԼԻԼԻԹ

*քիմիական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Գորիսի պետական համալսարանի
կենսաբանության և քիմիայի ամբիոնի դասախոս
Էլփոստ՝ lili.atabekyan@gmail.com*

Խնկածաղիկ սովորականը՝ որպես մարսողությունն աշխուժացնող, ստամոքսի սպազմը վերացնող միջոց, ժողովրդական բժշկության մեջ ունի կիրառման հին պատմություն: Հեփաքրքիր էր պարզել Կոլյալ բույսի հակաօքսիդիչ հատկությունները: Այդ նպատակով կուժովի օքսիդացման մոդելային ռեակցիայի օրինակի վրա ուսումնասիրվել է ՀՀ Գորիսի փարածաշրջանում, Բելառուսի Հանրապետության կենտրոնական բուսաբանական այգում և Մոսկվայի մարզի Չերնոգոլովկա քաղաքի մերձակայքում աճող խնկածաղիկ սովորականի բուսահումքից ստացված էթիլացեփափային էքստրակտների հակաօքսիդիչ հատկությունները: Որոշվել է ինչպես հակաօքսիդիչ նյութերի պարունակությունը, այնպես էլ դրանց ակտիվությունը, որը բնութագրվում է ինհիբիտորի (I₀H) և

պերօքսիդային ռադիկալների (RO_2) միջև ընթացող ռեակցիայի արագության հաստատումով $RO_2 + InH \xrightarrow{k_7} ROOH + In\cdot$:

Պարզվել է, որ ամենամեծ քանակությամբ հակաօքսիդիչ ակտիվությամբ օժտված նյութեր պարունակվում են Բելառուսի Հանրապետության կենտրոնական բուսաբանական այգում աճող խնկածաղիկ սովորականի էթիլացետաբալային էքստրակտներում: Սա վկայում է այն մասին, որ ջերմաստիճանային գործոնը և ինտրադուկցիայի երևույթը որոշիչ ազդեցություն են ունեցել ուսումնասիրված բույսերում հակաօքսիդիչների կենսասինթեզի ռեակցիաների ընթացքի վրա: Չնայած Բելառուսի Հանրապետության կենտրոնական բուսաբանական այգում աճող խնկածաղիկ սովորականից ստացված էթիլացետաբալային էքստրակտներում հակաօքսիդիչ նյութերի պարունակությունը մեծ էր, սակայն դրանց ակտիվությունն ավելի փոքր էր՝ ի տարբերություն Գորիսի տարածաշրջանում աճող խնկածաղիկ սովորականից ստացված էթիլացետաբալային էքստրակտների, որոնցում հակաօքսիդիչ նյութերի քանակությունն ավելի քիչ էր, իսկ ակտիվությունը՝ մեծ:

Բանալի բառեր՝ խնկածաղիկ սովորական, հակաօքսիդիչ հատկություններ, արագության հաստատում, օքսիդացում, կումոլ, պերօքսիդային ռադիկալ:

THE CONTENT AND ACTIVITY OF ANTIOXIDANTS OF THE EXTRACT OF OREGANO (ORIGANUM VULGARE L.) GROWING IN DIFFERENT GEOGRAPHIC PLACES

VARDANYAN LUIZA

Doctor of Chemistry Sciences,
Head of Department of Biology and Chemistry of Goris State University,
e-mail: luizavardanyan211@gmail.com

HAYRAPETYAN SYUZANNA

PhD in Chemistry, Associate Professor at the Chair of Biology and Chemistry of Goris State University
e-mail: syuhayrapetyan@gmail.com

ATABEKYAN LILIT

PhD in Chemistry

Associate Professor at the Chair of Biology
and Chemistry of Goris State University,
e-mail: lili.atabekyan@gmail.com

The use of *origanum vulgare* L. has a long history in traditional medicine as a digestive stimulant and stomach spasm reliever. It was interesting to find out the antioxidant properties of this plant. For this purpose, the antioxidant properties of the ethyl acetate extracts obtained from the raw material of *origanum vulgare* L. growing in the Goris region of the Republic of Armenia, in the Central Botanical Garden of the Republic of Belarus and near Chernogolovka city in the Moscow Region have been studied. Both the content of antioxidant substances and their activity have been determined, which is characterized by the rate constant of the reaction between the inhibitor (InH) and peroxide radicals (RO_2)

($RO_2 + InH \xrightarrow{k_7} ROOH + In$), were determined.

It has been found that the largest amount of substances with antioxidant activity are in the ethyl acetate extracts of *origanum vulgare* L. growing in the Central Botanical Garden of the Republic of Belarus. This fact indicates that the temperature factor and the phenomenon of introduction had a decisive influence on the process of antioxidant biosynthesis reactions in the studied plants.

Although the amount of antioxidant substances in the ethyl acetate extracts obtained from *origanum vulgare* L. growing in the Central Botanical Garden of the Republic of Belarus was large, their activity was low, in contrast to the ethyl acetate extracts obtained from *origanum vulgare* L. growing in the Goris region, where the amount of antioxidant substances was less, but the activity was high.

Keywords: *Oregano, antioxidant properties, reaction rate constant, oxidation, cumene, peroxide radicals.*

СОДЕРЖАНИЕ И АКТИВНОСТЬ ЭКСТРАКТОВ ДУШИЦЫ ОБЫКНОВЕННОЙ (*ORIGANUM VULGARE* L.), ПРОИЗРАСТАЮЩИХ В РАЗЛИЧНЫХ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ЗОНАХ

ВАРДАНЯН ЛУИЗА

*Доктор химических наук, доцент
Заведующая кафедрой биологии и химии
Горисского государственного университета
электронная почта: luizavardanyan211@gmail.com*

АЙРАПЕТЯН СЮЗАННА

*Кандидат химических наук, доцент
Доцент кафедры биологии и химии
Горисского государственного университета
электронная почта: syuhayrapetyan@gmail.com*

АТАБЕКЯН ЛИЛИТ

*Кандидат химических наук, доцент
Доцент кафедры биологии и химии
Горисского государственного университета
электронная почта: lili.atabekyan@gmail.com*

Душица обыкновенная с давних времен используют в народной медицине для усиления перистальтики кишечника, спазмах в области желудка, гастритах, воспалении печени и т.д. Интересно было исследовать его антиоксидантные свойства. С этой целью на примере модельной реакции окисления кумола были исследованы антиоксидантные свойства этилацетантных экстрактов душицы обыкновенной, произрастающих на территории Горисского района Армении, Черноголовки Московской области и Центрального ботанического сада Белорусии. Были определены как содержание антиоксидантов, так и их активность, характеризованная константой скорости реакции пероксильного радикала с антиоксидантом ($RO_2 + InH \xrightarrow{k_7} ROOH + In$).

Оказалось, что в наиболее большом количестве антиоксидантных веществ содержатся в экстракте душицы обыкновенной, произрастающей в Центральном ботаническом саду Белорусии. Это свидетельствует о том, что температурный фактор и интродукция растений в ботанический сад оказывает определяющее влияние на биосинтез антиоксидантов в исследованных растениях.

Несмотря на то, что в последнем содержание антиоксидантов больше, их антиоксидантная активность меньше по сравнению с душицей

обыкновенной, собранного с Горисского региона, в экстракте которого содержание антиоксидантных веществ меньше, а активность больше.

Ключевые слова: *душица обыкновенная, антиоксидантные свойства, константа скорости, окисление, кумол, пероксильный радикал.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 22.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 02.09.2022թ.:

ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

ՀՏԴ 631

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-04

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ԱՆՈՒՇ

ԵՊՀ սոցիալ- փնտեսական աշխարհագրության ամբիոնի ասպիրանտ
Էլփոստ՝ anush.hambardzumyan.83@mail.ru

Հողվածը նվիրված է գյուղատնտեսության վրա կլիմայի փոփոխությունների ունեցած ազդեցությունների հետազոտության արդյունքների վերլուծությանը: Հատկանշական է, որ ազդեցությունը փոխադարձ է, գյուղատնտեսությունը նույնպես մեծապես ազդում է կլիմայի վրա: Աշխարհի աճող բնակչությունը և սննդակարգի փոփոխությունը մեծացնում են սննդի պահանջարկը: Արտադրությունը դժվարությամբ է պահպանվում, քանի որ աշխարհի շատ մասերում բերքաբերությունը նախկինից ցածր է, օվկիանոսների կենսունակությունը նույնպես նվազում է: Կլիմայի փոփոխման հետևանքով առաջացած նոր պայմաններում մշակվող բույսերի ջերմային պայմանները, բուսածի ընթացքում խոնավության պահպանումը, ձմեռող բույսերի ագրոկլիմայական պայմանները փարածական, ժամանակային, ուժգնության և քանակական առումով վերանայման կարիք կունենան: Այս ամենի հետևանքով կարիք կլինի կլիմայական ռեսուրսների վերագնահատման: Վերագնահատումը կբերի մի շարք խնդիրների լուծման, ինչպիսիք են փարածքի կլիմայական ցուցանիշի ճշգրտումը, մշակաբույսերի և կենդանիների զարգացման և արտադրողականության բացահայտումը, ըստ այդմ հեռանկարային տեսակների և հիբրիդների վերաբաշխումը, բերքահավաքի, վնասատուների փարածման հարցերը: Ագրոկլիմայական ռեսուրսների փոփոխությունը որոշում է նաև դաշտային աշխատանքները, ժամկետները, որոնք ևս կփոփոխվեն կլիմայի նոր պայմաններում:

Համամոլորակային փառացման ու կլիմայի փոփոխության հետ կապված խնդիրներն արդիական են ամենուրեք, նաև Հայաստանում, ուստի վերլուծությունը կարող է ունենալ և՛ տեսական, և՛ կիրառական նշանակություն գյուղատնտեսությանը վերաբերվող աշխատանքների ժամանակ:

Բանալի բառեր՝ կլիմա, կլիմայի փոփոխություն, համամոլորակային հիմնախնդիր, գյուղատնտեսություն, գլոբալ տաքացում, հետազոտություն, անապատացում, ջերմոցային էֆեկտ:

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON AGRICULTURE

HAMBARZUMYAN ANUSH

Postgraduate Student of YSU Chair of Socio-Economic Geography

e-mail: anush.hambarzumyan.83@mail.ru

This article is an analysis of the results of a study on the effects of climate change on agriculture. It is noteworthy that the impact is reciprocal and agriculture also has a significant impact on the climate. The growing population of the world and the change in diet are increasing the demand for food. Production is difficult to maintain because in many parts of the world yields are lower than before, and the viability of the oceans is declining. The thermal conditions of plants cultivated in the new conditions caused by climate change, the retention of moisture during vegetation, the agro-climatic conditions of wintering plants will need to be revised in terms of space, time, intensity and quantity. With all this, there will be a need to re-evaluate climate resources. The reassessment will lead to the solution of a number of problems, such as adjustment of the climatic index of the area, identification of crops, animal development, productivity, redistribution of promising varieties, hybrids, harvest, spread of pests, etc. The change of agro-climatic resources determines the field work and the terms, which will change in the new climate conditions.

Problems related to global warming and climate change are relevant everywhere, especially in Armenia, so the analysis can be of both theoretical and practical significance in agricultural work.

Keywords: *Climate, climate change, global problem, agriculture, global warming, research, desertification, greenhouse effect.*

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА НА СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

АМБАРЦУМЯН АНУШ

Аспирант ЕГУ председатель социальной экономики географии

Данная статья представляет собой анализ результатов исследования влияния изменения климата на сельское хозяйство. Примечательно, что воздействие носит взаимный характер, и сельское хозяйство также оказывает значительное влияние на климат. Растущее население мира и изменение рациона питания увеличивают спрос на продукты питания. Производство трудно поддерживать, потому что во многих частях мира урожайность ниже прежних показателей, и жизнеспособность океанов также снижается. Термический режим выращиваемых растений в новых условиях, вызванных изменением климата, сохранение влаги в период вегетации, агроклиматические условия зимовки растений будут нуждаться в пересмотре в пространственном, временном, интенсивном и количественном отношении.

При всем этом возникнет необходимость в переоценке климатических ресурсов. Переоценка приведет к решению ряда задач, таких как корректировка климатического индекса района, идентификация сельскохозяйственных культур, развитие животных, продуктивность, перераспределение перспективных сортов, гибридов, урожайность, распространение вредителей и т. д. Изменение агроклиматических ресурсов определяет также полевые работы, сроки, которые также изменятся в новых климатических условиях

Проблемы, связанные с глобальным потеплением и изменением климата, актуальны везде, особенно в Армении, поэтому анализ может иметь как теоретическое, так и практическое значение в сельскохозяйственных работах.

Ключевые слова: климат, изменение климата, глобальная проблема, сельское хозяйство, глобальное потепление, исследования, опустынивание, парниковый эффект.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 03.08.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 18.05.2022թ.:

ՍՅՈՒՆԻՔԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԻ ԵՂԱՆԱԿԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ
ԴԻՍԿՈՄՖՈՐՏԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

ՀՏԴ 551.5
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-05

ԴԱՎԹՅԱՆ ՊԵՏՐՈՍ

*աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԵՊՀ քարտեզագրության և գեոմորֆոլոգիայի ամբիոնի վարիչ
Էլվինոստ՝ pdavtian@ysu.am*

ԴԱՎԹՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ

*տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ԵՊՀ սերվիսի ամբիոնի դասախոս
Էլվինոստ՝ tigran_davtyan@ysu.am*

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԱՐՄԻՆԵ

*ԵՊՀ քարտեզագրության և գեոմորֆոլոգիայի ամբիոնի դասախոս
Էլվինոստ՝ armine.vardanyan@ysu.am*

ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ ՔԱՂՑՐԻԿ

*ՀՀ Մխչյան գյուղի դպրոցի տնօրեն
Էլվինոստ՝ qmatevosyan@mail.ru*

Տարածքի եղանակային պայմանների կոմֆորտայնության և դիսկոմֆորտայնության ցուցանիշները կարևոր նշանակություն ունեն մարդու հանգստի կազմակերպման և առողջության ապահովման համար: Դրանք համարվում են այն զգայուն չափանիշները (ինդիկատորները), որոնց միջոցով հնարավոր է բացահայտել փարածքի առանձնահատկությունները և կատարել արժեքավոր եզրահանգումներ ու առաջարկություններ: Միևնույն ժամանակ ստացված ցուցանիշները համալրում են այն տվյալների բանկը, որոնք կարելի է օգտագործել ցանկացած փարածքում նմանափայ հեղազոտություններ կատարելու համար:

Աշխատանքում ըստ լանդշաֆտային գոտիների հաշվարկված է Սյունիքի փարածաշրջանի դիսկոմֆորտայնության ցուցանիշը

Արակավայի առաջարկած բանաձևով. վերջինս ստացվել է հարաբերական խոնավության և ջերմաստիճանի ցուցանիշների համադրությամբ: Դրանք համեմատվել և համադրվել են մեր նախորդ աշխատանքներում էկվիվալենտ էֆեկտիվ ջերմաստիճանի բանաձևի (ջերմաստիճանի, հարաբերական խոնավության և քամու արագության ցուցանիշների համադրություն) միջոցով ստացված տաք սեզոնի կոմֆորտայնության և Բոդմանի առաջարկած բանաձևով հաշվարկված ցուրտ սեզոնի դիսկոմֆորտայնության ցուցանիշների հետ, որի արդյունքում հաստատվել է ստացված տվյալների հավաստիությունը և հուսալիությունը:

Միայն այս դեպքում հնարավոր կլինի դրանք օգտագործել տարածաշրջանում կոնկրետ խնդիրներ լուծելու համար: Մասնավորապես մարդու առողջության համար նպաստավոր տարածքների ընտրության և դրանք սեզոնին օգտագործման, օդերևութաբանական պայմաններից կախվածություն ունեցող մարդկանց համար միգրացիայի միջոցով ապահով բնակության վայրերի որոշման, ռեկրացիոն գոտիների առանձնացման և զբոսաշրջության զարգացման տարածաժամանակային պայմանների ընտրության համար:

Բանալի բառեր՝ կոմֆորտայնություն, լանդշաֆտային գոտի, տաք սեզոն, ցուրտ դիսկոմֆորտայնություն:

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE APPLIED VALUE OF THE DISCOMFORT INDEX OF WEATHER CONDITIONS IN THE SYUNIK REGION

DAVTYAN PETROS

*PhD in Geography Sciences (PhD), Associate Professor
YSU Head of Chair | Chair of Cartography and Geomorphology
e-mail: pdavtian@ysu.am*

DAVTYAN TIGRAN

*PhD in Economic Sciences, Associate Professor
Lecturer of YSU Service Chair
e-mail: tigran_davtyan@ysu.am*

VARDANYAN ARMINE

Lecturer of YSU Chair of Cartography and Geomorphology

e-mail: armine.vardanyan@ysu.am

MATEVOSYAN QAXCRIK

Headmaster of Mkhchyan village school of the Republic of Armenia

e-mail: qmatevosyan@mail.ru

Indices of comfort and discomfort of the weather conditions of the area are of great importance in organizing a person's recreation and ensuring his health. They are considered sensitive criteria (indicators) that can be used to identify terrain features and draw valuable conclusions and recommendations. At the same time, the obtained indices replenish the data bank, which can be used to conduct similar studies in any area.

In the article, on the basis of the formula proposed by Arakawa, indices of discomfort in the Syunik region were calculated by landscape zones. The formula combines indices of relative humidity and temperature. Afterwards, these indices were compared and combined with comfort indices of the warm season, calculated by the formula of equivalent-effective temperature (combination of indices of temperature, relative humidity and wind speed) and discomfort indices of the cold season, calculated by the Bodman's formula, which are obtained in our previous articles. As a result, the credibility and reliability of the data obtained were confirmed.

Only in this case will it be possible to use these indices to solve specific problems, in particular, to select territories favorable to human health and season use, to choose safe places to live for people with dependence on meteorological conditions through a migration, separate recreational zones and to select spatial-temporal conditions for the development of tourism.

Keywords: *comfort, landscape zone, warm season, cold discomfort.*

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ПРИКЛАДНОГО ЗНАЧЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЯ ДИСКОМФОРТНОСТИ ПОГОДНЫХ УСЛОВИЙ СЮНИКСКОГО РЕГИОНА

ДАВТЯН ПЕТРОС

Кандидат географических наук, доцент

Заведующий кафедрой картографии и геоморфологии ЕГУ

электронная почта: pdavtian@ysu.am

ДАВТЯН ТИГРАН

Кандидат экономических наук, доцент

Преподаватель кафедры сервиса ЕГУ

электронная почта: tigran_davtyan@ysu.am

ВАРДАНЯН АРМИНЕ

Преподаватель кафедры картографии и геоморфологии ЕГУ

электронная почта: armine.vardanyan@ysu.am

МАТЕВОСЯН ГАХЦРИК

Директор школы села Мхчян РА

электронная почта: qmatevosyan@mail.ru

Показатели комфортности и дискомфорта погодных условий местности имеют большое значение в организации отдыха человека и обеспечении его здоровья. Они считаются чувствительными критериями (индикаторами), с помощью которых можно выявить особенности местности и сделать ценные выводы и рекомендации. При этом полученные показатели пополняют банк данных, который можно использовать для проведения аналогичных исследований в любой местности.

В работе, на основе предложенной Аракавой формулы, по ландшафтным зонам рассчитан показатель дискомфорта в Сюникском регионе. Формула комбинирует показатели относительной влажности и температуры. Затем эти показатели были сравнены и сопоставлены с полученными нами в предыдущих работах показателями комфортности теплого сезона, рассчитанные по формуле эквивалентно эффективной температуры (комбинирование показателей температуры, относительной влажности и скорости ветра) и показателями дискомфорта холодного сезона, рассчитанных по формуле Бодмана. В результате чего подтвердились достоверность и надежность полученных данных.

Только в этом случае будет возможно использовать эти показатели для решения конкретных задач, в частности, для выбора благоприятных для человеческого здоровья территорий и их сезонного использования, для определения безопасных мест проживания людей, зависимых от метеорологических условий посредством миграции, разделения

рекреационных зон и для выбора пространственно-временных условий для развития туризма.

Ключевые слова: *комфортность, ландшафтная зона, теплый сезон, холодная дискомфортность.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 03.06.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 18.08.2022թ.:

**ՍԵՎԱՆԱ ԼՃԻ ԱՎԱԶԱՆԻ ՁՄԵՌԱՅԻՆ ՆՎԱԶԱԳՈՒՅՆ ՀՈՍՔԸ
ԵՎ ԱՆԱՍՆԱՊԱՀԱԿԱՆ ԱՐՏԱՆԵՏՈՒՄՆԵՐԸ**

**ՀՏԴ 556.5
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-06**

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ՎԱՐԴՈՒՀԻ

*աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ ֆիզիկական աշխարհագրության և
ջրաօդերևութաբանության ամբիոնի դոցենտ*
e-mail: vmargaryan@ysu.am

ՍԱՅԱԴՅԱՆ ՀՈՎԻԿ

*աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Գերմանիայի միջազգային համագործակցության կազմակերպություն (GIZ/
ԳՄՀԸ), կայուն հողօգտագործման խորհրդատու*
e-mail: hovik.sayadyan71@gmail.com

ԱԶԻԶՅԱՆ ԼԵՎՈՆ

*տեխնիկական գիտությունների թեկնածու,
«Հիդրոօդերևութաբանության և մոնիթորինգի կենտրոն»
ՊՈԱԿ-ի տնօրենի ժ/պ*
e-mail: levon_azizyan@yahoo.com

ՍԵԴՐԱԿՅԱՆ ԱՐՄԵՆ

*ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի (ՀԱՊՀ)
կիրառական մաթեմատիկայի և ֆիզիկայի ամբիոնի դոցենտ*
e-mail: asedrakyan.phys@gmail.com

ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ ԳՈՐԻԿ

*աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ երկրաբանության ինստիտուտի երկրադեղեկատվական
լաբորատորիայի կրպետ գիտաշխատող*
e-mail: avetisyangorik@gmail.com

Աշխատանքում քննվել է Սևանա լիճ թափվող գետերի ձմեռային միջին տասնօրյակային նվազագույն ելքերը՝ դիտակումների երկար շարքեր ունեցող առանձին դիտակետերի համար: Հաշվարկվել է լճի

ավազանի գետերի ձմեռային միջին փասնօրյակային նվազագույն ելքերի նորման, փոփոխականության (Cv) և անհամաչափության (Cs) գործակիցները: Սևանա լիճ թափվող գետերի ձմեռային միջին փասնօրյակային նվազագույն ելքերը գտնվում են 0,050-2,61 մ³/վրկ միջակայքում: Ձմեռային միջին փասնօրյակային նվազագույն հոսքի վարիացիայի գործակիցը կազմում է 0,13-0,62, իսկ անհամաչափության գործակիցը՝ 0,20-1,48: Վարիացիայի գործակցի փոքր արժեքներ դիտվում են սպորերկրյա կայուն սնում ունեցող գետերի մոտ: Սևանա լիճ թափվող գետերի մեծ մասի (դիտարկվող գետերի 58 %-ի) մոտ դիտվում է ձմեռային միջին փասնօրյակային նվազագույն ելքերի աճման միտում: Գետերի ձմեռային նվազագույն հոսքի շրջանը համընկնում է անասունների մսուրային պահվածքին, երբ առաջանում են առավելագույն կենտրոնացված անասնապահական արտաներույթներ (մեզ, գոմաղբահեղուկ) և գոմաղբ, որոնք էլ ջրային միջավայրը հարստացնում են կենսածին ազոտով և ֆոսֆորով: Ցույց է տրվել անասնապահական արտաներույթների վրանգավոր ազդեցությունը Սևանա լիճ թափվող գետերի և Սևանա լճի ջրի որակի վրա, հադկապես տարվա ցուրտ կեսին, երբ գերակշռում է անասունների մսուրային պահվածքը:

Բանալի բառեր՝ փոփոխականության և անհամաչափության գործակիցներ, ձմեռային միջին փասնօրյակային նվազագույն ելքեր, Սևանա լիճ թափվող գետեր, անասնապահական արտաներույթներ, ջրի որակ:

WINTER MINIMAL RUN-OFF OF SEVAN LAKE WATERSHED AND LIVESTOCK CONTAMINANTS

MARGARYAN VARDUHI

*PhD in Geographical Sciences, Associate Professor
Department of Physical Geography and Hydrometeorology, YSU
e-mail: vmargaryan@ysu.am*

SAYADYAN HOVIK

*Doctor of Geographical Sciences, Professor
German Agency for Inter. Cooperation,
Adviser on Sustainable Landuse
e-mail: hovik.sayadyan71@gmail.com*

AZIZYAN LEVON

*PhD in Technical Sciences,
Acting Director of the SNCO
"Center for Hydrometeorology and Monitoring"
e-mail: levon_azizyan@yahoo.com*

SEDRAKYAN ARMEN

*PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Department of Applied Mathematics and Physics, National Polytechnic University
of Armenia (NPUA)
e-mail: asedrakyan.phys@gmail.com*

AVETISYAN GORIK

*PhD in Geographical Sciences
Junior staff of GIS Laboratory of the Institute of Geology of the National Academy
of Sciences of Armenia
e-mail: avetisyangorik@gmail.com*

The paper discusses the minimum average ten-day winter discharges of the rivers flowing into Lake Sevan for the individual observation stations with a long series of registrations. It is calculated as the norm of the average winter ten-day minimum discharges, coefficients of variability (Cv) and asymmetry (Cs) of the lake basin rivers. Winter average ten-day minimum discharges of rivers flowing into Lake Sevan are within 0.050-2.61 m³/s. The coefficient of variation of the winter average annual minimum of runoff is 0.13-0.62, the coefficient of asymmetry is 0.20-1.48. Small values of the coefficient of variation are observed in the rivers with stable groundwater recharge. For most of the rivers flowing into Lake Sevan (58% of the observed rivers), there is a tendency towards an increase in the average ten-day minimum of discharges in the winter period. The period of the winter minimum of the stream flow coincides with the barn period of the livestock, when the most concentrated emissions of livestock (urine, manure) and manure occur, enriching the aquatic environment with biogenic nitrogen and phosphorus. The dangerous impact of livestock contaminants on the quality of the rivers flowing into Lake Sevan has been demonstrated. It is especially harmful in the cold half of the year, when livestock is kept in the stables.

Keywords: *Variability and asymmetry coefficients, minimum winter average ten-day discharges, rivers flowing into Lake Sevan, livestock contaminants, water quality.*

ЗИМНИЙ МИНИМАЛЬНЫЙ СТОК БАСЕЙНА ОЗЕРА СЕВАН И ЖИВОТНОВОДЧЕСКИЕ ВЫБРОСЫ

МАРГАРЯН ВАРДУИ

Кандидат географических наук

Доцент кафедры Физической географии и гидрометеорологии ЕГУ

электронная почта: vmargaryan@ysu.am

САЯДЯН ОВИК

Доктор географических наук, профессор

Консультант по устойчивому землепользованию немецкого агентства по

международному сотрудничеству

электронная почта: hovik.sayadyan71@gmail.com

АЗИЗЯН ЛЕВОН

Кандидат технических наук,

И/о директора СНКО «Центра Гидрометеорологии и мониторинга»

электронная почта: levon_azizyan@yahoo.com

СЕДРАКЯН АРМЕН

Кандидат физико-математических наук

Доцент кафедры прикладной математики и физики Национального

политехнического университета Армении (НПУА)

электронная почта: asedrakyan.phys@gmail.com

АВETИСЯН ГОРИК

Кандидат географических наук

Младший научный сотрудник ГИС лаборатории Института

геологических наук НАН РА

электронная почта: avetisyangorik@gmail.com

В работе обсуждены зимние среднедекадные минимальные расходы рек, впадающих в озеро Севан, по постам, имеющим длинный ряд наблюдений. Рассчитана зимняя среднедекадная минимальная норма расходов рек бассейна озера, коэффициенты изменчивости (C_v) и

неравномерности (Cs). Зимние средние декадные минимальные расходы рек, впадающих в оз. Севан, находятся в пределах 0,050-2,61 м³/с. Коэффициент вариации зимнего среднего годового минимума стока составляет 0,13-0,62, коэффициент асимметрии - 0,20-1,48. Небольшие значения коэффициента вариации наблюдаются на реках со стабильным питанием подземных вод. Для большинства рек, впадающих в оз. Севан (58% наблюдаемых рек), характерна тенденция к увеличению среднего декадного минимума расходов в зимний период. Период зимнего минимума стока ручья совпадает с амбарным периодом скота, когда происходят максимально концентрированные выбросы скота (моча, навоз) и навоз, обогащающие водную среду биогенным азотом и фосфором. Показано опасное воздействие животноводческих выбросов на качество воды рек, впадающих в озеро Севан, и воды озера Севан, в особенности в холодный период года, когда животные находятся в стойловом периоде содержания.

Ключевые слова: коэффициенты изменчивости и неравномерности, зимние среднедекадные минимальные расходы, реки, впадающие в озеро Севан, животноводческие выбросы, качество воды.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 26.08.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 31.08.2022թ.:

ՔՈՉԱՐՅԱՆ ԳՈՀԱՐ

Մարտունու թիվ 2 հիմնական դպրոցի
աշխարհագրության ուսուցչուհի,
բնագիտության մեթոդախաղորման նախագահ
Էլվինուս՝ gohar.kocharyan@mail.ru

Այսօր շաբաթ կարևոր է դպրոցահասակ երեխաների բնապահպանական դաստիարակությունը, սիրո և հոգածության ներարկումը Երկիր մոլորակի, սեփական հայրենիքի բնաշխարհի, շրջակա և աշխարհագրական միջավայրի նկատմամբ: Աշակերտը պետք է հասկանա, որ Երկիր մոլորակը մեր տունն է, և բնապահպանական տեղական խնդիրները, ի վերջո, վերածվում են համամոլորակային հիմնախնդիրների և սպառնում ամբողջ մոլորակի հավասարակշիռ զարգացմանը: Ինչպես ասում են, «Մտածել համամոլորակային՝ գործել տեղային» սկզբունքով է անհրաժեշտ առաջնորդվել: Աշակերտները պետք է հստակ գիտակցեն, որ մարդը գոյատևում և ապահովում է հասարակական առաջընթացը՝ օգտվելով շրջակա բնությունից, օգտագործելով նրա ռեսուրսները: Դրա շնորհիվ հասարակության և շրջակա բնության միջև մշտական նյութափոխանակություն է կատարվում: Մարդը մշտապես բնությունից ինչ-որ բան վերցնում և ինչ-որ բան տալիս է:

Նախկինում, երբ աշխարհի բնակչությունը շաբաթ և տեխնիկական ու արտադրությունն էլ այսքան զարգացած չէին, մարդիկ վերցնում էին բնությունից, ինչ կարող էին՝ չմտածելով հետևանքների մասին: Սա բնական միջավայրին էական վնաս չէր հասցնում: Բնությունն ինքնամաքրման և ինքնավերականգնման միջոցով պահպանում էր իր որակը:

Այժմ վիճակն ամբողջովին այլ է: Մարդու միջամտությունը բնական միջավայրին այնպիսի ծավալներ է ընդունել, որ նրա բնական հավասարակշռությունը խախտվել է:

Վերջին 30 տարվա ընթացքում բնությունից կորզվել և օգտագործվել է այնքան նյութ, որքան նախորդ հինգ հազար տարվա ընթացքում:

Երկրի բնական հարստությունները գնալով կրճատվում են, իսկ կրճատման տեմպերը ավելի ու ավելի արագանում: Մարդու ազդեցության հետևանքով տեղի է ունենում միջավայրի աստիճանական վատթարացում՝ դեգրադացիա: Մեր մոլորակի փրկությունն սկսվում է անմիջապես մեր շրջակա միջավայրից և մեր բնակավայրից, մեր հայրենի բնությունից: Ուրեմն ճանաչենք, սիրենք ու պահպանենք «մեծ աշխարհի մեր անկյունը»:

Բանալի բառեր՝ էկոլոգիական ճգնաժամ, կադաստր, բնօգտագործում, բնապահպանություն, մոնիթորինգ, հատուկ պահպանվող տարածք, արգելոց, արգելավայր, ազգային պարկ, բնության հուշարձան (երկրաբանական, ջրաբանական, կենսաբանական):

THE ISSUE OF ECOLOGY AND NATURE USE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

KOCHARYAN GOHAR

Geography teacher at N2 Primary School, Martuni city, Armenia
e-mail: gohar.kocharyan@mail.ru

Today it is very important to educate students on the topic of ecology, teach them to love and care for the planet Earth, the nature of their homeland, and the geographical environment overall. From an early age, a student must understand that the planet Earth is our home; local environmental problems eventually turn into global problems, threatening the balanced development of the entire planet. As they say, we must act upon the "think global, act local" principle. Students need to be aware of the fact that human beings survive and ensure their social progress by taking advantage of the environment and using its resources. Due to this fact, a constant metabolism takes place between the society and the environment. Men always take something from nature and give something back to it.

In the past, when the world's population was small, and technology and production were not so developed, people took whatever they could take from

nature without thinking about the consequences. It did not cause significant damage to the natural environment. Nature maintained its quality through self-reparation and self-restoration.

Now the situation is completely different. Humans' intervention in the natural environment has taken on such volumes that the latter's natural balance has been disturbed. Within the past 30 years as many resources have been used and consumed from nature as in the previous 5000 years.

The natural resources of the planet Earth are decreasing while the rate of reduction is accelerating. As a result of human beings' impact, a gradual deterioration – degradation of environment takes place. The salvation of our planet begins directly from our environment. Therefore, let us be informed, love and preserve “our corner of the big world.”

Keywords: *nature use, nature protection, monitoring, specially protected area, reserve, sanctuary, national park, natural monument (geological, hydrological and biological).*

ПРОБЛЕМЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ И ЭКОЛОГИИ

КОЧАРЯН ГОАР

*Учительница географии основной
школы номер 2, г. Мартуни*

электронная почта: gohar.kocharyan@mail.ru

Сегодня очень важно воспитать у детей школьного возраста экологический подход, любовь и заботу к планете Земля, к родной природе, к географической среде. Ученик должен с малых лет понимать, что планета Земля – наш дом, и локальные экологические проблемы со временем превращаются в глобальные и угрожают сбалансированному развитию всей планеты. Как говорится, нужно руководствоваться принципом “ Думай глобально, действуй локально”. Учащиеся должны четко понимать, что человек существует и обеспечивает общественный прогресс, используя окружающую природу, употребляя ее ресурсы. Вследствие чего между обществом и окружающей природой происходит постоянный метоболизм.

Человек постоянно что-то берет у природы и что-то отдает.

В прошлом, когда население земли было невелико, а технологии и производство не были столь развиты, люди брали у природы то, что могли, не задумываясь о последствиях. Это не наносило существенного ущерба окружающей среде. Природа благодаря самоочищению и самовосстановлению сохраняла свое качество.

Сейчас ситуация совершенно другая. Вмешательство человека в естественную среду достигло таких масштабов, что ее естественный баланс нарушен. На протяжении последних 30-и лет из природы было извлечено и использовано столько же материала, сколько на протяжении предыдущих пяти тысяч лет. Естественные ресурсы Земли сокращаются, а темпы сокращения все больше и больше ускоряются. В результате влияния человека происходит постепенное ухудшение окружающей среды – деградация.

Спасение нашей планеты начинается непосредственно с окружающей среды, нашей среды обитания, нашей родной природы. Так давайте признавать, любить и беречь “наш уголок Большой земли”.

Ключевые слова: экологический кризис, кадастр, природопользование, экология, мониторинг, особо охраняемая зона, заповедник, заповедная зона, национальный парк, памятник природы (геологический, гидрологический, биологический).

Հողվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 18.05.2022թ.:

Հողվածը գրախոսվել է 16.06.2022թ.:

ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՀՏԴ 631.147

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-08

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ԱՆՈՒՇ

ԵՊՀ սոցիալ - տնտեսական աշխարհագրության ամբիոնի ասպիրանտ
Էլփոստ՝ anush.hambardzumyan.83@mail.ru

ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ

Քենթրիջի միջազգային դպրոց, Գեղանիստի միջնակարգ դպրոցի
աշխարհագրության ուսուցիչ
Էլփոստ՝ tigran.yengibaryan@gmail.com

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ՍԱԹԵՆԻԿ

Բասենի միջնակարգ դպրոց աշխարհագրության ուսուցիչ
Էլփոստ՝ satenikoganisyan@gmail.com

ԱՎԱԳՅԱՆ ԱՐԱՄԱՅԻՍ

աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԳՊՀ և ԵՊՀ սերվիսի ամբիոնի դասախոս
Էլփոստ՝ aavagyan@ysu.am

Հոդվածում վերլուծվել, քննվել, բացահայտվել և գիտականորեն հիմնավորվել է օրգանական գյուղատնտեսության դերը Հայաստանում՝ որպես էկոլոգիապես մաքուր սննդամթերքի արտադրության միջոց, գյուղատնտեսական արտադրության բարելավմանն ու խրախուսմանը նպաստակառնողված համակարգ, որը հողի բարելավումը դիտարկում է որպես հիմնական առանցք որակյալ, էկոլոգիապես մաքուր սննդամթերքի արտադրության գործում: Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացումը շար կարևոր է էկոլոգիապես մաքուր սննդամթերքի արտադրության համար, ինչին նպաստում է նաև պահանջարկի աճը: Օրգանական մթերքներում սննդարար նյութերի քանակը 3 անգամ ավելի շատ է, քան ավանդական գյուղատնտեսության՝ թունանյութերի և հանքային պարարտանյութերի միջոցով աճեցված բերքի մեջ: Օրգանական սննդամթերքն անվտանգ է առողջության համար, ավելի շատ վիտամիններ, հանքային աղեր և այլ սննդարար փարրեր է պարունակում,

զերծ է վնասակար քիմիկատներից, համային հավելումներից և կոնսերվանտներից, բացի դրանից՝ այն ապահովում է մարմնի նորմալ քաշ, բարենպաստ ազդեցություն ունի մարդու ընդհանուր առողջության վրա, զերծ լինելով վնասակար նյութերից՝ օգտակար է հատկապես երեխաների համար: Ժամանակակից բժշկության բնագավառում օրգանական սննդամթերքի կիրառումը խրախուսելի է և շատ հաճախ մասնագետները կոչ են անում մարդկանց վերադառնալ կարգավորված ու բուժական սննդի, այն է՝ օրգանապես մաքուր մրգեր, ընկույզ, բանջարեղեն և մի փոքր միս:

Բանալի բառեր՝ օրգանական, գյուղատնտեսություն, էկոլոգիա, մաքուր սննդամթերք, հող, տնտեսություն, անվտանգություն, բերքատվություն:

EFFECTIVENESS OF ORGANIC AGRICULTURE INVESTMENT IN ARMENIA

HAMBARDZUMYAN ANUSH

Postgraduate student, YSU Chair of Socio-Economic Geography,
e-mail: anush.hambardzumyan.83@mail.ru

YENGIBARYAN TIGRAN

Cambridge International School, Geghanist Secondary School,
Geography teacher
e-mail: tigran.yengibaryan@gmail.com

HOVHANNISYAN SATENIK

Basen Secondary School, Geography teacher
e-mail: satenikoganisyan@gmail.com

ARAMAYIS AVAGYAN

Doctor of Geographic Sciences, Professor
Professor at the Chair of Service, YSU,
Lecturer of GSU
e-mail: aavagyan@ysu.am

The article analyzes, discusses, reveals and scientifically substantiates the role of organic agriculture in Armenia. The role of organic agriculture as a means of producing ecologically clean food and as a system aimed at improving and

encouraging agricultural production, which considers land improvement as the main axis in the production of quality and ecologically clean food, was used to solve the problem. The development of organic agriculture is very important for the production of ecologically clean food, which is facilitated by the growth of the demand. The amount of nutrients in organic foods is 3 times more than in traditional agriculture, where crops are grown with pesticides and mineral fertilizers. The highest value of organic food is safe for health, contains more vitamins, minerals, other nutrients free from harmful chemicals, which are used in processed foods, food additives, preservatives. In addition, it provides normal body weight, has a beneficial effect on humans' general health state, is free from chemicals, additives, and is especially useful for children. In modern medicine, the use of organic foods is encouraged and very often, experts urge people to return to a regulated and therapeutic diet, namely, organically clean fruits, nuts, vegetables and a few amount of meat.

Keywords: *organic, agriculture, ecology, clean, food, land, economy, security, yield.*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ В ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО АРМЕНИИ

АМБАРЦУМЯН АНУШ

Аспирант кафедры социально-экономической географии ЕГУ
электронная почта: anush.hambardzumyan.83@mail.ru

ЕНГИБАРЯН ТИГРАН

*Кембриджская международная школа,
средняя школа Геганиста, учитель географии*
электронная почта: tigran.yengibaryan@gmail.com

ОГАНЕСЯН САТЕНИК

Басенская средняя школа, учитель географии
электронная почта: satenikoganisyan@gmail.com

АРАМАИС АВАГЯН

*Доктор технических наук, профессор,
Профессор кафедры сервиса ЕГУ,
Преподаватель ГГУ*

В статье проанализирована, обсуждена, раскрыта и научно обоснована роль органического земледелия в Армении. При решении проблемы была подчеркнута роль органического земледелия как средства производства экологически чистых продуктов питания, системы, направленной на улучшение и поощрение сельскохозяйственного производства, рассматривающей мелиорацию земель как основную ось в производстве качественных, экологически чистых продуктов питания. Развитие органического сельского хозяйства очень важно для производства экологически чистых продуктов питания, чему способствует рост спроса. Количество питательных веществ в органических продуктах в 3 раза больше, чем в традиционной земледелии – культурах, выращенных с пестицидами и минеральными удобрениями. Органическая пища безопасна для здоровья, содержит больше витаминов, минералов, других нутриентов, не содержит вредных химических веществ, ароматизаторов, консервантов, кроме того, обеспечивает нормальную массу тела, положительно влияет на общее состояние здоровья человека, не содержит вредных веществ, особенно полезна для детей. В современной медицине поощряется употребление органических продуктов питания – очень часто специалисты призывают людей вернуться к регулярному и лечебному питанию, то есть к органически чистым фруктам, орехам, овощам и немного мяса.

Ключевые слова: органическое, сельское хозяйство, экология, чистый, продовольствие, земля, экономика, безопасность, урожайность.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 24.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 29.06.2022թ.:

ԽՈՐԸ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՈՒՍԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ
ՃՅՈՒՂՈՒՄ

ՀՏԴ 004.8

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-09

ԱՐԳԱՐՅԱՆ ՀԵՆՐԻԿ

ՀԱԱՀ ագրոռիզնեսի և տնտեսագիտության ֆակուլտետի ուսանող
էլփոստ՝ henri.abgaryan@gmail.com

ՄԱՆՈՒԶԱՐՅԱՆ ԴՈՆԱՐԱ

ՀԱԱՀ տվյալագիտության ամբիոնի դասախոս
էլփոստ՝ mdon2008@yandex.ru

Խորը ուսուցումը (ԽՈՒ) արհեստական բանականության կիրառությունն է, որը համակարգիչներին թույլ է տալիս սովորել և կատարելագործվել: Հսկայական քանակությամբ տվյալներ հաշվարկելու և վերլուծելու իր անհավատալի ներուժով խորը ուսուցումը առաջադեմ գործիք է բարդ առաջադրանքներն ավելի արագ և արդյունավետ կատարելու համար: Խորը ուսուցման հիմնական կենտրոնացումը համակարգչային ծրագրերն են, որոնք կարող են հեշտությամբ ստանալ անհրաժեշտ տվյալները և օգտագործել դրանք սովորելու նպատակով: Տվյալները կարող են լինել վիճակագրական վերլուծություններ, անձնական տվյալներ և այլ նմանօրինակ տեղեկություններ ցանկացած ոլորտից և ցանկացած քանակի: Խորը ուսուցումն ունի բազմաթիվ կիրառություններ:

Սույն հոդվածը ծանոթացնում է խորը ուսուցման և դրա կարևորագույն բաղադրամասերից մեկին՝ պատկերների դասակարգմանը, որը մեքենայական ուսուցման ենթաճյուղերից է: Հոդվածում ներկայացված են խորը ուսուցման համառոտ պատմությունը, պատկերների դասակարգման տարբեր մոդելները, մասնավորապես ներդրողական ցանցերը, գործնական կիրառությունը ագրարային ոլորտում՝ մանրամասն նկարագրություններով, գրաֆիկներով, ծրագրային կոդ Python լեզվով:

Բանալի բառեր՝ արհեստական բանականություն, խորը ուսուցում, նեյրոնային ցանցեր, սվյալների բազա, Kaggle, Python, Google Colabrotory, փաթույթային ցանց (Convolutional Neural Network), TensorFlow:

APPLICATION OF DEEP LEARNING IN CROP PRODUCTION

ABGARYAN HENRIK

Faculty of Agribusiness and Economics

Bachelor Student

e-mail: henri.abgaryan@gmail.com

MANUCHARYAN DONARA

Chair of Data Science, ANAU

Lecturer

e-mail: mdon2008@yandex.ru

Deep learning (DL) is an artificial intelligence application that allows computers to learn and improve. Deep learning, with its incredible potential to calculate and analyze huge amounts of data, is an advanced tool for completing complex tasks faster and more efficiently. The main focus of deep learning is computer programs that can easily obtain the necessary data and use them for training. Data can be statistical analyses, personal data and other similar information from any area and in any size. Deep learning has many applications.

This article is about one of the most important components of deep learning such as image classification. The article presents a brief history of deep learning, various models of the image classification; in particular, neural networks and their practical application in the agricultural sector, including detailed descriptions and graphs, program codes in language Python.

Keywords: *artificial intelligence, machine learning, neural networks, database, Kaggle, Python, Google Colabrotory, package network (Convolutional Neural Network), TensorFlow.*

ПРИМЕНЕНИЕ ГЛУБОКОГО ОБУЧЕНИЯ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ

АБГАРЯН ГЕНРИК

Факультет агробизнеса и экономики НАУА,

бакалавр

Эл. почта: henri.abgaryan@gmail.com

МАНУЧАРЯН ДОНАРА

Преподаватель кафедры датологии НАУА

электронная почта: mdon2008@yandex.ru

Глубокое обучение (ГО) является применением искусственного интеллекта, которое позволяет компьютерам учиться и совершенствоваться. Глубокое обучение с его невероятным потенциалом для расчета и анализа огромных объемов данных является передовым инструментом для более быстрого и эффективного выполнения сложных задач. Основным инструментом глубокого обучения являются компьютерные программы, которые могут легко получить необходимые данные и использовать их для обучения. В качестве данных могут использоваться как статистические, так и другие подобные показатели из любой области в любом количестве. Глубокое обучение имеет множество применений.

Статья знакомит с машинным обучением и одним из его важнейших компонентов - классификацией изображений. В статье представлена краткая история машинного обучения, различные модели классификации изображений, в частности нейронные сети, практическое применение в аграрной сфере, включая подробные описания, графики, программный код на языке Python.

Ключевые слова: искусственный интеллект, машинное обучение, нейронные сети, база данных, Kaggle, Python, Google Colabrotory, пакетная сеть (Convolutional Neural Network), TensorFlow.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 25.05.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 01.06.2022թ.:

**ՁԿԱՆ ԱՆԱՄՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
«ՄԱՔՍԻՄ ՍԱՖԱՐՅԱՆ» ՁԿՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀՏԴ 591.2

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-10

ԱՐԱՀԱՄՅԱՆ ՎԻԿՏՈՐ

*անասնաբուժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
անասնաբուժության և անասնաբուժական սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի առաջատար մասնագետ*
Էլփոստ՝ viktorabrahamyanv@gmail.com

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԼԻԱՆԱ

*անասնաբուժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
անասնաբուժության և անասնաբուժական սանիտարական
փորձաքննության հետազոտական կենտրոնի տնօրեն*
Էլփոստ՝ lianagrigoryan7878@mail.ru

ԱՐՈՎՅԱՆ ԱՐԵՎԻԿ

*անասնաբուժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀԱԱՀ անասնաբուժական բժշկագիտության և անասնաբուժության
ֆակուլտետի դեկան*
Էլփոստ՝ arevabovyan@yahoo.com

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ԱՐՄԻՆԵ

*անասնաբուժական գիտությունների թեկնածու,
ՀԱԱՀ դասախոս*
Էլփոստ՝ ghazaryan.armine2018@gmail.com

Ձկնամիսն ու ձկնամթերքը չափազանց կարևոր նշանակություն ունեն մարդու սննդակարգում, որոնք համարվում են ամենաարժեքավոր կենդանական ծագում ունեցող սննդամթերքներից մեկը, ուստի ազգաբնակչության մտահոգությունը լիարժեք սպիտակուցային սննդով համարվում է կարևորագույն խնդիր, որի իրականացման համար լուրջ դերակատարում ունի նաև արհեստական ձկնաբուծարանների զարգացումը:

Ձուկն օժտված է հիանալի սննդային և համային հատկություններով: Սակայն լինելով անկայուն ու շուր փչացող մթերք՝ այն կարող է նաև հանգեցնել սննդային տոքսիկոհինֆեկցիաների, տոքսիկոզների:

Նման փնտրեսություններից է Գեղարքունիքի մարզի Սարուխան գյուղում հիմնված ԱԶ «Մաքսիմ Սաֆարյան» ձկնաբուծարանը, որտեղ առաջին անգամ իրականացվեցին անասնաբուժասանիտարական հետազոտություններ աճեցվող ձկան բարորակության որոշման ուղղությամբ:

Հետազոտվել է ընդանենը 80 ապրանքանիշ ձուկ, որոնց սանիտարական գնահատականը զգայորոշման և լաբորատոր մեթոդների օգնությամբ և ստացված արդյունքների հիման վրա տվել են հետևյալ եզրակացություններն ու առաջարկությունները.

Հետազոտված ձկների ճնշող մեծամասնությունը (92,5 %) համապատասխանել է թարմությանը ներկայացվող պահանջներին, 5%-ը ունեցել է զգայորոշման և լաբորատոր ցուցանիշների որոշ շեղումներ, և միայն 2,5%-ն է ճանաչվել ոչ պիտանի՝ սննդում օգտագործվելու համար:

Առաջարկում ենք «Մաքսիմ Սաֆարյան» ձկնաբուծական փնտրեսությունում ներդնել ՎՎՀԿԿ համակարգը:

Բանալի բառեր՝ ձուկ, ձկնամիս, սննդային արժեք, զգայորոշում, փորձաքննություն:

VETERINARY AND SANITARY EXAMINATION OF THE FISH IN THE "MAXIM SAFARYAN" FARM

ABRAHAMYAN VICTOR

*Dr. of Veterinary Sciences, Professor
Leading specialist of Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
e-mail: viktorabrahamyanv@gmail.com*

GRIGORYAN LIANA

*PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor
Director of Laboratory of Veterinary Medicine
and Veterinary Sanitary Expertise
e-mail: lianagrigoryan7878@mail.ru*

ABOVYAN AREVIK

*PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor
Head of the Faculty of Veterinary Medicine and
Animal Husbandry*

Lecturer at ANAU

e-mail: arevabovyan@yahoo.com

GHAZARYAN ARMINE

PhD in Veterinary Sciences

Lecturer at ANAU

e-mail: ghazaryan.armine2018@gmail.com

Seafood and fish products form a very significant part of our diet. Of all animal products, they are considered to be one of the most valuable sources of complete proteins. Therefore, providing the population with this product is considered a key issue, with the development of artificial ponds for piscicultural farms as a possible solution. Modern intensive fish farming typically entails growing a large number of fish in inadequate, small ponds, that provide favourable conditions for the spread of infectious and parasitic diseases. An excellent example of a piscicultural farm would be the fish farm known as "Private Entrepreneur Maxim Safaryan" in Sarukhan village of the Gegharkunik region in Armenia, where veterinary and sanitary research was performed. The examinations were performed using organoleptic and laboratory tests. Of 80 fish products examined, the following conclusions were made:

- The vast majority of examined fish (92.5%) corresponded to the freshness indicators.
- 5% had slight deviations from the normal organoleptic and laboratory indicators, and only 2.5% were recognized as unsuitable for food consumption.

Keywords: *fish, fish product, nutritive value, organoleptic, sanitary expertise.*

ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНАЯ ЭКСПЕРТИЗА РЫБ В ХОЗЯЙСТВЕ "МАКСИМ САФАРЯН"

АБРАМЯН ВИКТОР

Доктор ветеринарных наук, профессор НАУ РА
Ведущий специалист научно-исследовательского ветеринарного и
ветеринарно-санитарного центра
электронная почта: viktorabrahamyanv@gmail.com

ГРИГОРЯН ЛИАНА

Кандидат ветеринарных наук, доцент
Директор научно-исследовательского ветеринарного и ветеринарно-
санитарного центра
электронная почта: lianagrigoryan7878@mail.ru

АБОВЯН АРЕВИК

Кандидат ветеринарных наук, доцент
Декан факультета ветеринарной медицины и животноводства
электронная почта: arevabovyan@yahoo.com

КАЗАРЯН АРМИНЕ

Кандидат ветеринарных наук
Преподаватель АНАУ
электронная почта: ghazaryan.armine2018@gmail.com

Мясо рыбы и рыбпродукты имеют особое значение в пищевом рационе человека. Они считаются одним из самых ценных продуктов питания, имеющих животное происхождение.

Рыбные продукты обладают прекрасными пищевыми и вкусовыми достоинствами, но могут быть и причиной ряда заразных болезней и пищевых отравлений.

Из года в год растущий спрос на рыбу и рыбные продукты, ставит новые задачи перед ветеринарными специалистами.

Снабжение населения полноценной белковой пищей - одна из важных проблем, в решении которой большую роль должно сыграть максимальное развитие прудового рыбоводства.

Одним из таких хозяйств является ООО „Максим Сафарян,, находящийся в Гегаркунинском марзе в селе Сарухан, где впервые были проведены ветеринарно-санитарные исследования по определению доброкачественности выпускаемой продукции.

Санитарную оценку товарной рыбы (80 штук) определяли органолептическими и лабораторными методами исследований. На основании

полученных данных были сделаны выводы, что подавляющее большинство (92.5%) исследованных рыб отвечали требованиям ГОСТ, 5%-ов имели некоторые органолептические и лабораторные погрешности и только 2.5%-ов были признаны непригодными для использования в пищу.

Ключевые слова: рыба, рыбопродукты, пищевая ценность, органолептика, экспертиза.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 26.06.2022թ.:

ՈՌՈԳԵԼԻ ՀՈՂԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԻԴՐՈՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՀՏԴ 631.4

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-11

ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ ԳՈՒՐԳԵՆ

գյուղատնտեսական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀԱԱՀ ագրարային ճարտարագիտության ֆակուլտետի
ջրային ռեսուրսների կառավարման ամբիոնի վարիչ
Էլփոստ՝ sfwmrc@yahoo.com

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ՌԱԶՄԻԿ

ՀԱԱՀ ագրարային ճարտարագիտության
ֆակուլտետի մագիստրոս
Էլփոստ՝ razmikdanielyan@gmail.com

Հոդվածը նվիրված է ոռոգելի հողերում չհագեցած միջավայրում հիմնական հիդրոֆիզիկական բնութագրերի ուսումնասիրությանը: Տեսական և փորձարարական ուսումնասիրությունների արդյունքների հիման վրա համահարաբերակցական կապ է հաստատվել հողի խոնավության պոտենցիալի, մազական բարձրացման մեծության, հողի խոնավության և խոնավության գրադիենտի միջև: Չհագեցած գոտում խոնավության տեղափոխման օրինաչափություններն ուսումնասիրելիս պարզվեց նաև, որ խոնավահաղորդականության գործակիցը և խոնավության լրիվ ճնշման գրադիենտը փոփոխվում են ինչպես մեծությամբ, այնպես էլ ուղղությամբ: Տարբեր մեխանիզմների հետևանքով առաջացած ջրի հոսքի նկարագրման համար առավել նպատակահարմար է կիրառել հողի խոնավության գրադիենտի կամ խոնավության պոտենցիալի գրադիենտի փոփոխությամբ պայմանավորված արդյունքները: Կատարված ուսումնասիրությունները հաստատում են այն տեսակետը, որ խոնավահաղորդականության գործակցի փոփոխությունը կախված է հողի մեխանիկական կազմից և այն միանշանակ չի փոփոխվում: Չհագեցած գոտում ոռոգելի հողերի հիդրոֆիզիկական բնութագրերի ուսումնասիրության արդյունքների ամփոփումից բացահայտվել է, որ հողի խոնավության պոտենցիալի,

հողի խոնավության և խոնավության գրադիենտի միջև առկա է որոշակի համահարաբերակցական կախվածություն: Խնդրի լուծման համար այսպիսի մոտեցումը գործնականում ունի ավելի լայն կիրառություն և հիմնականում բավարարում է չհագեցած գոտում խոնավության տեղափոխման օրենքներն ու օրինաչափությունները նկարագրելու և հասկանալու համար:

Բանալի բառեր՝ հիդրոֆիզիկական բնութագիր, խոնավահաղորդականություն, հողի խոնավության պոտենցիալ, հողի խոնավություն, մազական բարձրացում:

THE STUDY RESULTS OF THE MAIN HYDROPHYSICAL DESCRIPTIONS IN IRRIGATED SOILS

YEGHIAZARYAN GURGEN

Head of Department of Water Resources Management

Doctor of Agricultural Sciences, Professor

Armenian National Agrarian University

e-mail: sfwmrc@yahoo.com

DANIELYAN RAZMIK

The Faculty of Agrarian Engineering

Master Student

Armenian National Agrarian University

e-mail: razmikdanielyan@gmail.com

The research is devoted to the study of the main hydrophysical characteristics in an unsaturated medium of irrigated lands. A correlative relationship has been established between soil moisture potential, capillary rising height, soil moisture and moisture gradient. Examining the patterns of moisture transfer in the unsaturated zone, it was also found out that the coefficient of moisture conductivity and the total moisture pressure gradient vary both in magnitude and direction. The findings related to the change of soil moisture gradient or change of moisture potential gradient are more expedient to describe water flow caused by different mechanisms. The conducted studies confirm the

point of view that the change of moisture conductivity coefficient depends on the mechanical composition of the soil and it definitely does not change. From the summary of the results of the study of the hydro-physical characteristics of irrigated soils in the unsaturated zone, it was revealed that there is a certain correlative dependence between soil moisture potential, soil moisture and moisture gradient. Such an approach to problem solving has practically a wider application and is mainly sufficient to describe and understand the rules and patterns of moisture transfer.

Keywords: *hydrophysical description, moisture conductivity, soil moisture potential, soil moisture, capillary rise.*

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОСНОВНЫХ ГИДРОФИЗИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОРОШАЕМЫХ ЗЕМЕЛЬ

ЕГИЗАРЯН ГУРГЕН

*Доктор сельскохозяйственных наук, профессор
Заведующий кафедрой управления водными ресурсами
факультета аграрной инженерии НАУА
электронная почта: sfwmrc@yahoo.com*

ДАНИЕЛЯН РАЗМИК

*Магистрант факультета аграрной инженерии НАУА
электронная почта: razmikdanielyan@gmail.com*

В работе представлены результаты проведенного исследования основных гидрофизических характеристик орошаемых земель в ненасыщенной среде. На основе результатов, полученных в ходе теоретических и практических исследований, установлена соотносительная связь между влажностью почвы, потенциалом влажности почвы, величиной капиллярного подъема и градиентом потенциала влажности почвы. При изучении закономерностей перемещения влажности в ненасыщенной среде установлено также, что коэффициент влагопроводности и градиент полного давления влажности изменяются как по величине, так и по направлению. Для описания потока воды, образующегося вследствие различных механизмов, наиболее целесообразно использовать результаты, обусловленные

изменением градиента влажности почвы или градиентом потенциала влажности почвы. Проведенные исследования подтверждают точку зрения о том, что изменение коэффициента влагопроводности зависит от механического состава почвы и однозначно не изменяется. Обобщая результаты изучения гидрофизических характеристик орошаемых почв в ненасыщенной зоне, выявлено, что существует зависимость между потенциалом влажности почвы, влажностью почвы и градиентом влажности. Для решения задачи такой подход реально имеет более широкое применение и, в основном, достаточен для описания и понимания законов и закономерностей перемещения влажности в ненасыщенной зоне.

Ключевые слова: *гидрофизическая характеристика, влагопроводность, потенциал влажности почвы, влажность почвы, капиллярный подъем.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 22.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 18.08.2022թ.:

2.	ՖԻԶԻԿԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ PHYSICAL, MATHEMATICAL AND TECHNICAL SCIENCES ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ И ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ
----	--

**ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՏԱՐՔԵՐ ՍԱՐՔԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ
ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ՀՏԴ 53

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-13

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՇՊՀ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և
ՏՏ ամբիոնի վարիչի ժամանակավոր պաշտոնակատար
Էլփոստ՝ mvardan_1972@mail.ru*

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ ԳԱԳԻԿ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
ՇՊՀ աշխատակազմի ղեկավար- պրոռեկտորի ժամանակավոր
պաշտոնակատար, մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և ՏՏ ամբիոնի
գիտաշխատող
Էլփոստ՝ gagonik@mail.ru*

ՍԵՐՈԲՅԱՆ ԵՐՎԱՆԴ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ՇՊՀ ռեկտոր
Էլփոստ՝ eserobyan56@mail.ru*

**Սույն աշխատանքը նվիրված է ֆիզիկայի դպրոցական դասընթացի
շրջանակում ուսուցման պրակտիկ ուղղվածության անհրաժեշտությունն ու
կարևորությունը ի ցույց դնող առաջադրանքների մի փարատեսակի, այն է՝
գործնական կյանքում կիրառվող փարբեր սարքերի աշխատանքի
ֆիզիկական հիմունքների քննարկմանն ու ներկայացմանը նվիրված
հարցերի ու առաջադրանքների ներկայացմանը: Հողվածի սկզբում նախ**

կարևորվում է բազային հիմնարար գիտելիքների դերը ֆիզիկայի ուսուցման մեջ և դրանց անփոխարինելի նշանակությունը: Առաջ է քաշված գաղափար առ այն, որ ֆիզիկայի դպրոցական դասընթացի շրջանակում արդի տեխնոլոգիաներին քիչ անդրադառնալը լրջորեն խոչընդոտում է ուսուցման արդյունավետությանը՝ այն վերածելով անհետաքրքիր գործունեության: Որոշակի անդրադարձ կատարելով շրջանառվող հայկական և արտերկրյա դասագրքերին՝ արվել են համեմատություններ, և արդյունքում արձանագրվել է, որ մեր դասընթացում գործնական բնույթ կրող առաջադրանքները քիչ են և դրանք լրացնելու անհրաժեշտություն կա: Բերված են կյանքում կիրառվող սարքերի կարևոր ու հետաքրքիր օրինակներ և դրանց աշխատանքի սկզբունքի ֆիզիկական նկարագրման հնարավոր փարբերակները: Նշված են դպրոցական դասընթացի այն թեմաները, որոնց ուսումնասիրման ընթացքում կամ ավարտին նպատակահարմար է կատարել դրանց քննարկումը:

Բանալի բառեր՝ սարք, ֆիզիկական նկարագրություն, կիրառություն, դասագրքեր, էլեկտրական, միկրոալիքային, արևային մարտկոց:

ABOUT THE PHYSICAL SUBSTANTIATIONS OF THE OPERATION OF VARIOUS DEVICES USED IN DAILY LIFE

MANUKYAN YARDAN

*PhD in Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Mathematics, Physics and Information
Technology, ShSU*

e-mail: mvardan_1972@mail.ru

NIKOGHOSYAN GAGIK

*PhD in Physics and Mathematics Sciences,
Head of staff, Acting Vice-Rector of ShSU,
Researcher at the Department of Mathematics,
Physics and Information Technology*

e-mail: gagonik@mail.ru

SEROBYAN YERVAND

*PhD in Physics and Mathematics Sciences,
Associate Professor, Rector of ShSU
e-mail: eserobyan56@mail.ru*

This article is devoted to the types of tasks that demonstrate the need and importance of a practical orientation in the physics school program, namely, the discussion and formulation of questions and tasks related to the physical foundations of the operation of various devices used in everyday life. At the beginning of the article, the importance of basic knowledge in teaching physics, its role and indispensable importance are presented. The idea is put forward according to which the lack of due attention to modern technologies in the school physics school program seriously reduces the effectiveness of the teaching process, turning it into an uninteresting activity. Having made some review, comparisons were made between Armenian and foreign physics textbooks, the small number of practical tasks in our course and the need to enrich them were noted. Some interesting examples of household devices, as well as possible physical descriptions of how they work are given in the article. The topics of the school program are indicated, during the study or at the end of which it is advisable to discuss them.

Keywords: *device, physical description, application, textbooks, electric, microwave oven, solar battery.*

О ФИЗИЧЕСКИХ ОБОСНОВАНИЯХ РАБОТЫ РАЗЛИЧНЫХ ПРИБОРОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ

МАНУКЯН ВАРДАН

*Кандидат физико-математических наук, доцент,
ИО заведующего кафедрой математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: mvardan_1972@mail.ru*

НИКОГОСЯН ГАГИК

*Кандидат физико-математических наук,
руководитель персонала, ИО проректора ШГУ
Научный сотрудник кафедры математики,*

физики и информационных технологий ШГУ

электронная почта: gagonik@mail.ru

СЕРОБЯН ЕРВАНД

Кандидат физико-математических наук, доцент,

Ректор ШГУ

электронная почта: eserobyan56@mail.ru

Данная статья посвящена разновидностям заданий, демонстрирующих необходимость и важность практической направленности школьного курса физики, а именно обсуждению и постановке вопросов и заданий, связанных с физическими основами работы различных приборов, используемых в повседневной жизни. В начале статьи представлена важность базовых знаний в обучении физике, их роль и незаменимое значение. Выдвинута мысль о том, что отсутствие должного внимания к современным технологиям в школьном курсе физики серьезно снижает эффективность обучения, превращая его в малоинтересное занятие. Сделав некоторый обзор, были проведены сравнения между армянским и иностранными учебниками физики, зафиксирована малочисленность практических заданий в нашем курсе и необходимость их обогащения. Приведены некоторые интересные примеры бытовых устройств, а также возможные физические описания принципа их работы. Указаны темы школьного курса, во время изучения или по окончании которых целесообразно их обсуждение.

Ключевые слова: *прибор, физическое описание, применение, учебники, электрический, микроволновая печь, солнечная батарея.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 17.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 30.06.2022թ.:

**ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԼԱԲՈՐԱՏՈՐ ԵՎ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ՀՏԴ 53

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-14

ՍԵՐՈԲՅԱՆ ԵՐՎԱՆԴ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՇՊՀ ռեկտոր*

Էլփոստ՝ eserobyan56@mail.ru

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՇՊՀ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և*

ՏՏ ամբիոնի վարիչի ժամանակավոր պաշտոնակատար

Էլփոստ՝ mvardan_1972@mail.ru

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ ԳԱԳԻԿ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
ՇՊՀ աշխատակազմի ղեկավար-պրոռեկտորի ժամանակավոր*

*պաշտոնակատար, մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և ՏՏ ամբիոնի
գիտաշխատող*

Էլփոստ՝ gagonik@mail.ru

ՆԱԶԱՐՅԱՆ ՆՈՒՆԵ

մանկավարժական գիտությունների թեկնածու,

ՇՊՀ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և ՏՏ ամբիոնի ասիստենտ

Էլփոստ՝ n.nune@mail.ru

Սույն աշխատանքը նվիրված է ֆիզիկայի և մաթեմատիկայի դպրոցական դասընթացներում դիտարկվող լաբորատոր և գործնական աշխատանքների քննարկմանը, վերջիններիս դերի կարևորության վերահանմանը ու դրանց իրականացման որոշակի մոտեցումներին: Հռոկվածում նախապես անդրադարձ է կատարվում կրթության կազմակերպման առումով նոր ժամանակների առանձնահատկությունների, ամբողջ կյանքում սովորելու անհրաժեշտության, հիմնարար գիտելիքների, ինչպես նաև ուսուցման պրակտիկ ուղղվածության կարևորության մասին:

Աշխատանքում հակիրճ մեկնաբանված է ուսուցման կազմակերպման պրոբլեմային մեթոդը, ինչպես նաև մատնանշված են կոնկրետ ուղիներ, և բերված են մեթոդական ցուցումներ վերջինիս արդյունավետ կիրառմամբ ֆիզիկայի լաբորատոր և մաթեմատիկայի գործնական աշխատանքների կազմակերպման համար, ինչը, մեր կարծիքով, վերջնարդյունքում հնարավորություն կտա ուսումնական գործունեությունը վերածել ուսումնահետազոտական գործունեության: Մասնավորապես ինքնաշեն սարքի և պրակտիկ կիրառական կոնկրետ խնդրի օրինակով առաջարկվում է ուսուցման պրոբլեմային մեթոդի կիրառմամբ ֆիզիկայի լաբորատոր և մաթեմատիկայի գործնական աշխատանքների կատարման նոր մոտեցում, որի արդյունքում թե՛ լաբորատոր և թե՛ գործնական աշխատանքն իր մեջ կներառի տրամաբանական և հետազոտական բաղադրիչ՝ դրանով իսկ խթանելով սովորողների որոնողական, տրամաբանական և ստեղծագործական մտածողության զարգացմանը:

Բանալի բառեր՝ ինքնաշեն սարք, գործնական աշխատանք, ուսուցման պրոբլեմային մեթոդ, խնդիր, տրամաբանական և ստեղծագործական մտածողություն:

ABOUT PHYSICS LABORATORY AND PRACTICAL WORKS OF MATHEMATICS

SEROBYAN YERVAND

*PhD in Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor
Rector of ShSU*

e-mail: eserobyan56@mail.ru

MANUKYAN VARDAN

*PhD in Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor
Chief Executive Officer, Department of Mathematics,
Physics and Information Technology, ShSU*

e-mail: mvardan_1972@mail.ru

NIKOGHOSYAN GAGIK

*PhD in Physics and Mathematics Sciences
Acting Vice-Rector, Head of Personnel of ShSU
Researcher at the Department of Mathematics,*

Physics and Information Technology, ShSU

e-mail: gagonik@mail.ru

NAZARYAN NUNE

PhD in Pedagogical Sciences

Assistant of the Department of Mathematics, Physics and Information

Technology, ShSU

e-mail: n.nune@mail.ru

This work is devoted to a discussion of laboratory work considered in the school program of Physics and practical work considered in the school program of Mathematics, highlighting the role of the latter and indicating certain approaches to their implementation. The article discusses in advance the features of the new time in terms of the organization of education, the need for continuous learning, basic knowledge, as well as the practical orientation of teaching.

Afterwards, the paper briefly explains the problematic method of organizing the teaching process, as well as specific methods, guidelines for the effective use of the latter for organizing laboratory work in Physics and practical work in Mathematics, which, in our opinion, will ultimately turn the educational activity into research.

In particular, using the example of a home-made device and a specific practical task, a new approach is proposed for performing laboratory work in Physics and practical work in Mathematics using the method of problem-based learning, as a result of which both laboratory and practical work will include a logical research component, which will stimulate the development of students' search, logical and creative thinking.

Key words: *self-made device, practical work, problematic teaching method, task, logical and creative thinking.*

О ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТАХ ПО ФИЗИКЕ И ПРАКТИЧЕСКИХ РАБОТАХ ПО МАТЕМАТИКЕ

СЕРОБЯН ЕРВАНД

кандидат физико-математических наук, доцент

ректор ШГУ

электронная почта: eserobyanyan56@mail.ru

МАНУКЯН ВАРДАН

*кандидат физико-математических наук, доцент
ИО заведующего кафедрой математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: mvardan_1972@mail.ru*

НИКОГОСЯН ГАГИК

*кандидат физико-математических наук
ИО проректора-руководителя персонала ШГУ
Научный сотрудник кафедры математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: gagonik@mail.ru*

НАЗАРЯН НУНЕ

*кандидат педагог. наук
ассистент кафедры математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: n.nune@mail.ru*

Данная работа посвящена обсуждению лабораторных работ, рассматриваемых в школьном курсе физики и практических работ, рассматриваемых в школьном курсе математики, выделению роли последних и указанию определенных подходов к их реализации. В статье заранее рассматриваются особенности нового времени в плане организации образования, необходимости непрерывного обучения, базовых знаний, а также практической направленности обучения.

После этого в работе кратко разъясняется проблемный метод организации обучения, а также конкретные способы, методические указания по эффективному использованию последнего для организации лабораторных работ физики и практических работ математики, что, на наш взгляд, в конечном итоге превратит учебную деятельность в исследовательскую.

В частности, на примере самодельного устройства и конкретной практической задачи предлагается новый подход к выполнению лабораторных работ по физике и практических работ по математике с применением метода проблемного обучения, в результате чего как лабораторная, так и практическая работа будет включать в себя логико-

исследовательскую составляющую, что будет стимулировать развитие у учащихся поискового, логико-творческого мышления.

Ключевые слова: *самодельное устройство, практическая работа, проблемный метод обучения, задача, логико-творческое мышление.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 17.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 30.06.2022թ.:

ՀԱՄԱՆՄԱՆՈՒԹՅԱՆ, ՀԵԳԵԼԻ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ԵՎ
ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՀՏԴ 14

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-15

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ ԳԱԳԻԿ

Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
ՇՊՀ աշխատակազմի ղեկավար-պրոֆեսորի ժամանակավոր
պաշտոնակատար, մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և ՏՏ ամբիոնի

գիտաշխատող

Էլփոստ՝ gagonik@mail.ru

ՍԵՐՈԲՅԱՆ ԵՐՎԱՆԴ

Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՇՊՀ ռեկտոր

Էլփոստ՝ eserobyan56@mail.ru

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ

Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՇՊՀ մաթեմատիկայի, ֆիզիկայի և

ՏՏ ամբիոնի վարիչի ժամանակավոր պաշտոնակատար

Էլփոստ՝ mvardan_1972@mail.ru

Սույն աշխատանքը նվիրված է ֆիզիկական և փիլիսոփայական որոշ օրենքների միջև առկա համանմանությունների բացահայտմանը: Հոդվածում նախ անդրադարձ է կատարվում գիտական ճանաչողության հայտնի մեթոդներից մեկին՝ համանմանությանը, վերջինիս էությանն ու կիրառման հնարավորություններին, ապա հակիրճ պատմական ակնարկի միջոցով ներկայացվում են ֆիզիկայում առկա համանմանությունները ներառարկայական – ներգիտական մակարդակում՝ վեր հանելով վերջիններիս նպաստող դերը «Ֆիզիկա» գիտության զարգացման գործում: Այնուհետև ներկայացված են համանմանության օրինակներ միջառարկայական և միջգիտական մակարդակներում, որից հետո հնարավորինս հակիրճ ներկայացված են Հեգելի դիալեկտիկական երեք օրենքները՝ որակական և քանակական փոփոխությունների մասին օրենքը, հակադրությունների միասնության և պայքարի մասին օրենքը,

կրկնակի ժխտման մասին օրենքը, ինչպես նաև վեր են հանված այն համանմանությունները, որոնք առկա են վերոգրյալ օրենքների և ֆիզիկական հայտնի օրենքների և սկզբունքների միջև: Ըստ էության հաջողվել է դիալեկտիկական օրենքները մոդելավորել ֆիզիկական հայտնի օրենքների և սկզբունքների լոյսի ներքո, մասնավորապես էներգիայի պահպանման օրենքի, երկվության սկզբունքի և նյութի ագրեգատային վիճակների հնարավոր փոփոխությունների անալոգիայով:

Բանալի բառեր՝ համանմանություն, ֆիզիկա, փիլիսոփայություն, դիալեկտիկա, օրենք, էներգիա, երկվություն, ագրեգատային վիճակ:

ON ANALOGY, HEGEL'S LAWS OF DIALECTICS AND PHYSICAL MODELING

NIKOGHOSYAN GAGIK

*PhD in Physics and Mathematics Sciences
Acting Vice-Rector, Head of Personnel of ShSU
Researcher at the Department of Mathematics,
Physics and Information Technology, ShSU
e-mail: gagonik@mail.ru*

SEROBYAN YERVAND

*PhD in Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor
Rector of ShSU
e-mail: eserobyan56@mail.ru*

MANUKYAN VARDAN

*PhD in Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor
Chief Executive Officer, Department of Mathematics,
Physics and Information Technology, ShSU
e-mail: mvardan_1972@mail.ru*

This work is devoted to revealing the similarities between some laws of physics and philosophy. The article speaks in advance about one of the well-known methods of scientific knowledge - analogy, its essence and possibilities of application. Then, a brief historical overview presents similarities in physics at an inclusive level, emphasizing the role of the latter in the development of physics.

Afterwards, Hegel's three dialectical laws are briefly introduced: the law of qualitative and quantitative change, the law of unity and struggle of opposites, the law of double negation. Moreover, those analogies that exist among the above laws and known physical laws and principles are identified. In fact, dialectical laws have been modeled in light of known physical laws and principles; in particular, by analogy with the law of conservation of energy, the principle of duality and the possible change in the aggregate state of the material.

Keywords: *similarity, physics, philosophy, dialectics, law, energy, duality, state of aggregation.*

О ПОДОБИИ, ЗАКОНАХ ДИАЛЕКТИКИ ГЕГЕЛЯ И ФИЗИЧЕСКОМ МОДЕЛИРОВАНИИ

НИКОГОСЯН ГАГИК

*кандидат физико-математических наук
ИО проректора-руководителя персонала ШГУ
Научный сотрудник кафедры математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: gagonik@mail.ru*

СЕРОБЯН ЕРВАНД

*кандидат физ.-мат. наук, доцент
ректор ШГУ
электронная почта: eserobyan56@mail.ru*

МАНУКЯН ВАРДАН

*кандидат физико-математических наук, доцент
ИО зав. кафедрой математики,
физики и информационных технологий ШГУ
электронная почта: mvardan_1972@mail.ru*

Данная работа посвящена выявлению сходства между некоторыми законами физики и философии. В статье заранее говорится об одном из известных методов научного познания - подобии, его сущности и возможностях применения. Затем в кратком историческом обзоре

представлены сходства в физике на инклюзивном уровне, подчеркивающий роль последнего в развитии физики.

Затем кратко вводятся три диалектических закона Гегеля: закон качественного и количественного изменения, закон единства и борьбы противоположностей, закон двойного отрицания, а также выявлены те аналогии, которые существуют среди вышеуказанных законов и известных физических законов и принципов. Фактически, диалектические законы были смоделированы в свете известных физических законов и принципов. в частности, по аналогии закона сохранения энергии, принципа двойственности и возможного изменения агрегатного состояния материала.

Ключевые слова: *подобие, физика, философия, диалектика, закон, энергия, двойственность, агрегатное состояние.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 07.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 04.09.2022թ.:

АРУТЮНЯН РОБЕРТ

*Профессор Шушинского технологического университета,
Заведующий департаментом естественных наук, средств связи и
информационных технологий*
электронная почта: rharutyunyan@shushitech.am

АБРАМЯН ЛИАНА

*Кандидат физико-математических наук, доцент
Преподаватель Арцахского государственного университета*
электронная почта: liana_abrahamyan@mail.ru

ВАРДАНЯН ВАЛЯ

Преподаватель Шушинского Технологического университета
электронная почта: valyavardanmyan@mail.ru

Задачи на построение в течение многих веков вызывали большой интерес у математиков. Интерес к этим задачам обусловлен не только их красотой и оригинальностью методов решения, но и большой практической ценностью. Проектирование строительства, архитектура, конструирование различной техники основаны на геометрических построениях .

Более углубленное изучение возможности геометрических построений неизбежно связано с переводом геометрической задачи на язык алгебры. В работе, после краткого исторического очерка, показано, каким образом "рациональные" алгебраические операции - сложение, вычитание, умножение и деление производимые над заданными величинами, могут быть выполнены посредством геометрических построений. В частности, сумма, произведение, разность и частное двух чисел строятся, взяв за основу понятие "единичного" отрезка. В рассматриваемой задаче, данными числами порождается поле рациональных чисел - множество чисел, обладающее тем свойством, что любая рациональная операция,

совершенная над двумя (или более) элементами этого множества, приводит снова к элементу этого же множества.

Ключевые слова: *Задача на построение, алгебраические операции, построение, поле.*

ՀԱՆՐԱՀԱՇՎԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒՄ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ՌՈԲԵՐՏ

*Շուշիի տեխնոլոգիական համալսարանի
բնագիտության, կապի միջոցների և տեղեկատվական
տեխնոլոգիաների դեպարտամենտի ղեկավար, պրոֆեսոր
Էլփոստ՝ rharutyunyan@shushitech.am*

ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ ԼԻԱՆԱ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Արցախի պետական համալսարանի դասախոս
Էլփոստ՝ liana_abrahamyan@mail.ru*

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՎԱԼՅԱ

*Շուշիի տեխնոլոգիական համալսարանի դասախոս
Էլփոստ՝ valyavardanmyan@mail.ru*

Կառուցման խնդիրները դարեր շարունակ մեծ հետաքրքրություն են առաջացրել մաթեմատիկոսների շրջանում, որը պայմանավորված է ոչ միայն դրանց գեղեցկությամբ և լուծման մեթոդների ինքնատիպությամբ, այլև մեծ գործնական արժեքով: Շինարարական նախագծերը, ճարտարապետությունը, տարբեր սարքավորումների նախագծերը հիմնված են կառուցման խնդիրների վրա:

Կառուցման խնդիրների ավելի խորն ուսումնասիրությունը անխուսափելիորեն կապված է երկրաչափական խնդրի ներկայացմանը հանրահաշվի լեզվով: Աշխատանքում պատմական համառոտ ակնարկից հետո ցույց է տրվում, թե ինչպես տրված մեծությունների վրա «ռացիոնալ» հանրահաշվական գործողություններ՝ գումարում, հանում, բազմապատկում և բաժանում, կարելի է կատարել երկրաչափական կառուցումների միջոցով:

Մասնավորապես երկու թվերի գումարը, արտադրյալը, տարբերությունը և քանորդը կառուցված են «միավոր» հատվածի հասկացության հիման վրա: Քննարկվող խնդրի մեջ կառուցվող թվերը առաջացնում են ռացիոնալ թվերի դաշտ՝ թվերի մի բազմություն, որն ունի այն հատկությունը, որ այդ բազմության երկու (կամ ավելի) տարրերի վրա կատարված ցանկացած ռացիոնալ գործողություն նորից հանգեցնում է նույն բազմության տարրի:

Քանալի բառեր՝ կառուցման խնդիր, հանրահաշվական գործողություն, լուծում, կառուցում, դաշտ:

ALGEBRAIC OPERATIONS IN CONSTRUCTION TASKS

HARUTYUNYAN ROBERT

*Professor, Head of the Department of Natural Sciences,
Telecommunication and Information Technologies
Shushi Tech.University,*

e-mail: rharutyunyan@shushitech.am

ABRAHAMYAN LIANA

*PhD in Physics and Mathematics,
Associate Professor, Lecturer of Artsakh State University ,*

e-mail: liana_abrahamyan@mail.ru

VARDANYAN VALYA

Lecturer of Shushi Tech.University

e-mail: valyavardanmyan@mail.ru

Construction tasks have aroused great interest among mathematicians for many centuries. Interest in these problems is not only due to their beauty and originality of solution methods, but also to their great practical value. Construction design, architecture, design of various equipment are based on geometric constructions.

A more in-depth study of the possibility of geometric constructions is invertibly connected with the translation of a geometric problem into the language of algebra. In the work, after a brief historical sketch, it is shown how "rational" algebraic operations - addition, subtraction, multiplication and division performed on given quantities, can be performed by means of geometric constructions. In

particular; the sum, product, difference and quotient of two numbers are constructed based on the concept of a "single" segment. In the problem under consideration, these numbers generate the field of rational numbers - a set of numbers that has the property that any rational operation performed on two (or more) elements of this set leads again to an element of the same set.

Keywords: *construction task, solution, algebraic operation, construction, field.*

Հողվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 15.09.2022թ.:

Հողվածը գրախոսվել է 18.09.2022թ.:

3.	ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ, ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ PHILOSOPHY, THEOLOGY AND HISTORY ФИЛОСОФСКИЕ, ТЕОЛОГИЧЕСКИЕ, ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
----	---

**ՄԱՐԴՈՒ, ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲՆՈՒԹՅԱՆ
 ՓՈԽՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ «ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՈՒՆ»
 ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀՏԴ 113
 DOI: 10.56246/18294480-2022.13-17

ՂԱՋՈՅԱՆ ՀԱՄԼԵՏ

*փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու,
 ԳՊՀ հումանիտար մասնագիտությունների ֆակուլտետի դեկան
 էլփոստ՝ h.ghajoyan@gsu.am*

Ընդհանուր առմամբ անառարկելի է այն մտպեցումը, որ Մ. Խորենացու «Հայոց պատմություն» աշխատությունը հաստատում է այն ճշմարտությունը, թե իմանալ պատմությունը, նշանակում է՝ ճանաչելով անցյալը հասկանալ ներկան և կանխատեսել ապագան: Ուստի պատմության իմացությունը միաժամանակ մարդկային ինքնաճանաչման ձև է: Հողվածի նպատակն է վերն ասվածը քննել մարդ-հասարակություն-բնություն կապի տեսանկյունից, որը խորությամբ ուսումնասիրված չէ: Նախ Խորենացին ցույց է փայլիս, որ հասարակական կեցությունը ամենաբարդն է կեցության դրսևորումներում, քանզի այն բաղկացած է ոչ միայն կամք և գիտակցություն, այլև դրդապատճառներ և ձգտումներ ունեցող անհատներից: Մարդն էլ բնության մի մասն է, նրա հարազատ զավակը, և մարդկային էությունն ու վարվելակերպը իրենց ազդեցությունն են թողնում բնության վրա: Ըստ Խորենացու՝ այս ամենը պայմանավորված է պատճառահետևանքային ամուր կապերով, որն էլ ունենում է իր հետևանքը: Բնությունն էլ իր հերթին օգնում է մարդուն լավ ու բարի վերաբերմունքի համար:

Խորենացին հասարակության ապագայի ու գոյարևման համար ամենակարևոր երաշխիքն է համարում վերականգնել մարդ-հասարակություն-բնություն հավասարակշռությունը: Մարդու և բնության «համերաշխությունը» այլընտրանք չունի: Խորենացու եզրահանգումն է. միայն բնության և մարդու ներդաշնակության գիտակցմամբ, բնությունը սիրելու միջոցով մարդը իրեն կարող է պարկերացնել ապահով և երջանիկ էակ, և հենց բնության հանդեպ մրահոգությունն է նրան բարձրացնում իբրև բանական էակի:

Բանալի բառեր՝ մարդ, հասարակություն, բնություն
փոխհարաբերություն, կեցություն, Մովսես Խորենացի, «Հայոց պատմություն»:

THE RELATIONSHIPS BETWEEN MAN, SOCIETY AND NATURE IN "THE HISTORY OF ARMENIA" BY KHORENATSI

GHAJOYAN HAMLET

PhD in Philosophical Sciences

Dean of the Faculty of Humanities, GSU

e-mail: h.ghajoyan@gsu.am

In general, it is indisputable that in his work «History of Armenia» M. Khorenatsi also asserts that knowing history means knowing the past to understand the present and to foresee the future. Therefore, knowledge of history is simultaneously a way of human self-recognition. The purpose of the article is to reveal that the above was studied by Khorenatsi from the point of view of the insufficiently studied human-society-nature relationship.

First, Khorenatsi shows that social existence is the most complex of the manifestations of existence, because it consists not only of will and consciousness, but also of individuals with motivation and aspiration. Man is also a part of nature, its child; and the human nature and behavior leave their impact on nature. According to Khorenatsi, all of them are conditioned by strong cause-and-effect relationships with their consequences. Nature, in its turn, helps a person to have a good and kind attitude. Khorenatsi considered human-society-nature balance restoration as the most important guarantee for the survival of the society in the

future. The "solidarity" of a man and nature has no alternative. Khorenatsi concluded that "only by realizing the harmony of nature and humans, by loving nature, humans can imagine themselves as a safe and happy being, and the concern for the nature makes him a rational being".

Keywords: *Humans, society, nature, relationship, existence, Movses Khorenatsi, the History of Armenia.*

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, ОБЩЕСТВА И ПРИРОДЫ В «ИСТОРИИ АРМЕНИИ» ХОРЕНАЦИ

КАДЖОЯН ГАМЛЕТ

Кандидат философских наук

Декан факультета гуманитарных специальностей ГГУ

электронная почта: h.ghajoyan@gsu.am

В целом неоспорим тот факт, что в своём труде «История Армении» М. Хоренаци также утверждает, что знать историю – это значит знать прошлое, чтобы понимать настоящее и предвидеть будущее. Поэтому знание истории есть одновременно и форма самопознания человека. Цель статьи-выявить, что вышеизложенное исследовалось Хоренаци с точки зрения еще недостаточно изученной связи человек-общество-природа.

Прежде всего Хоренаци показывает, что общественное бытие является самым сложным в проявлениях бытия, поскольку оно состоит индивидов, обладающих не только волей и сознанием, но и мотивами и стремлениями. Человек – это часть природы, его родной ребенок и его человеческая природа и поведение оказывают свое влияние на природу. По мнению Хоренаци, все это обусловлено прочными причинно-следственными связями, что и имеет свои последствия.

А природа же, в свою очередь, помогает человеку за плохое или хорошее отношение. Хоренаци считает восстановление баланса между человеком, обществом и природой важнейшей гарантией будущего выживания общества. «Солидарность» между человеком и природой не имеет альтернативы. Вывод Хоренаци таков: только осознавая гармонию природы

и человека, любя природу, человек может представить себя благополучным и счастливым существом, и именно забота о природе возвышает его как существо разумное.

Ключевые слова: *взаимоотношение человек - общество - природа, бытие, Мовсес Хоренаци, История Армении*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 23.10.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 27.10.2022թ.:

ԲՈՒԴԴԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՈՒԿ ԿՈՂՄԵՐԸ

ՀՏԴ 24

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-18

ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ ՊԱՐԳԵՎ

փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԵՊՀ կրոնագիտության ամբիոնի վարիչ
էլիոսս՝ pargevbarseghyan@gmail.com

Հայ կրոնագիտական միտքը բուդդայականությանը վերաբերող ուսումնասիրություններ քիչ է կատարել: Եղած ուսումնասիրություններում բուդդայականության հիմնական ուղղությունները կամ ներկայացված չեն, կամ էլ թերի են ներկայացված: Հոդվածում ներկայացվում են բուդդայականության երկու ուղղությունների՝ թիերավադայի և մահայանայի հիմնական առանձնահատկությունները և բնորոշ գծերը: Հիմնական մեթոդաբանական մոտեցումն այն է, որ բուդդայականության վերաբերյալ առավել ամբողջական և համակարգային վերլուծության դեպքում պետք է հաշվի առնել այն կարևոր հանգամանքը, որ այս կրոնը երբեք միապարր չի եղել և ստեղծման օրվանից անընդհատ բաժանվել է տարբեր դպրոցների և ուղղությունների: Բուդդայականության մեջ Փրկության ուսմունքի վերաբերյալ տարածայնությունները առաջացել են Բուդդայի մահվանից անմիջապես հետո և մոտ երկու հարյուր տարվա մեջ ի վերջո հանգեցրել են նրան, որ ուսմունքը բաժանվել է երկու ուղղությունների: Թիերավադան հիմնականում առավել մեծ ուշադրություն է դարձնում փրկության անհատական պրակտիկային և որպես իդեալ՝ տեսնում է արհապի կերպարը: Բուդդան ծնվել է որպես մարդ, բայց ապրել և մահացել է որպես Բուդդա: Բուդդան է միակ օրինակը, որին հետևելով և ճգնակյաց կյանքով կարելի է հասնել արհապի աստիճանին և նիրվանային: Թիերավադայում դասական իմաստով Աստուծո գաղափար չկա, և Բուդդան աստված չէ կամ գերբնական այլ էակ: Նա ընդամենը ցույց է տվել փրկության ճանապարհը և նրան երկրպագելը միայն հարգանքի տուրք մատուցել է մեծագույն ուսուցչին: Մահայանան ունի Բուդդայի բնույթի և փրկության ուղու,

վերջնականի և անհատի իդեալական կերպարի սեփական մեկնաբանությունները: Մահայանայում ցարբեր է սրբազան գրականությունը, ձևավորվել է Բուդդայի երեք մարմինների մասին ուսմունքը, փրկությունը հասանելի է նաև աշխարհիկներին և փրկության հարցում մեծ է բողհիսապականների դերակատարությունը: Մահայանան ընդունում է Բուդդայի գոյության երեք ձևեր (մարմիններ)՝ երկրային, երկնային և անդրանցական: Իդեալը բողհիսապականի վիճակն է, էակ, որը հասել է նիրվանային, բայց հրաժարվել է դրանից, որպեսզի օգնի ուրիշներին: Բողհիսապակ կարող է դառնալ ցանկացած մարդ, որի պարճառով մահայանան ընդունում է, որ բողհիսապականները անքանակ են: Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ բուդդայականության մասին որևէ կարծիք ամբողջական և վերջնական չի կարող լինել, այլ կարող է վերաբերել կոնկրետ որևէ ուղղության, իսկ բուդդայականության վերաբերյալ ուսումնասիրությունները պետք է դիտարկել կոնկրետ փարածության և ժամանակի մեջ:

Բանալի բառեր՝ բուդդայականություն, սանգի, թեերավադա, մահայանա, Բուդդա, բողհիսապակ, արհատ, ուսումնասիրություն, կրոնագիտություն:

SPECIAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE MAIN BRANCHES OF BUDDHISM

BARSEGHYAN PARGEV

*PhD in Philosophy, Associate Professor
Head of Chair of Religious Studies, YSU
e-mail: pargevbarseghyan@gmail.com*

Armenian religious thought has focused little research on Buddhism till now. In the existing studies, the main branches of Buddhism are either not presented at all, or presented partly. In this article the author presents the characteristic features of Theravada and Mahayana, the two directions of Buddhism. In the case of a more complete and systematic analysis of Buddhism, the main methodological approach will be the fact that this religion has never been homogeneous and continually has been divided into different schools and branches. Concerning the doctrine of salvation in Buddhism, disagreements arose

immediately after the Buddha's death, and about in two hundred years that eventually led to the doctrine's division. Theravada mainly pays more attention to the individual practice of salvation and as ideal sees the image of the arahant. Buddha was born as a human being, but lived and died like Buddha. Buddha is the only example, and only by following it and living the ascetic life one can attain the degree of arahant and nirvana. There is no idea of God in the classical sense in Theravada, and Buddha is not a god or another supernatural being. He has just shown the way to salvation and his worship is only to pay homage to the greatest teacher. Mahayana has its own interpretations of Buddha's nature, the path of salvation, the end point, the ideal image of the individual. The sacred literature is different in Mahayana, the doctrine of the three bodies of Buddha has been formed, salvation is available to the laity, and the role of the bodhisattvas is great in salvation. The Mahayana accepts the three forms (bodies) of Buddha's existence: earthly, heavenly and transcendental. The ideal is the state of the bodhisattva, a being who has reached nirvana but has given up on it to help others. Anyone can become a bodhisattva, that is why the Mahayana recognizes that there are so many bodhisattvas. Thus, it should be stated that there can't be any complete and final opinion concerning the Buddhism, but it can be referred to a specific branch of it. As a result, studies of Buddhism must be viewed in a definite space and time.

Keywords: *Buddhism, sangha, Theravada, Mahayana, Buddha, bodhisattva, arhat, Religious Studies.*

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ БУДДИЗМА

БАРСЕГЯН ПАРГЕВ

*Кандидат философских наук, доцент
Заведующий кафедрой религиоведения ЕГУ
электронная почта: pargevbarseghyan@gmail.com*

Армянская религиоведческая мысль мало изучала буддизм. В существующих исследованиях основные направления буддизма либо не представлены, либо представлены неполноценно. В рамках статьи представлены характерные черты и особенности двух направлений буддизма:

тхеравады и махаяны. Основной методологический подход заключается в том, что при более полном и системном анализе буддизма необходимо учитывать то важное обстоятельство, что эта религия никогда не была единообразной и, с момента своего возникновения, постоянно разделялась на разные школы и направления. Разногласия по поводу Учения о спасении в буддизме возникли сразу после смерти Будды и примерно через двести лет в конечном итоге привели к тому, что учение было разделено на два направления. Тхеравада в основном уделяет больше внимания индивидуальной практике спасения и образ Архата рассматривает как идеал. Будда родился как человек, но жил и умер как Будда. Будда — единственный пример, следуя которому можно достичь степени Архата и нирваны с аскетическим образом жизни. В тхераваде нет идеи Бога в классическом смысле, и Будда не Бог или другое сверхъестественное существо. Он всего лишь показал путь к спасению, и поклонение ему - это только дань уважения величайшему учителю. Махаяна имеет свои собственные интерпретации характера и пути спасения Будды, конечной точки и идеального образа личности. В махаяне отличается священная литература, сформировано учение о трех телах Будды, спасение доступно и мирянам, и велика роль бодхисаттв в спасении. Махаяна принимает три формы (тела) существования Будды: земную, небесную и трансцендентную. Идеал-это состояние бодхисаттвы, существа, которое достигло Нирваны, но отказалось от нее, чтобы помочь другим. Бодхисаттвой может стать любой человек, из-за которого махаяна признает, что бодхисаттвы бесчисленны. Таким образом, мы можем констатировать, что любое мнение о буддизме не может быть полным и окончательным, а может относиться к какому-либо конкретному направлению, а исследования буддизма следует рассматривать в конкретном пространстве и времени.

Ключевые слова: буддизм, сангх, тхеравада, махаяна, Будда, бодхисаттва, архат, изучение, религиоведение.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 09.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 28.10.2022թ.:

ТУНЯН ВАЛЕРИЙ

Доктор исторических наук, профессор

Преподаватель ГГУ

электронная почта: tunyanvalery@rambler.ru

Видный общественный деятель Сиракан Фадеевич Тигранян составил концепцию исторического развития армянского народа, связанную с потерей независимости в XI в., обусловленную внешними вторжениями кочевых племен. Последующую отрицательную роль сыграло четырехвековое господство монголо-тюркских племен. Результатом чего представляется разрыв отношений армян с культурными народами Запада. Антагонизм между победителями и побежденными имел отрицательное значение.

Ситуация меняется в начале XIX века в связи с закавказским продвижением России, что позволило стабилизировать развитие местного армянского населения. Возникает культурное возрождение армян. Прогрессивную миссию в образовательном процессе сыграло армянское духовенство. Были открыты училища Нерсесян и Агабабян, церковно -приходские школы, Одесское торговое учебное заведение. Создан учебный самостоятельный округ под руководством св. Эчмиадзина. Возникают типографии и действует армянская пресса. 70-е гг. XIX в. сочтены временем расцвета армянской школы.

После Берлинского конгресса 1878 г. самодержавие Российской империи предприняло политику нивелирования национальных различий. Ставилась цель устранения национальной идентичности армян, исходя из интересов внутренней и внешней политики. Начинается борьба против армянских учебных заведений и просветительских организаций. Ситуацию обостряет деятельность армянских партий, выступающих за национальные чаяния. Возникает конфликт

армянского населения с самодержавной властью и армяно- татарское столкновение в 1905- 1906 гг. со сложными последствиями. Имеет место формирование "армянской демократии".

Ключевые слова: культура, периоды, армяне, возрождение, идеи, свобода, интересы, самодержавие, консервация.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԸ XIX Դ.- XX Դ. ՍԿՋԲՈՒՄ

ԹՈՒՆՅԱՆ ՎԱԼԵՐԻ

պարմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

ԳՊՀ դասախոս

Էլփոստ՝ tunyanvalery@rambler.ru

Սիրական Տիգրանյանը ներկայացրել է հայ ժողովրդի մշակութային զարգացումը XIX դ.- XX դ. սկզբում ռուսական կայսրությունում: Ռուսաստանի ինքնակալության քաղաքականությունը Անդրկովկասի ամրապնդման գործընթացում նպաստել է հայ ժողովրդի մշակութային վերածննդին: Հանդես է գալիս հայ մտավորականությունը, ստեղծվում է ծխական դպրոցական համակարգը, բացվում են կրթական օջախներ: Գործում են կրթական հաստատությունները՝ ի դեմս Ներսիսյան և Աղաբաբյան ուսումնարանների, Օդեսայի առևտրական թեքումով կրթական օջախը և Լազարյան արևելյան լեզուների ինստիտուտը: Հանդես է գալիս հայ մամուլը, և զարգանում է տպագրությունը: Իրականացվում է հայ հասարակության նորոգումը, օգտագործվում են եվրոպական չափորոշիչները:

1878 թվականին՝ Բեռլինի վեհաժողովից հետո, ինքնակալությունը ձեռնարկում է հպատակների հավասարեցման քաղաքականությունը՝ նպատակ ունենալով իրականացնել հայ բնակչության ձուլումը՝ ելնելով ներքին և արտաքին քաղաքականության շահերից: Սկսվում են հալածանքներ հայ լուսավորչական և կրթական համակարգի դեմ: Իրավիճակը սրում է հայ քաղաքական կուսակցությունների ազատագրական գործունեությունը և իղձերը: Այս պայմաններում սկիզբ է առնում հայ բնակչության բախումը իշխանության և Կովկասի թաթարների հետ 1905-1906 թվականներին՝ բարդ հետևանքներով:

Բանալի բառեր՝ մշակույթ, լուսավորություն, զարգացում, մրավորականություն վերածնունդ, Ռուսաստան, ինքնակալություն, քաղաքականություն, բախում:

CULTURAL REVIVAL OF ARMENIANS IN THE 2nd HALF OF THE 19th - EARLY 20th CC

TUNYAN VALERI

Doctor of Historical Sciences, Professor

GSU lecturer

e-mail: tunyanvalery@rambler.ru

The analysis of Russian-Armenian relations in the 18th - early 20th centuries made by the myth-makers is an attempt to provide a new alternative history. It is based on a speculative reflection method rejecting objectivity. This pseudo-factual technique generates a fake representation.

Biased and politically motivated historians seek to refute the concept of the synonymy of Armenian culture and Christianity in the Caucasus in the context of distorting the Armenian-Russian relations. Presented is the outline of the Armenian people's cultural development in the 19th - early 20th centuries as part of the Russian Empire. The policy of the Russian monarchy on consolidating the Transcaucasian region contributed to the emergence of revival of the Armenian culture, after which a leveling process followed.

Keywords: *Armenians, Russians, culture, revival, periods, propaganda, myths, facts, education, politics, trend.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 04.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ.:

4.	<p style="text-align: center;">ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ECONOMICS ЭКОНОМИКА</p>
----	---

ՎԱՐԿԱՅԻՆ ՊՈՐՏՖԵԼԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐՈՒՄ

ՀՏԴ 336.7

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-20

ՄԱՐԴՈՅԱՆ ԱՇՈՏ

*տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՊՏՀ «Բանկային գործ և ապահովագրություն»
ամբիոնի վարիչ
Էլվիստ՝ ashot.mardoyan80@gmail.com*

Սույն հոդվածում ներկայացվել են ՀՀ առևտրային բանկերի կողմից վերջին տարիներին տրամադրված վարկերի ծավալները, բացահայտվել վարկավորման գործընթացում առկա հիմնախնդիրները: Հոդվածում ուսումնասիրվում են նաև վարկային պորտֆելի կառավարման արդյունավետության վրա ազդող հիմնական գործոնները, և փորձ է կատարվել մատնանշել այն միջոցառումների ամբողջությունը, որի շնորհիվ կառավարումը կդառնա առավել արդյունավետ: Ուսումնասիրվել են նաև ՀՀ բանկերում վարկային պորտֆելի կառավարման անարդյունավետության հիմնական ցուցանիշները, և միջազգային լավագույն փորձի ուսումնասիրության արդյունքում կատարվել են համապատասխան եզրահանգումներ:

Առանձնակի ուշադրություն է դարձվել վերջին տարիներին տրամադրված վարկերի դինամիկայի վրա ազդող գործոններին և վատորակ վարկերին: Հոդվածի շրջանակում բավական մանրամասն ներկայացվել են նաև վարկերի դիվերսիֆիկացման գործընթացը և դրանց բարելավմանն ուղղված միջոցառումները:

Հոդվածի արդիականությունը պայմանավորված է վարկավորման ոլորտում օրեցօր աճող մրցակցությամբ, որտեղ բանկերը ցանկանում են

բարելավել իրենց շահութաբերության ցուցանիշները և առավել մրցակցային դիրք զբաղեցնել:

Յուրաքանչյուր բանկի համար կենսական կարևորություն ունի ինչպես արդյունավետ և օպտիմալ վարկային պորտֆելի ձևավորումը, այնպես էլ պատշաճ մակարդակով կառավարումը և վերահսկումը, ինչը դրանց հնարավորություն կտա առավել արդյունավետ կառավարել ռիսկերը և առավելագույն շահույթ ստանալ:

Սույն հոդվածում վարկային պորտֆելի վերլուծությունն իր մեջ ներառում է ոչ միայն ամբողջական վարկավորման ուսումնասիրությունը, այլև վարկերի ամեն մի տեսակի՝ ընդհուպ առանձին վարկային գործառնությունների ուսումնասիրությունը:

Բանալի բառեր՝ ֆինանսական համակարգ, բանկ, վարկ, պորտֆել, տոկոս, կառավարում, դիվերսիֆիկացիա, վարկավորում:

CURRENT PROBLEMS OF CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT IN RA /THE REPUBLIC OF ARMENIA/ COMMERCIAL BANKS

MARDOYAN ASHOT

*PhD in Economics, Associate Professor,
Head of Chair of Banking and Insurance, ASUE
e-mail: ashot.mardoyan80@gmail.com*

This article presents the volumes of loans provided by Armenian commercial banks in recent years, reveals the problems in the lending process. The article gives an analysis of the key factors that can influence the effectiveness of the credit portfolio management. It also outlines the whole system of the activities that can bring about an effective management. A study has been done related to the main indicators of the credit portfolio management effectiveness in the trading banks in the Republic of Armenia. As the result of the best international experience study, the author comes to the relevant conclusion. Particular attention was paid to the factors influencing the dynamics of loans provided in recent years and poor quality loans. The article presents in details the process of loan diversification and measures to improve them.

The modernity of the article is due to the day by day growing competition in the field of lending, where banks want to improve their profitability and take a more competitive position.

Both effective and optimal loan portfolio building and proper management and control are vital for each bank, which will enable them to manage risks more effectively and get maximum profit.

The credit portfolio analysis in this article presents not only a research about lending as a whole, but also each type of loan, including the study of individual loan operations.

Keywords: *financial system, bank, loan, portfolio, interest, management, diversification, lending.*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ ПОРТФЕЛЕМ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ РА

МАРДОЯН АШОТ

Кандидат экономических наук, доцент

Заведующий кафедрой банковского дела и страхования АГЭУ

электронная почта: ashot.mardoyan80@gmail.com

В данной статье представлены объемы кредитов, предоставленные коммерческими банками Армении за последние годы, выявлены проблемы в процессе кредитования. В статье исследуются основные факторы, влияющие на эффективность управления кредитным портфелем, и указывается совокупность мероприятий, с помощью которых управление может стать более эффективной. Исследованы также основные критерии неэффективности управления кредитным портфелем и на основе лучшей международной практики сделаны соответствующие выводы. Особое внимание было уделено факторам, влияющим на динамику кредитов и на некачественные кредиты, выданные в последние годы. В статье подробно представлен процесс диверсификации кредитов и меры по их усовершенствованию. Актуальность статьи обусловлена растущей конкуренцией в сфере кредитования, где банки хотят повысить свою прибыльность и занять более конкурентную позицию.

Эффективное и оптимальное формирование кредитного портфеля, надлежащее управление и контроль жизненно важны для каждого банка, что позволит им более эффективно управлять рисками и получать максимальную прибыль.

Анализ кредитного портфеля в этой статье включает в себя не только полное исследование кредитования, но так же анализ по каждому виду кредита, вплоть до изучения отдельных кредитных операций.

Ключевые слова: Финансовая система, банк, кредит, портфель, процент, управление, диверсификация, кредитование

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 27.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 27.08.2022թ.:

ՆՈՐԱՐԱՐԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ՀԱԿԱՃԳՆԱԺԱՄԱՅԻՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵՋ

ՀՏԴ 005

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-21

ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ԼՅՈՒԴՄԻԼԱ

«ԱԺ նախագահի տեղակալի օգնական»
էլփոստ՝ milasoghomyan@gmail.com

Սույն հեղափոխության մեջ ուսումնասիրվում է հակաճգնաժամային կառավարման էությունը, սահմանվում է հակաճգնաժամային կառավարման հասկացությունը, քննարկվում են նորարարությունների փարբեր ձևերը հակաճգնաժամային կառավարման մեջ: Ուսումնասիրվում են հակաճգնաժամային կառավարման մեջ նորարարական գործընթացների կառավարման ընթացքում առաջացող խնդիրների հնարավոր լուծումները: Ինչպես նաև վեր է հանվում հակաճգնաժամային կառավարման գործընթացում նորարարությունների կիրառման հիմնական նպատակը և ուղղվածությունը:

Սահմանվում է նորարարությունը՝ որպես ժամանակակից կազմակերպության հակաճգնաժամային կառավարման հիմնական գործիք, և առաջարկվում են ճգնաժամի ժամանակ նորարարական ռազմավարությունների ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ ներքին միջավայրին վերաբերող փարբերակներ:

Ի թիվս վերոնշյալի, դիտարկվում են նաև արտադրության մեջ հակաճգնաժամային կառավարման նորարարությունների ներդրման փարբեր մոտեցումներ:

Որպես հեղափոխության արդյունք՝ վեր է հանվում հասարակության մեջ նորարարական մշակույթի ձևավորման կարևորությունը, մասնագիտացված նորարարական հաստատությունների ստեղծումը, ինչպես նաև որակավորված մասնագետների պատրաստումը:

Այսպիսով, կարևորվում է իրավական դաշտում, ինչպես նաև կրթության, գիտության, տեխնոլոգիական արտադրության ոլորտներում խորքային և մասշտաբային բարեփոխումների իրականացումը՝ փնտրության ոլորտում նորարարական տեխնոլոգիաների ներդրման

շնորհիվ դրա զարգացմանը նպաստելու համար: Նշվածը անհրաժեշտ և կարևոր է ոչ միայն տնտեսության բնականոն զարգացման, այլև հատկապես ճգնաժամային իրավիճակների դրսևորման ընթացքում:

Քանալի բառեր՝ ճգնաժամ, հակաճգնաժամային կառավարում, նորարարություն, նորարարական ռազմավարություն, գործընթացային նորարարություն, արտադրական նորարարություն, տեղաբաշխման նորարարություն, վերակազմակերպման նորարարություն:

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ANTI-CRISIS MANAGEMENT

GEVORGYAN LYUDMILA

*Assistant of the Deputy President of the National Assembly,
The Republic Armenia*

e-mail: milasoghomonian@gmail.com

This study examines the essence of anti-crisis management, the definition of the concept of anti-crisis management, and considers various forms of innovation in crisis management. Possible ways of solving problems arising in the management of innovative processes in the conditions of anti-crisis management are studied. The article also emphasizes the main goal and direction of using innovations in the process of anti-crisis management.

Since innovations are defined as the main tool of anti-crisis management of a modern organization, options for innovative strategies, both general and internal, are proposed in a crisis.

In addition, different approaches to the introduction of anti-crisis management innovations into production are also considered.

As a result of the study, the importance of forming an innovative culture in society, the creation of specialized innovative institutions, as well as the training of qualified specialists were emphasized.

Thus, it is important to carry out deep and large-scale reforms in the legal sphere, as well as in the areas of education, science, and technological production in order to promote the development of the economy through the introduction of innovative technologies. The foregoing is necessary and important not only during

the natural development of the economy, but especially during the development of crisis situations.

Keywords: *Crisis, anti-crisis management, innovation, innovation strategy, process innovation, production innovation, allocation innovation, reorganization innovation.*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В АНТИКРИЗИСНОМ УПРАВЛЕНИИ

ГЕВОРГЯН ЛЮДМИЛА

Помощник заместителя председателя НС РА
электронная почта: milasoghomonyan@gmail.com

В данном исследовании рассматривается сущность антикризисного управления, определение понятия антикризисного управления, рассматриваются различные формы инноваций в антикризисном управлении. Изучены возможные пути решения проблем, возникающих при управлении инновационными процессами в условиях антикризисного управления. Также подчеркивается основная цель и направление использования инноваций в процессе антикризисного управления.

Поскольку инновации определяются как основной инструмент антикризисного управления современной организацией, предлагаются варианты инновационных стратегий, как общего, так и внутреннего характера, в условиях кризиса.

Помимо вышеизложенного, также рассматриваются разные подходы к внедрению инноваций антикризисного управления в производство.

В результате исследования подчеркнута важность формирования инновационной культуры в обществе, создания специализированных инновационных институтов, а также подготовки квалифицированных специалистов.

Таким образом, важно осуществить глубокие и масштабные реформы в правовой сфере, а также в сферах образования, науки, технологического производства, чтобы способствовать развитию экономики за счет внедрения инновационных технологий. Вышеизложенное необходимо и важно не только

во время естественного развития экономики, но и особенно во время проявления кризисных ситуаций.

Ключевые слова: Кризис, антикризисное управление, инновации, инновационная стратегия, процессные инновации, производственные инновации, инновации развертывания, инновации реорганизации.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 06.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 21.08.2022թ.:

НЕОБХОДИМОСТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ ТУРИЗМА РА

УДК 338.48

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-22

КАРАПЕТЯН СУСАННА

*Кандидат экономических наук,
Старший преподаватель АГЭУ*

электронная почта: karasusik@yahoo.com

Развитие и внедрение цифровых технологий имеет важное значение для достижения практически всех целей устойчивого развития секторов экономики страны. Особенно это актуально для Республики Армения, где туризм является приоритетной отраслью экономики. Приоритетным ресурсом при современной цифровой экономике является информация с соответствующими методами управления. Для туристической отрасли информация всегда считалась важным фактором, при цифровой эре - основным элементом производства. Значимость данной статьи - подчеркнуть необходимость и безотлагательность цифровизации туризма. Для осуществления этой цели были поставлены задачи показать, что при системном подходе цифровые технологии в сфере туризма будут стимулировать развитие открытого информационного общества, как одного из существенных факторов повышения производительности, экономического роста, увеличения конкурентноспособности туристического сегмента региона, а также улучшения качества жизни наших соотечественников. Новизной данной статьи является изучение необходимых предпосылок для цифровизации туризма. В статье использовались методы индукции и дедукции, сравнительного анализа. В заключении говорится, что цифровая эпоха меняет подход к развитию сферы туризма и требования к информационным технологиям: системам управления маркетингом, продажи, сервиса.

Ключевые слова: цифровые технологии, устойчивое развитие, цифровизация туризма, конкурентноспособность, развитие сферы туризма, информационные технологии.

ԶՔՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԹՎԱՅՆԱՑՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ՍՈՒՍԱՆՆԱ

տնտեսական գիտությունների թեկնածու,

ՀՊՏՀ ավագ դասախոս

էլփոստ՝ karasusik@yahoo.com

Թվային տեխնոլոգիաների զարգացումն ու ներդրումը արդի ժամանակներում էական նշանակություն ունեն՝ երկրի տնտեսության տարբեր ոլորտներում կայուն զարգացման գրեթե բոլոր նպատակներին հասնելու համար: Սա հատկապես վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությանը, որտեղ զբոսաշրջությունը սահմանված է որպես տնտեսության գերակա ճյուղ: Ժամանակակից թվային տնտեսության առաջնահերթ ռեսուրսը տեղեկատվությունն է՝ դրա կառավարման համապատասխան մեթոդներով: Զբոսաշրջության ոլորտի համար տեղեկատվությունը միշտ համարվել է կարևոր գործոն, իսկ թվային դարաշրջանում՝ այն հանդես է գալիս որպես արտադրության հիմնական տարր: Սույն հոդվածի հիմնական նպատակն է ընդգծել զբոսաշրջության թվայնացման անհրաժեշտությունն ու հրատապությունը: Այս նպատակին հասնելու համար խնդիր է դրվել ցույց տալ, որ զբոսաշրջության ոլորտում թվային տեխնոլոգիաների նկատմամբ համակարգված մոտեցումը կարող է խթանել բաց տեղեկատվական հասարակության զարգացումը՝ որպես արտադրողականության բարձրացման, տնտեսական աճի, մրցունակության բարձրացման էական գործոններից մեկի:

Հոդվածի նորույթը զբոսաշրջության թվայնացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ուսումնասիրությունն է: Հոդվածում հետազոտության շրջանակներում օգտագործվել են ինդուկցիայի և դեդուկցիայի, ինչպես նաև համեմատական վերլուծական մեթոդները: Արդյունքում եզրահանգվել է, որ թվային դարաշրջանը փոխում է զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման միտումները, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին

ներկայացվող պահանջները՝ մարքեթինգ, վաճառք, ծառայությունների կառավարման համակարգեր և այլն:

Բանալի բառեր՝ թվային տեխնոլոգիաներ, կայուն զարգացում, զբոսաշրջության թվայնացում, մրցունակություն, զբոսաշրջության ոլորտի զարգացում, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ:

THE NEED FOR DIGITALIZATION OF RA /THE REPUBLIC OF ARMENIA/ TOURISM

KARAPETYAN SUSANNA

PhD, ASUE Senior Lecturer

e-mail: karasusik@yahoo.com

The development and implementation of digital technologies are essential for achieving almost all sustainable development goals in various sectors of the country's economy. This is especially true for the Republic of Armenia, where tourism is a priority sector of the economy. The purpose of this article is to emphasize the need and urgency of the digitalization of tourism. To achieve this goal, the tasks were set to show that, with a systematic approach, digital technologies in the field of tourism will stimulate the development of an open information society as one of the essential factors for increasing productivity, economic growth, increasing the competitiveness of the tourism segment of the region, as well as improving the quality of life of our compatriots.

The novelty of this article is the study of the necessary prerequisites for the digitalization of tourism. The article used the method of induction and deduction, as well as comparative analysis. As a result, we concluded that the digital age is changing the approach to the development of the tourism sector, as well as the requirements for information technology: marketing, sales, and service management systems.

Keywords: *digital technologies, sustainable development, digitalization of tourism, competitiveness, development of the tourism sector, information technologies*

Հողվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 16.06.2022թ.:
Հողվածը գրախոսվել է 04.10.2022թ.:

**ԱԳՐՈՔԻԶՆԵՍՈՒՄ ՆՈՐԱՄՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀՏԴ 631
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-23

ԵԴԻԳԱՐՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ
տնտեսագիտության թեկնածու
Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի
« Ագրարային էկոնոմիկա» ամբիոնի դասախոս
էլփոստ՝ yedigaryanl@gmail.com

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ՄԵՐԻ
տնտեսագիտության թեկնածու
Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի
ագրոբիզնեսի կառավարման և
քաղաքականության ամբիոնի ասիստենտ,
էլփոստ՝ marry.marrgarryan@gmail.com

Հողվածում նպատակ է դրվել ներկայացնել ՀՀ ագրոբիզնեսի ոլորտում նորամուծությունների կիրառման հիմնախնդիրները, վերհանել այն հիմնական խոչընդոտները, որոնք թույլ չեն տալիս գյուղատնտեսությունում ապահովել ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը:

Այս աշխատանքում հեղինակները բացահայտում են «նորամուծություն» կատեգորիայի էությունը, նրա կիրառման մեթոդները, հակիրճ, բայց բավարար մակարդակով ներկայացնում են մասնագիտական գրականությունում նորամուծության (ինովացիայի) այն հիմնական բնորոշումները, որոնք ամբողջական պարկերացում են տալիս այդ կարևոր գործոնի դերի մասին հանրային արտադրության, մասնավորապես ագրոբիզնեսի զարգացման գործում:

Հեղափոխության ընթացքում հեղինակները հանգում են այն եզրակացության, որ մեր հանրապետությունում այդ ամենին խոչընդոտում է երկրի սոցիալ-փնտեսական ծանր վիճակը, ագրարային արտադրության ռիսկայնության բարձր աստիճանը, բնակչության ցածր վճարունակությունը:

Այս աշխատանքում առաջարկվում են պետական և մասնավոր կապիտալների համատեղ ծրագրեր և անպայման ֆինանսական լիզինգի կիրառում:

Այնուհետև հեղինակները վերլուծում են ագրոբիզնեսի ոլորտում Նիդերլանդների և Իսրայելի ձեռք բերած հաջողությունները, որի հիման վրա էլ առաջարկում են ՀՀ-ում արմատավորել այդ երկրների փորձը, որը կապահովի բարձր արդյունավետություն բնական և ֆինանսական ռեսուրսների օգտագործման ասպարեզում: Ընդհանուր հեղափոխության արդյունքում հեղինակները մշակել են առաջարկներ՝ կապված ագրոբիզնեսում նորամուծությունների կիրառման, ներդրումների ներգրավման աղբյուրների գնահատման, նախագծերի ընտրության և ներդրումային ռեսուրսների իրացվելիության հիմնավորման հետ:

Բանալի բառեր՝ ագրոբիզնես, նորամուծություն, ներդրումներ, գյուղատնտեսություն, գիտատեխնիկական առաջադիմություն:

IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS AND THEIR EXECUTION OPPORTUNITIES IN AGRIBUSINESS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

YEDIGARYAN LUSINE

PhD in Economics Science

Lecturer at the Chair of Agrarian Economics

Armenian National Agrarian University

e-mail: yedigaryanl@gmail.com

MARGARYAN MERY

PhD in Economics Science

Assistant at the Chair of Agribusiness Management and Politics

Armenian National Agrarian University

e-mail: marry.marrgarryan@gmail.com

The purpose of the article is to present the main problems of the implementation of innovations in agribusiness of Armenia and identify the main barriers that do not allow to provide the efficient use of resources in agriculture.

In the first stage of this work, the authors reveal the essence of the category "innovation", methods of execution. Briefly, but at a sufficient level, the article presents the main characteristics of innovation in professional literature, which provides a complete picture of the role of this important factor in social production; in particular, in the development of agribusiness.

In the course of the study, the authors come to the conclusion that the obstacles our republic is facing now are the socio-economic hardship of the country, a high degree of risk of agricultural production, the low solvency of the population. Here they suggest developing joint public and private capital programs and necessarily providing leasing services.

Afterwards, the authors analyze the successes of Israel and the Netherlands in the sphere of agribusiness and on the basis of which they suggest that the experience of these countries must be rooted in Armenia, which will provide a high efficiency in the use of natural and financial resources.

As a result of a general study, the authors have developed proposals related to the use of innovations in agribusiness, attraction of investments, selection of projects, assessment of sources and substantiation of the implementation of investment resources.

Keywords: *Agribusiness, innovation, investment, agriculture, scientific and technical progress*

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИЙ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В АГРОБИЗНЕСЕ РА

ЕДИГАРЯН ЛУСИНЕ

Кандидат экономических наук

Преподаватель кафедры аграрной экономики НАУА

электронная почта: yedigaryanl@gmail.com

МАРГАРЯН МЭРИ

Кандидат экономических наук

Ассистент кафедры управления и политики агробизнеса НАУА

Цель статьи - представить основные проблемы внедрения инноваций в агробизнес Армении и выявить основные барьеры, не позволяющие обеспечить эффективное использование ресурсов в сельском хозяйстве.

На первом этапе данной работы авторы раскрывают суть категории «инновация», методы реализации, кратко, но на достаточном уровне, представляют основные характеристики инноваций в профессиональной литературе, что дает полное представление о роли этого важного фактора общественного производства, в частности, в развитии агробизнеса.

В ходе исследования авторы приходят к выводу, что препятствиями, с которыми сейчас сталкивается наша республика, являются социально-экономические трудности страны, высокая степень риска сельхозпроизводства, низкая платежеспособность населения. Здесь они предлагают развивать совместные программы государственного и частного капитала и обязательно предоставлять лизинговые услуги.

Затем авторы анализируют успехи Израиля и Нидерландов в сфере агробизнеса и на основании этого предполагают, что опыт этих стран должен укорениться в Армении, что обеспечит высокую эффективность использования природных и финансовых ресурсов.

В результате общего исследования авторами были разработаны предложения, связанные с использованием инноваций в агробизнесе, привлечением инвестиций, выбором проектов, оценкой источников и обоснованием применения инвестиционных ресурсов.

Ключевые слова: агробизнес, инновации, инвестиции, сельское хозяйство, научно-технический прогресс.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 23.06.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 11.09.2022թ.:

ԽԱՂՈՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԲԻԶՆԵՍԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՏԴ 631

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-24

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՐՄԱՆ

տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի դասախոս
լիոստ՝ armanhar@list.ru

Խաղողագործությունը համարվում է ՀՀ գյուղատնտեսության առաջատար ճյուղերից մեկը և գյուղացիական տնտեսություններին ապահովում է կայուն եկամտով: Ճյուղի հետագա զարգացումը ապահովելու համար հարկավոր է ուսումնասիրել հիմնական տնտեսական ցուցանիշների դինամիկան և վեր հանել առկա խնդիրները:

Հոդվածում խնդիր է դրվել գնահատելու խաղողի արտադրության արդյունավետության փաստացի վիճակը վերջին հինգ տարիների ընթացքում և բացահայտելու արդյունավետության բարձրացման հնարավոր ուղղությունները ՀՀ խաղողագործական տնտեսություններում: Ուսումնասիրության առարկա են դարձել նաև 2017-2021թթ. ՀՀ խաղողագործությանն առնչվող հիմնական ցուցանիշները՝ բերքատվությունը, համախառն բերքը, ապրանքայնության մակարդակը, խաղողի իրացման ուղղությունները տնային տնտեսություններում և այլն:

Խաղողի ինքնարժեքի և շահութաբերության փոփոխության դինամիկան ևս ուսումնասիրվել է 2017-2021թթ. ժամանակահատվածի համար: Ըստ ստացված արդյունքների՝ ՀՀ-ում խաղողի շահութաբերության ամենացածր մակարդակը դիտարկվել է 2019 և 2021 թվականներին Վայոց ձորում, ինչը հիմնականում պայմանավորված է խիստ ցածր բերքատվությամբ, իսկ ամենաբարձր՝ 59.9 տոկոս ցուցանիշը ապահովվել է 2020 թվականին Արարատյան հարթավայրի տնտեսություններում: Ընդհանուր վերցրած՝ վերջին հինգ տարիների կտրվածքով ճյուղը, միջին հաշվով, գյուղացիական տնտեսություններին տարեկան ապահովել է շուրջ 2419 մլն դրամ շահույթով:

Բանալի բառեր՝ խաղողագործություն, արտադրություն, արդյունավետություն, բերքատվություն, ինքնարժեք, շահութաբերություն, հեռանկար, զարգացում:

EFFICIENCY OF ECONOMIC ACTIVITY OF VITICULTURAL BUSINESS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

HARUTYUNYAN ARMAN

PhD, Associated Professor,

Lecturer of Armenian National Agrarian University

e-mail: armanhar@list.ru

Viticulture is one of the leading branches of agriculture in Armenia, providing farms with a stable income. For future development of the industry it is necessary to study the dynamics of the main economic indicators and to realize the existing problems.

The article aims to assess the factual state of efficiency of grape production during the last five years.

The subject of the article is to study the main indicators related to viticulture in the Republic of Armenia for period 2017-2021: yield, gross harvest, level of productivity.

According to the results, the lowest level of profitability of grape production in Armenia was observed especially in 2019 and 2021 in Vayots Dzor. The highest rate of 59.9% was achieved in 2020 in the farms of the Ararat Valley. In general, over the last five years, the sector, on average, has provided the farms with an annual profit of about 2419 million drams.

Keywords: *viticulture, production, efficiency, yield, cost, profitability, perspective, development.*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВИНОГРАДАРСКОГО БИЗНЕСА В РА

АРУТЮНЯН АРМАН

Кандидат экономических наук, доцент

Преподаватель Национального аграрного университета Армении

электронная почта: armanhar@list.ru

Виноградарство считается одной из ведущих отраслей сельского хозяйства Армении, обеспечивающей хозяйствам стабильный доход. Для обеспечения дальнейшего развития отрасли необходимо изучить динамику основных экономических показателей, осознать существующие проблемы.

В статье ставится задача оценить фактическое состояние эффективности производства винограда за последние пять лет, выявить возможные направления повышения эффективности в виноградарских хозяйствах.

Предметом изучения стали также основные показатели, связанные с виноградарством в Республике Армения в период 2017-2021 гг.: урожайность, валовой сбор, прибыльность, направления реализации винограда.

Изучена динамика изменения себестоимости и рентабельности производства винограда также за период 2017-2021 гг. Согласно результатам, самый низкий уровень рентабельности производства винограда в Армении наблюдался особенно в 2019 и 2021 годах в регионе Вайоц Дзор, что в основном связано с низкой урожайностью, а самый высокий показатель 59,9% рентабельности был достигнут в 2020 году в хозяйствах Араратской долины. В целом за последнее десятилетие сектор в среднем приносил хозяйствам годовую прибыль в размере около 2419 млн драмов.

Ключевые слова: виноградарство, производство, эффективность, урожайность, стоимость, рентабельность, перспективы, развитие.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 05.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 10.09.2022թ.:

FINDING STRUCTURAL CHANGES IN FINANCIAL MARKETS WITH DISTANCE BASED PORTFOLIOS

UDC 336.7

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-25

MESROPYAN MESROP

3rd-year student, YSU

Faculty of Mathematics and Mechanics,

Department of Actuarial and Financial Mathematics

e-mail: mesropyanmesrop@list.ru

BARDAKHCHYAN VARDAN

PhD in Mathematics,

Lecturer at YSU, Faculty of Mathematics and Mechanics,

Department of Actuarial and Financial Mathematics

e-mail: vardan.bardakchyan@ysu.am

We propose analyzing structural changes in financial markets based on portfolios constructed with minimal distance to normality. There are several ways to check changes in one time series, but tracking structural changes in many times series simultaneously should be based on some functionality. Here we analyze possibilities of linear combinations of returns of underlying securities. Utilizing techniques of Hellinger's probability metric, we construct the portfolio closest to Gaussian in distribution with parameters found from efficient frontier of Markowitz's mean-variance portfolio. The Hellinger's distance though cannot address any change of the whole bunch of assets, such as momentary shift in return; it is sensitive to changes within market dependencies. We display the use of the method on an obvious example of exchange market, where we detect the obvious structural change. Thus this diagnostic tool may be a good invariant for structural change detection, or at least a good approximation of one.

Keywords: *Hellinger distance, market structural change, ForEx, distance portfolio.*

**ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՆԵՐՈՒՄ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄԸ ՄԵՏՐԻԿԱՅԻ ՎՐԱ
ՀԻՄՆՎԱԾ ՊՈՐՏՖԵԼՆԵՐԻ ՕԳՆՈՒԹՅԱՄԲ**

ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ ՄԵՍՐՈՊ

*ԵՊՀ, 3-րդ կուրսի ուսանող,
մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետ,
ակտուարական և ֆինանսական մաթեմատիկայի ամբիոն
Էլիոստ՝ mesropyanmesrop@list.ru*

ԲԱՐԴԱՆՉՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ

*Ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ դասախոս, մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետ,
ակտուարական և ֆինանսական մաթեմատիկայի ամբիոն
Էլիոստ՝ vardan.bardakchyan@ysu.am*

Հոդվածում առաջարկում ենք ուսումնասիրել ֆինանսական շուկաների կառուցվածքային (էական) փոփոխությունները նորմալ բաշխմանը ամենամոտ բաշխումով պորտֆելների միջոցով: Կան բազում եղանակներ՝ մեկ ժամանակային շարքում կառուցվածքային փոփոխությունները նկատելու և ստուգելու, բայց մի քանի ժամանակային շարքերի՝ միմյանց նկատմամբ կառուցվածքային փոփոխությունները ստուգելու համար պետք է օգտագործվեն ֆունկցիոնալ տեսքեր: Այստեղ մենք դիտարկում ենք գործիքների եկամտաբերությունների գծային կոմբինացիաների հնարավորությունները: Ամբողջապես օգտագործելով Հելինգերի հավանականային մետրիկայի հնարավորությունները՝ մենք կառուցում ենք պորտֆել՝ Գաուսյան բաշխմանը ամենամոտ բաշխումով, նախօրոք ընտրված պարամետրերով: Վերջիններս գտնվում են՝ լուծելով Մարկոցի միջին-վարիացայի պորտֆելի խնդիրը: Չնայած Հելինգերի հեռավորությունը չի կարող նկատել շուկայի ընդհանուր փոփոխությունները, ինչպիսին է, օրինակ, ընդհանուր եկամտաբերության անկումը, այն շատ զգայուն է առանձին գործիքների կախվածությունների նկատմամբ: Արտարժույթի շուկայի օրինակով մենք ցույց ենք տալիս մեթոդի ունակ լինելը: Այսպիսով՝ հույս ունենք, որ ստացված հեռավորությունը, լինելով շուկայական

կառուցվածքային փոփոխության դիագնոստիկ մեթոդ, հետազայում կվերածվի շուկայական ինվարիանտի կամ կլինի վերջինիս մոտարկում:

Բանալի բաներ՝ Հելինգերի հեռավորություն, արժեթղթերի պայուսակի օպտիմիզացիա, հավանականային մեթրիկաներ:

НАХОЖДЕНИЕ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ С ПОМОЩЬЮ МЕТРИЧЕСКИХ ПОРТФЕЛЕЙ

МЕСРОПЯН МЕСРОП

Студент 3-го курса ЕГУ

Факультет математики и механики,

кафедра актуарной и финансовой математики ЕГУ,

электронная почта: mesropyanmesrop@list.ru

БАРДАХЧЯН ВАРДАН

Кандидат физико-математических наук,

Преподаватель ЕГУ

Факультет математики и механики,

кафедра актуарной и финансовой математики ЕГУ

электронная почта: vardan.bardakchyan@ysu.am

В статье предлагаем анализировать структурные изменения финансовых рынков через портфели с распределением наиболее близким к нормальному.

Существует множество способов проверки структурных изменений в единичных временных рядах, но для проверки структурных изменений по отношению друг к другу мы должны рассматривать функциональные формы. В данной статье мы рассматриваем конкретно линейные комбинации доходностей в портфелях. В полной мере используя возможности вероятностной метрики Хеллингера, мы конструируем модель портфеля наиболее близкого по распределению к Гауссовскому, с параметрами, полученными с эффективного фронта решения задачи портфели Марковица. Хотя расстояние Хеллингера не может фиксировать одновременные изменения всего рынка, такие как, например, общее изменение доходности, она очень чувствительна к зависимостям между отдельными активами. На

примере рынка валют мы показываем действенность предложенного метода. Таким образом, мы надеемся, что данный метод диагностики в дальнейшем может перерасти в инвариант для рынков разных ценных бумаг, или хотя бы может быть приближением такого.

Ключевые слова: *Расстояние Хеллингера, структурные изменения в рынках, портфели, основанные на метрике, вероятностные метрики.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 07.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 27.08.2022թ.:

«ԳԻՏԵԼԻՔԻ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄ» ԵՎ «ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԻ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄ»
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԴՐԱՆՑ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՏԴ 330.1

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-26

ՕԳԱՆՈՎ ՍԵՐԳՈ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի
հանրային կառավարման ամբիոնի ասիստենտ
Էլվինուս՝ soganov@ysu.am

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների (SS) արագ առաջընթացը, գիտելիքի և տեխնոլոգիաների ստեղծման, մշակման և տարածման կարևորությունը ընդգծելի են դարձնում նոր տնտեսական իրողությունը, որում կարևոր նշանակություն ունի գիտելիքի և տեխնոլոգիաների փոխանցումը, որպես գլոբալիզացման ժամանակակից մարտահրավերներին դիմակայելու կարևոր միջոց, ուստի սույն հոդվածով նպատակ է դրվել ուսումնասիրելու «գիտելիքի փոխանցում» և «տեխնոլոգիաների փոխանցում» հասկացությունները, իրականացնելու դրանց համեմատական վերլուծություն: Սահմանված նպատակից ածանցվում են հետևյալ խնդիրները. առանձին ուսումնասիրության ենթարկել նշյալ երկու հասկացությունները, համեմատական վերլուծությամբ ներկայացնել նմանությունները ու տարբերությունները: Հետազոտական աշխատանքի շրջանակներում կատարվել է տեսական նյութի վերլուծություն, կիրառվել են հետազոտական այնպիսի մեթոդներ, ինչպիսիք են փաստաթղթերի բովանդակային վերլուծությունը և համեմատական վերլուծությունը: Հետազոտության արդյունքում հանգել ենք եզրակացության, որ գիտելիքի և տեխնոլոգիաների փոխանցման գործընթացները կարևոր են և շարունակական, ունեն բազմաթիվ ընդհանրություններ. ակնհայտ է, որ գիտելիքի փոխանցումը ընդհանրական հասկացություն է, մինչդեռ տեխնոլոգիաների փոխանցումը ենթադրում է սահմանված հստակ փուլեր գործընթացի ամբողջական իրականացման համար՝ բովանդակելով վերջինների գործիքակազմը, ընթացակարգերը:

Ընդգծելի է, որ տեխնոլոգիաների փոխանցման հիմքում ընկած են գիտելիքի կառավարման կարևոր տարրեր, որոնք և պայմանավորում են տեխնոլոգիաների փոխանցման գործընթացը:

Քանակի քաներ՝ գիտելիքի փոխանցում, տեխնոլոգիաների փոխանցում, տեխնոլոգիաների փոխանցման մոդելներ, տեխնոլոգիաների փոխանցման մակարդակներ, համապատասխանելիության մոդել, տարածման մոդել, գիտելիքի օգտագործման մոդել:

RESEARCH ON KNOWLEDGE AND TECHNOLOGY TRANSFER CONCEPTS AND THEIR COMPARATIVE ANALYSIS

OGANOV SERGO

*Faculty of International Relations,
Chair of Public Administration, Assistant, YSU
e-mail: soganov@ysu.am*

The rapid progress of information technology (IT), the importance of the creation, development and dissemination of knowledge and technology highlight the new economic reality, in which the transfer of knowledge and technology is essential as an important way to face the modern challenges of globalization. Therefore, the purpose of this article is to study the concepts of transmission of technologies and to carry out a comparative analysis of them.

The following problems are derived from the defined goal: to explore these two concepts separately and present the similarities and differences by a comparative analysis. A theoretical material analysis was performed, and research methods such as content analysis of documents and comparative analysis were used. As a result of the research, we came to the conclusion that the transfer of knowledge and technology is an important and ongoing process, having many commonalities. It is obvious that the transfer of knowledge is a general concept, while the transfer of technologies implies defined clear stages for the complete implementation of the process, including the tools and procedures of the latter. It should be emphasized that the transfer of technologies is based on the elements of knowledge management.

Keywords: *knowledge transfer, technology transfer, technology transfer models, levels of technology transfer, appropriability model, dissemination model, knowledge utilization model.*

ИЗУЧЕНИЕ ПОНЯТИЙ ТРАНСФЕР ЗНАНИЙ И ТЕХНОЛОГИЙ, ИХ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

ОГАНОВ СЕРГО

Ассистент кафедры государственного управления
факультета международных отношений ЕГУ
электронная почта: soganov@ysu.am

Быстрое развитие информационных технологий, необходимость накопления, разработки и распространения знаний, технологий выдвигают на первый план новую экономическую реальность, как важный способ противостоять современным вызовам глобализации. Следующие проблемы вытекают из поставленной цели: изучить эти два понятия по отдельности, представить сходства и различия путем сравнительного анализа. В рамках исследовательской работы был проведен анализ теоретического материала, были использованы такие методы исследования, как анализ содержания документов и сравнительный анализ. В результате исследования мы пришли к выводу, что передача знаний и технологий является важным, непрерывным процессом, имеющим много общего. Очевидно, что передача знаний является общим понятием, в то время как передача технологий подразумевает определенные четкие этапы для полной реализации процесса, включая инструменты и процедуры последнего. Следует подчеркнуть, что передача технологии основана на важных элементах управления знаниями, которые обуславливают процесс передачи технологии.

Ключевые слова: *трансфер знаний, трансфер технологий, модели передачи технологий, уровни передачи технологий, модель применимости, модель распространения, модель использования знаний.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 17.06.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 18.08.2022թ.:

ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՏԴ 913

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-27

ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ

Երկրաբանա-հանքաբանական գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ դոցենտ,
ռեգիոնալ երկրաբանության և
օգտակար հանածոների հեղափոխության ամբիոն
էլիոսսս՝ suren2001@ysu.am

Հոդվածը վերաբերում է ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում հանքավայրերի փարեկան արտադրողականության վերաբերյալ բացթողումներին, որոնք առաջացնում են որոշակի փնտրեսական, սոցիալական, բնապահպանական խնդիրներ: Այդ խնդիրները, հարցերը չեն հաշվառվել, քանի որ գրեթե ամբողջությամբ համապատասխանում են մի շարք այլ երկրների՝ ընդերքի մասին օրենսգրքերին, որոնք նմանափայ հարցերն այլ չափանիշներով են կարգավորում: Մեր կողմից բարձրացվող հարցերը ներկայացվում են մեկ հանքավայրի օրինակով, որը գրեթե հակասում է ՀՀ սահմանադրությանը և երկրի շահերին:

Օրենքում առկա անորոշությունը ներդրողներին ազատում է կապիտալ ծախսերի վերադարձման ռիսկերից, զգալի սոցիալական պատասխանատվությունից, բնապահպանական միջոցառումներից և այլն: Փաստորեն, հարցականի փակ է մնում «Ընդերքը՝ պեղական սեփականություն» եզրույթը, և սերունդներին թողնում ենք առանց բնական ռեսուրսների: Միաժամանակ կորչում է երկրում բնական գիտությունների նկատմամբ երիտասարդության հեղափոխությունը, և խաթարվում է պեղության ապագան:

Մեր կողմից կատարվել են հաշվարկներ մի շարք հանքավայրերի օրինակով, նախկինում գործող չափորոշիչների համաձայն, ըստ որոնց՝ մասնավոր ընկերությունների կողմից կատարվելիք ներդրումների ռիսկերը բավարար են, փանուլ փայլու հավանականությունը բացառվում է,

իսկ Հայաստանի Հանրապետության հավանական շահը հաշվարկված է և փրամաբանված:

Որպես խնդրի լուծում առաջարկում ենք հիմք ընդունել Խորհրդային Միությունում գործող հանքավայրերի արդյունահանման փարեկան արտադրողականության դասակարգումը և սահմանել նոր չափորոշիչներ՝ հաշվի առնելով մեր հանրապետության փոփոխության խնդիրների առաջնահերթությունները:

Բանալի բառեր՝ ընդերքօգտագործում, փարեկան արտադրողականություն, կապիտալ ծախսերի շահութաբերություն, մոփիվացիա, ռեկոլփիվացիա, ոսկերքեր քվարցիտներ, կոյտային փարավացում, հանքաքարի հարստացման ինքնարժեք, շահագործական ծախսերի շահութաբերություն:

PROBLEMS OF MINE PRODUCTIVITY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

NERSESYAN SUREN

PhD in Geology, Associate Professor

Department of Regional Geology and Mineral Exploration

e-mail: suren2001@ysu.am

The article refers to the gaps in the RA law book on the crust regarding the annual productivity of mines, which cause certain economic, social, and environmental problems.

Those problems and issues were not taken into account, because they almost completely correspond to the codes on the crust of a number of other countries, which regulate similar issues by other standards.

The issues raised by us are presented on the example of one mine, which almost contradict the RA constitution and the interests of the country. In particular, the loophole in the law exempts investors from the risks of return of capital costs, significant social responsibility, environmental measures, etc. In fact, the term "Crust is a state property" remains under question and we leave generations without natural resources. At the same time, the interest of the youth

in the natural sciences in the country is lost and undermines the future of the state.

We have made calculations on the example of a number of mines, in line with the previously existing standards, according to which the risks of the investments to be made by private companies are sufficient, the probability of losing is excluded, and the probable profit of the Republic of Armenia is calculated and reasoned.

If these problems are taken into account, it will be possible to increase the mineral resources of the country; the sector will have a stable development. The demand for specialists in a number of scientific fields will increase, and unemployment in border communities will decrease. Environmental problems caused by mining are increasing day by day and will increase if these issues are not resolved logically.

As a solution to the problem, we propose to take as a basis the classification of the annual production productivity of mines operating in the Soviet Union and establish new standards, taking into account the priorities of the economy of our republic.

Keywords: *subsurface use, general statement, profitability of capital expenditures, motivation, restoration, gold-bearing quartzite, collective management, experience in the field of energy, development work.*

ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ МЕСТОРОЖДЕНИЙ В РА

НЕРСЕСЯН СУРЕН

*Кандидат геолого-минералогических наук, доцент ЕГУ
Кафедра региональной геологии и разведки полезных ископаемых
электронная почта: suren2001@ysu.am*

Статья касается упущений в законе РА “О недрах” относительно годовой производительности месторождений, которые вызывают определенные экономические, социальные, экологические проблемы.

Эти проблемы, вопросы не были учтены, поскольку они почти полностью соответствуют кодексам “О недрах” ряда других стран, которые регулируют подобные вопросы по другим критериям.

Поднимаемые нами вопросы представляются на примере одного месторождения, которое почти противоречит Конституции РА и интересам страны.

В частности, неопределенность в законе освобождает инвесторов от рисков возврата капитальных затрат, значительной социальной ответственности, экологических мер и т. д.

Фактически, под вопросом остается термин "недра в государственной собственности" и оставляем поколения без природных ресурсов. При этом пропадает интерес молодежи к естественным наукам в стране и подрывает будущее государства.

С нашей стороны были проведены расчеты на примере ряда месторождений по ранее существовавшим нормативам, согласно которым риски инвестиций частных компаний достаточны, вероятность убытков исключена, а доходы Республики Армения рассчитаны. Если будут учтены эти проблемы, то можно будет увеличить рудно-сырьевые ресурсы страны, сфера будет иметь стабильное развитие.

Спрос на специалистов в ряде сфер естественных наук возрастет, снизится безработица в приграничных районах.

Экологические проблемы, вызванные горнодобывающей промышленностью, день за днем увеличиваются и будут увеличиваться, если эти вопросы не получат определенного решения.

В качестве решения проблемы предлагаем взять за основу классификацию годовой производительности добычи месторождений, действующих в Советском Союзе, и установить новые критерии с учетом приоритетов задач экономики нашей республики.

Ключевые слова: *недропользование, годовая производительность, рентабельность капитальных затрат, мотивация, рекультивация, золотоносные кварциты, кучное выщелачивание, себестоимость обогащения руды, рентабельность эксплуатационных расходов.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 24.10.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 28.10.2022թ.:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹՅԱՆ 2020-2022
ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՏԴ 368

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-12

ՓԱՆՈՍՅԱՆ ԻՌԱ

Կոնսուլտանտական ծախսերի, դոկտրինայի,
Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան, դասախոս
Էլփոստ՝ Ira-panosyan@mail.ru

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում գյուղատնտեսության ապահովագրությունն իրականացվում է պետության ֆինանսական աջակցությամբ հիմնականում ապահովագրավճարի սուբսիդավորման միջոցով, և այն առավել արդյունավետ է իրագործվում պետական ու մասնավոր ինստիտուցիոնալ կառույցների ակտիվ համագործակցությամբ:

Գյուղատնտեսության ապահովագրությունը այդ ոլորտի պետական օժանդակության կարևորագույն ծրագրերից է, որի նպատակն է մեղմել գյուղատնտեսության ոլորտի ռիսկերը և կայունացնել գյուղացիական տնտեսվարողների եկամուտները: 2019 թվականից կառավարության որոշմամբ ՀՀ-ում սկիզբ դրվեց գյուղատնտեսության ապահովագրության փորձնական ծրագրի իրականացմանը, և 2020 թվականից սկսեցին ապահովագրել գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և այգետարածքները: Ծրագրի սկզբում ապահովագրվում էր 2 մշակաբույս 2 ռիսկերից, իսկ ներկայումս 13 մշակաբույս 3 ռիսկերից: 2020-2022 թվականներին ծրագիրը ձևավորել է նոր ագրոմշակույթ գյուղատնտեսության ոլորտում, և փարեցփարի ավելանում են ծրագրի շահառուների թիվը: Այս առումով հողվածում վերլուծվել են ծրագրի՝ 3 փորձերի արդյունքային ցուցանիշները և ներկայացվել են գործնական առաջարկություններ:

Բանալի բառեր՝ գյուղատնտեսության ապահովագրություն, ռիսկ, մշակաբույս, ապահովագրական տարածք, պայմանագիր

ANALYSIS OF RESULTS OF AGRICULTURAL INSURANCE FOR 2020-2022

PANOSYAN IRA

*PhD in Economics, Associate Professor
Lecturer, Armenian National Agrarian University
e-mail: Ira-panosyan@mail.ru*

The study of international experience shows that in almost all countries of the world, agricultural insurance is implemented with state financial support, mainly through the subsidy of the insurance premium, and it is most effectively implemented with the active cooperation of public and private institutional structures.

Agricultural insurance is one of the most important state support programs for the agricultural sector, which aims to mitigate the risks of the agricultural sector and stabilize the incomes of farmers. In 2019, by the decision of the government, the implementation of the pilot program of agricultural insurance was launched in the Republic of Armenia. At the beginning of the program, 2 crops were insured against 2 risks, and now 13 crops are insured against 3 risks. In 2020-2022, the program has developed a new agro-culture in the field of agriculture; the number of beneficiaries of the program is increasing year by year. In this regard, the article analyzed the results of 3 years of the program and presented practical suggestions.

Keywords: *agricultural insurance, risk, crop, insurance area, contract.*

АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ СТРАХОВАНИЯ СЕЛЬКОГО ХОЗЯЙСТВА ЗА 2020-2022 ГОДЫ

ПАНОСЯН ИРА

*кандидат экономических наук, доцент
Преподаватель НАУА
электронная почта: Ira-panosyan@mail.ru*

Изучение международного опыта показывает, что практически во всех странах мира аграрное страхование осуществляется при государственной финансовой поддержке, в основном за счет субсидирования страховой премии, и наиболее эффективно оно реализуется при активном сотрудничестве государственных и частных институциональных структур.

Страхование сельского хозяйства одна из важнейших программ государственной поддержки сельскохозяйственной сферы, целью которой является смягчение сельскохозяйственных рисков и стабилизация доходов сельских производителей. В 2019 году соответствующим Постановлением Правительства в Республике Армения было положено начало осуществлению пилотной программы страхования сельского хозяйства, и с 2020 года начали страховаться посевные площади сельскохозяйственных культур и плодовые сады. В начальном периоде страховались 2 культуры от 2-х рисков, а в настоящее время уже 13 культур от 3-х рисков. В 2020-2022 годах благодаря Программе сформировалась новая культура ведения аграрной отрасли, и из года в год увеличивается число ее бенефициаров. В этой связи в статье проанализированы итоговые показатели за 3 года и представлены практические предложения.

Ключевые слова: страхование сельского хозяйства, риск, сельскохозяйственная культура, территория страхования, договор.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 22.06.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 11.09.2022թ.:

5.	<p style="text-align: center;">ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ PHILOLOGY ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ</p>
----	--

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ՝ ՏՂԱՄԱՐԴԿԱՆՑ ԵՎ ԿԱՆԱՆՑ
ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՂ ՇԵՐՏԵՐԻ ՇՈՒՐՋ
(Ըստ Բայազետի բարբառի ընձեռած նյութի)

ՀՏԴ 81.28
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-28

ԿԱՏՎԱԼՅԱՆ ՎԻԿՏՈՐ
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտի տնօրեն,
ԳՊՀ դասախոս
էլփոստ՝ viktorkatvalyan@mail.ru

Այս հեղափոխության մեջ Բայազետի բարբառի օրինակով դիտարկում ենք գենդերային տարբերությունները հայերենի բարբառային բառապաշարում: Մեր նպատակն է բացահայտել և ներկայացնել տղամարդկանց և կանանց արտաքին ու ներքին հատկանիշների, դիրքի ու կարգավիճակի, ամուսնական հարաբերությունների, զբաղմունքի և վարքի վերաբերյալ պատկերացումները ավանդական հայկական միջավայրում: Ուսումնասիրության նյութը հավաքել ենք ՀՀ Գեղաքունիքի մարզում՝ Բայազետի բարբառով խոսող հանրության միջավայրում անմիջական շփումներով, ինչպես նաև բարբառի վերաբերյալ հրապարակված աշխատություններից: Հավաքված նյութը դասակարգել ենք ըստ իմաստային խմբերի, կանանց ու տղամարդկանց վերաբերող բառախմբերի, դրական ու բացասական վերաբերմունքի արտահայտությունների: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կանանց ու տղամարդկանց կյանքի և գործունեության հիմնական ոլորտները արտացոլող բառապաշարի գենդերային տարբերությունները

ունեն համակարգային բնույթ, դրանց դիտարկումը կարող է դառնալ բարբառային բառապաշարի հետազոտության հետաքրքրական խնդիրներից մեկը:

Բանալի բառեր՝ բարբառ, բառապաշար, իմաստային խումբ, սեռերի տարբերակում, արտաքին, դիրք, հագուստ, հոմանիշ, բառակազմություն, ասացվածք:

ABOUT THE LAYERS OF DIALECT VOCABULARY CHARACTERIZING MEN AND WOMEN (According to the materials of Bayazet dialect)

KATVALYAN VICTOR

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Director of the Language Institute after H. Acharyan*

NAS RA

GSU Lecturer

e-mail: viktorkatvalyan@mail.ru

In this research, we have examined the layers of Bayazet's dialect vocabulary that characterize women and men according to external and internal features, occupation, marital relationship, position and status, behavior, clothing, etc. Our goal was to classify the words that differentiate the genders according to different semantic groups, to observe them according to their lexical and semantic peculiarities. The material included in the field of research was taken from the dialect-speaking environment, as well as from published works. Observations show that language makes systematic differences in reflecting both gender realities and evaluative attitudes towards them, but the differences are mainly related to the semantic field and not to word formation. The material observed in the course of the study, as well as the results obtained by their systematic nature, allow us to assert that the phenomenon must be observed in other dialects, as well as in dialectal Armenian as a whole.

Keywords: *dialect, vocabulary, semantic group, distinction of genders, appearance, position, clothing, synonym, word formation, proverb.*

**О СЛОЯХ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИКИ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ МУЖЧИН И
ЖЕНЩИН**
(На материале Баязетского диалекта)

КАТВАЛЯН ВИКТОР

*Доктор филологических наук, доцент
Директор института языка НАН РА имени Г. Ачаряна
Преподаватель ГГУ
электронная почта: viktorkatvalyan@mail.ru*

В данном исследовании мы рассмотрели пласты диалектной лексики Баязета, характеризующие женщин и мужчин по внешним и внутренним признакам, роду занятий, семейным отношениям, положению и статусу, поведению, одежде и др.

Нашей целью было классифицировать слова, различающие роды, по разным семантическим группам, рассмотреть их по лексическим и семантическим особенностям.

Материал, вошедший в область исследования, был взят из диалектоязычной среды, а также из опубликованных работ. Наблюдения показывают, что гендерные различия в лексике, отражающей основные сферы жизни и деятельности женщин и мужчин, носят системный характер, но различия в основном связаны с семантическим полем, а не со словообразованием.

Материал, наблюдаемый в ходе исследования, а также полученные результаты позволяют утверждать, что подобное явление необходимо наблюдать как в других диалектах, так и в армянской диалектной лексике в целом.

Ключевые слова: *диалект, лексика, семантическая группа, дифференциация полов, внешний вид, положение, одежда, синоним, словообразование, пословица.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 28.08.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 14.10.2022թ.:

**«ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆՆԵՐԻՆ
(«Մշակ» թերթի հրատարակման 150-ամյակի առթիվ)**

ՀՏԴ 81.28

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-29

ԱՍՈՅԱՆ ԹԱԹՈՒԼ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԳՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի դեկան
Էլփոստ՝ asoyan.60@mail.ru

Հայ պարբերական մամուլի պատմության մեջ կարևոր տեղ է գրավում «Մշակ» թերթը: Հայտնի մտավորական ու հասարակական գործիչ Գրիգոր Արծրունու խմբագրությամբ այն սկսել է լույս տեսնել 1872 թվականից Թիֆլիսում: Թերթին աշխատակցել են ժամանակի առաջադիմական հայացքների տեր մարդիկ: Այս թերթում է Բաֆֆին առաջին անգամ տպագրել իր բազմաթիվ ստեղծագործություններ:

«Մշակ» թերթը շատ է անդրադարձել հասարակությանը հուզող սոցիալական, մշակութային, ազգային հարցերի, գնահատել դրանք գաղափարական նոր մոտեցումներով, ապահովել տեղեկատվություն փարբեր փարածաշրջաններից:

1873 թ. 40-րդ համարում թերթն անդրադարձել է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության գործունեությանը՝ կապված որոշ կրոնական կողմնորոշումների հետ: «Մշակ»-ը բարձր է գնահատել Մխիթարյանների գործունեությունը, սակայն հակադրել է նրանց գործունեության սկզբնական և վերջին (19-րդ դարի 2-րդ կեսի) շրջանները՝ նկատի ունենալով միաբանության որոշ անդամների անթաքույց հակումը դեպի կաթոլիկ եկեղեցին: Ըստ որոշ հայ մտավորականների՝ եթե կաթոլիկությունը սկզբում դիմակ էր՝ հայ մշակույթը զարգացնելու նպատակով, ապա հետագայում այն դարձավ էություն:

Հոդվածում վերլուծվում են «Մշակ»-ի դիտարկումները Մխիթարյան միաբանության գործունեության մասին:

Բանալի բառեր՝ «Մշակ», հայ պարբերական մամուլ, Գրիգոր Արծրունի, Ռաֆֆի, Վենետիկի Մխիթարյան միաբանություն, կաթոլիկ եկեղեցի, լեզու:

**"MSHAK" NEWSPAPER'S REVIEW ABOUT THE MKHITARAINS OF VENICE
(to the 150th anniversary of the publication of "Mshak" newspaper)**

ASOYAN TATUL

*PhD in Philology, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Philology, GSU*

e-mail: asoyan.60@mail.ru

"Mshak" newspaper occupies an important place in the history of the Armenian periodical press. It was published in Tiflis since 1872 under the editorship of a famous intellectual and public activist Grigor Artsruni. People with progressive views of the time worked for the newspaper. Many of Raffi's works were first published in this newspaper.

"Mshak" newspaper has touched a lot on social, cultural and national issues of public concern, evaluated them with new ideological approaches, provided information from different regions.

In 1873, in its 40th release, the newspaper referred to the activities of the Mkhitarian Congregation in Venice, related to some religious orientations. "Mshak" highly appreciated the Mkhitarains' activities but contrasted the initial and last (second half of the 19th century) periods of their activity, considering the unconcealed inclination of some members of the congregation to the Catholic Church. If Catholicism was initially a mask for the purpose of developing Armenian culture, later it became an essence.

The observations of "Mshak" about the activities of the Mkhitarian Congregation are analyzed in the article.

Keywords: *"Mshak", Armenian periodical press, Grigor Artsruni, Raffi, Mkhitarian Congregation in Venice, Catholic Church, language.*

**ГАЗЕТА «МШАК» О ВЕНЕЦИАНСКИХ МХИТАРИСТАХ
(По случаю 150-летия издания газеты «Мшак»)**

АСОЯН ТАТУЛ

*Кандидат филологических наук, доцент
Декан филологического факультета ГГУ
электронная почта: asoyan.60@mail.ru*

Газета «Мшак» занимает важное место в истории армянской периодической печати. Она начала издаваться с 1872 года в Тифлисе, под редакцией известного интеллигента и общественного деятеля Григора Арцруни. В газете сотрудничали прогрессивные люди того времени. Именно в ней Раффи впервые опубликовал свои многочисленные произведения.

Газета «Мшак» освящала социальные, культурные и национальные проблемы, волновавшие общественность, давала им оценку применяя новые идеологические подходы, обеспечивала информацией из разных регионов.

Изданный в 1873 40-ой номер газеты коснулся деятельности Мхитарянского ордена в Венеции, связанной с некоторыми религиозными ориентациями.

«Мшак» высоко оценил деятельность Мхитарянцев, однако противопоставил начальный и последний (вторая половина XIX в.) периоды их деятельности, учитывая нескрываемую приверженность некоторых членов ордена к католической церкви. Если католицизм изначально был маской для развития армянской культуры, то в дальнейшем он стал сущностью.

В статье анализируются наблюдения «Мшака» о деятельности Мхитарянского ордена.

Ключевые слова: «Мшак», армянская периодическая печать, Григор Арцруни, Раффи, Мхитарянский орден в Венеции, католическая церковь, язык.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ.:

ԱՐԽԱԿ ՀԵՐՈՍԻ ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ¹

ՀՏԴ 82.091

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-30

ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ ՆԱԻՐԱ

*բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԳՊՀ դասախոս
Էլփոստ՝ isnaira123456@gmail.com*

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱԶԱԳԱՆ

*բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ
Էլփոստ՝ vachik_grigoryan@mail.ru*

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ԱՐԱ

*բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԵՊՀ և ԳՊՀ դասախոս
Էլփոստ՝ arakelara1@gmail.com*

ՔՈՍՅԱՆ ԱՆՈՒՇ

*ԵՊՀ մագիստրոս
Էլփոստ՝ kosyananush97@mail.ru*

Արխայիկ հերոսի մասին առաջին վկայություն-հիշատակումները մեզ են փոխանցվում առասպելների, էպիկական երգերի և լեգենդների միջոցով: Վաղնջական ժամանակներում ապրող մարդու համար իր ցեղի առասպելաբանությունը ոչ միայն համոզիչ էր, այլև բացադրելի, այսինքն՝ իմաստ ուներ: Առասպելաէպիկական աշխարհը իրական աշխարհի յուրօրինակ արտացոլումն էր, ժամանակային և տարածական շարունակականության յուրօրինակ մոդել՝ կառուցված որոշակի օրենքների համաձայն: Առասպելի արխայիկ հերոսը, որպես կանոն, պատմություն հյուսող մարդկանց խմբի շարքային անդամը չէ. նա կա՛մ ականառու կարողություններով օժտված ինչ-որ մեկն է, կա՛մ հերոսի հակոտնյան, կա՛մ նախահայր՝ ընտանիքի հիմնադիր: Հայ ժողովրդի

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ 21T-6B038 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

հյուսած միջերի հիմնական բովանդակությունը նվիրված է մեր առասպելական նախնիների՝ Հաբեթոսյան Հայկի, Արամի, Արա Գեղեցիկի, Տորք Անգեղյայի, Վահագնի հերոսական սխրանքներին, որոնց արդյունքում կազմավորվեց, հզորացավ ու ամբողջացավ Հայոց աշխարհը: Արխայիկ ժամանակների հերոսը աստվածային զորության և կրքի կրողն է, իսկ նրա հակառակորդները՝ սարսափազդու, տերատորիալ կերպարներ, իրենց տեսակով և ծագմամբ ևս առասպելական: Արխայիկ հերոսի գործողությունների շարժառիթներն օբյեկտիվորեն համընկնում են ցեղի ընդհանուր շահերին, այն է՝ ներդաշնակ աշխարհակարգ ստեղծելու, դիվական ուժերին ճնշելու և մի շարք սոցիալական ինստիտուտներ կազմակերպելու ձգտման հետ:

Բանալի բառեր՝ արխայիկ ժամանակաշրջանի մշակույթ, արխայիկ հերոս, տիպաբանություն, առասպելաբանություն

TYOLOGICAL PORTRAIT OF AN ARCHAIC HERO

ISKANDARYAN NAIRA

Associate professor of GSU
e-mail: isnaira123456@gmail.com

GRIGORYAN VACHAGAN

Doctor of Philology, Professor
The Head of the Chair of Armenian Language and Literature
e-mail: vachik_grigoryan@mail.ru

ARAKELYAN ARA

Doctor of Philology, Professor
YSU, GSU Lecturer
e-mail: arakelara1@gmail.com

KOSYAN ANUSH

YSU graduate student
e-mail: kosyananush97@mail.ru

The first mentioning and information about the archaic hero is transmitted to us through myths, epic songs, legends, conversations, and epics. For the archaic man, the mythology of his tribe was not only convincing, that is, it made sense, but it was also explainable, that is, it gave meaning to everything.

The archaic hero of the myth, as a rule, is not an ordinary, simple member of the group of people weaving the story; it is either someone endowed with outstanding abilities, or a character opposite to the hero, or an ancestor, the founder of a dynasty. The main content of the myths woven by the Armenian people is dedicated to the heroic exploits of our ancestors: Hayk Habetosyan, Aram, Ara Geghetsik, Tork Angegh, Vahagn, as a result of which the Armenian world was formed, strengthened and became complete. The hero of archaic times is the bearer of imperial power and passion, and his opponents are some kind of terrifying characters and mythological according to their type and origin. The motives of the archaic hero objectively coincide with the common interests of the tribe, the desire to create a harmonious world order, suppress demonic forces, organize a number of social institutions, etc.

Keywords: *culture of the archaic era, archaic hero, mythology, typology.*

ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ АРХАИЧЕСКОГО ГЕРОЯ

ИСКАНДАРЯН НАИРА

Кандидат филологических наук, доцент

Преподаватель ГГУ

электронная почта: isnaira123456@gmail.com

ГРИГОРЯН ВАЧАГАН

Доктор филологических наук, профессор,

Заведующий кафедрой армянского языка и литературы ГГУ

электронная почта: vachik_grigoryan@mail.ru

АРАКЕЛЯН АРА

Доктор филологических наук, профессор

Преподаватель ЕГУ и ГГУ

электронная почта: arakelara1@gmail.com

КОСЯН АНУШ

Магистр ЕГУ

электронная почта: kosyananush97@mail.ru

Первые упоминания-сведения об архаическом герое передаются нам через мифы, эпические песни, легенды. Для архаического человека

мифология его народа была не только убедительной, т.е. обладающей смыслом, но и объясняющей, т.е. придающей смысл [всему остальному].

Мифоэпический мир был своеобразным отражением реального мира, своеобразной моделью временной и пространственной преемственности, построенной по определенным законам. Архаический герой мифа, как правило, не рядовой член группы людей, плетущих историю: он либо кто-то, одаренный выдающимися способностями, либо антипод героя, либо предок, основатель рода. Основное содержание мифов, сотканных армянским народом, посвящено героическим подвигам наших легендарных предков: Иафетского Айка, Арама, Ара Гегецика, Торка Ангеха, Ваагна, в результате которых сформировался, укрепился и завершился Армянский мир. Герой архаических времен — носитель божественной силы и страсти, а его антагонисты — устрашающие, тератоморфные фигуры, также мифические по своему типу и происхождению. Мотивы действий архаического героя объективно совпадают с общими интересами племени, то есть со стремлением создать гармоничный миропорядок, подавить демонические силы и организовать ряд социальных институтов.

Ключевые слова: культура архаической эпохи, архаический герой, мифология, типология.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 15.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 30.09.2022թ.:

ԺՈՂՈՎԱՐԴԱԿԱՆ ԽՈՍՔԻ ԲԱՆԱԶԵՎԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԸ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՍՐՎԱՆՁՏՅԱՆՑԻ ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐՈՒՄ

ՀՏԴ 82

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-31

ՂՈՒՋՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,

ԳՊՀ դասախոս

էլիտսպ՝ lgrejyan@yandex.ru

Գարեգին Սրվանձտյանցը հայ ժողովրդի մշակույթի երախտավորների շարքում առաջիններից էր, որն իր հայրնաբերած հոգևոր գանձերով մեծապես նպաստեց հայ բանագիտության, ազգագրության, հնագիտության և գրականության զարգացմանը:

Ի պաշտոնե շրջագայելով Արևմտյան և Արևելյան Հայաստանի տարբեր գավառներ և մոտիկից ծանոթանալով ժողովրդի կյանքին, կենցաղին ու սովորույթներին՝ նա միաժամանակ հեղամուտ է լինում, հայրնաբերում և գրի է առնում բազմաթիվ ազգագրական ու բանահյուսական նյութեր՝ իր շուրջն համախմբելով գյուղաբնակ և քաղաքաբնակ բազմաթիվ մտավորականների և հեղինակ-կատարողների: Բանահյուսական նյութերի գրառումը, ըստ Գ. Սրվանձտյանցի, ժողովրդի պատմության, հոգեբանության ու կենցաղի առանձնահատկությունների ըմբռնման անհրաժեշտ նախադրյալն է: Եվ իր «Գրոց ու բրոցի»-ի առաջաբանում, կարևորելով բանահավաքչության դերը, գրում է. «Հիմայ նորէն միտքս եկաւ, քանի որ մեր մտադրութիւնն է ժողովրդական կյանքէ ծանօթութիւններ յիշել, որոնք լոյս կարող են տալ մեր ազգային պատմութեան և լեզուին կամ գրականութեան, ուշադրութեան առնելու է ուրեմն անոնց մէջ եղած փնական, գեղջկական, քաղաքական և կրօնական արարողութիւնները, առածները, երգումերը, անէծքները, օրհնենքները, երգերը, պարերը, փոլայոց խաղերը, որոնք առհասարակ կեանքի և լեզուի պատմութիւն կը կազմեն»¹: Եվ բանահյուսական

¹ Գրոց-բրոց և Սասունցի Դաիիթ կամ Միէրի դուռ, ծրագրեաց Գ. Վ. Սրուանձտեանց, Պօլիս, 1874, էջ 119:

նյութերը գրառողների ուշադրությունը նա սևեռում է հատկապես հարսանեկան արարողությանը առնչվող ծեսերի և կենցաղավարող փարբեր ավանդույթների վրա¹:

Կարևորելով ժողովրդագիտական նյութերի գրառման գործընթացը՝ Սրվանձությանը միաժամանակ մեծ փոք է հատկացնում բազմադարյա հոգևոր մշակույթը սրբեղծող, կրող, պահպանող ու փոխանցող այդ ժողովրդի սրբեղծագործական կարողություններին. «Ժողովրդեան միտքն ու բանականութիւնը չէր կարելի մնալ անգործ և անզգայ. նա իր փեսած, ըրած ու լսած անցքերը կը խօսէր բերանացի, կը շարադրէր, կը վիպասանէր բանացի. և իր զգացած սէրն ու թախիծ կերգէր, կը մրմնջէր թե հանձին առանձին և թէ յընկերութեան. անշուշտ երևակայութիւնն ալ բան մը կը յաւելուր բուն եղածին վրայ, բան մալ լսողը կը յաւելուր՝ երբ ինքն ևս այլում կը հաղորդէր»²:

Սույն հաղորդման մեջ հարկ ենք համարում արժևորել հայ բանագիտության մեծ երախտավորի վաստակը՝ քննության առնելով ասույթաբանական ժանրերի՝ առած-ասացվածքների, անեծք-օրհնանքների, երդումների և հավատալիքների փարաբնույթ արտահայտությունների կիրառությունը Սրվանձությանցի ժողովածուներում, և փորձ է արվում բացահայտել դրանց դերն ու կիրառման դրդապատճառները:

Բանալի բառեր՝ բանահավաք, ժողովածու, կարճասույթ բանաձևային կառույց, հավատալիք, անեծք, օրհնանք, երդում, առած-ասացվածք:

FORMULAIC STRUCTURES OF THE FOLK SPEECH IN FOLKLORE COLLECTIONS BY GAREGIN SRVANDZTIANTS

GHREJYAN LUSINE

PhD in Philological Sciences, Associate Professor

e-mail: lgrejyan@yandex.ru

Garegin Srvandztiants was one of the first among the honored cultural figures of the Armenian people, who, thanks to the spiritual treasures he

¹ Նույն տեղում:

² Մանանայ, ժողովեաց և ի լոյս էած Գ. Վ. Սրուանձտեանց, Պոլիս, 1876, էջ 148:

discovered, made a great contribution to the development of Armenian philology, ethnography, archeology and literature. His greatest merit was the organization of the collection of Armenian folklore. Officially traveling to different provinces of Western and Eastern Armenia, getting acquainted with the life, lifestyle and customs of the people, he at the same time collected and recorded a huge amount of ethnographic and folklore materials uniting around him many rural, urban intellectuals and songwriters. The merit of the great figure of Armenian folklore is assessed in the article, analyzing the application, role and motives for the use of various paremiological genres of folklore, and in particular, proverbs, sayings, curses, blessings, oaths and beliefs contained in the collections of Srvandziant's. In Garegin Srvandziant's collections, the various manifestations of short paremiological formulaic structures, which are applied genres with a supernatural power of speech, negatively or positively affecting the world, things and phenomena around him, testify to a person's faith in the power of words that comes from the depths of centuries.

Keywords: *collection of folklore, collection, short paremiological formula, belief, curse, blessing, oath, proverb and saying.*

ФОРМУЛЬНЫЕ СУЖДЕНИЯ В ФОЛЬКЛОРНЫХ СБОРНИКАХ ГАРЕГИНА СРВАНДЗТЯНЦА

КРЕДЖЯН ЛУСИНЕ

Кандидат филологических наук, доцент

электронная почта: lgrejyan@yandex.ru

Гарегин Сrvандзтянц был одним из первых в ряду заслуженных деятелей культуры армянского народа, который, благодаря открытым им духовным сокровищам, внёс большой вклад в развитие армянской филологии, этнографии, археологии и литературы. Самой большой его заслугой была организация сбора армянского фольклора. По долгу службы, путешествуя по различным провинциям Западной и Восточной Армении и знакомясь с жизнью, бытом и обычаями народа, он, привлекая многих представителей интеллигенции и авторов-исполнителей, проживающих в селах и городах, собирает и записывает огромное количество

этнографического и фольклорного материалов. В статье, анализируя роль и мотивы применения разнообразных паремических жанров фольклора, а в частности, пословиц-поговорок, проклятий-благословений, клятв и верований, заключённых в сборники Срвандзтянца, оценивается собирательская заслуга великого деятеля армянской фольклористики. В сборниках Гарегина Срвандзтянца, нашедшие яркое отражение прикладные жанры фольклора, краткие формульные суждения, обладающие сверхъестественной силой слова, отрицательно или положительно влияющие на человека и окружающие его мир, вещи и явления, свидетельствуют об исходящей из глубины веков вере человека в силу слова.

***Ключевые слова:** сбор фольклора, сборник, краткие формульные суждения, верование, проклятие, благословение, клятва, пословица, поговорка.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 24.08.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 08.09.2022թ.:

ՀՏԴ 81.13

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-32

ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ ՀԵՆՐԻԵՏԱ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր,
ԵՊԲՀ հայոց լեզվի և բժշկական
տերմինաբանության ամբիոնի վարիչ
էլփոստը՝ henvs@mail.ru

ՔՈՇԱՏԱՇՅԱՆ ՍԻԼՎԱ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ասիստենտ,
ՀԲԻ հայոց լեզվի և տերմինաբանության
ամբիոնի դասախոս
էլփոստը՝ silva.koshatashyan@mail.ru

Ամփոփելով «Հայերենի ուսուցումը բժշկական բուհերում» հոդվածը՝ առաջարկում ենք բժշկական բուհերում կիրառել դասավանդման առավել արդյունավետ միջոցներ: Բուհերում կարևորում ենք հայոց լեզվի հեղինակության բարձրացման, որակյալ դասընթացի կիրառման, խոսքի մշակույթի կարարելագործման, հայերենին չտիրապետող ուսանողներին ոչ միայն հայերեն ուսուցանելու հիմնահարցերը, այլև ազգային ինքնության պահպանման այն էական հարկանիշներն ու գործոնները, որոնք ազգային են: Տրամաբանական է, որ առանց անձի կրթվածության, որը հիմնականում պայմանավորված է մայրենի լեզվի իմացությամբ, չի կարող լինել քաղաքակիրթ հասարակություն: Ուստի տիրապետելով առարկայի հիմնական պահանջներին՝ ուսանողների շրջանում անհրաժեշտ ենք համարում զարգացնել գիտահետազոտական աշխատանք կատարելու հմտությունները: Ինքնուրույն աշխատանքների համար ուսանողներին պետք է հանձնարարել կուրսային աշխատանքների և ռեֆերատի թեմաներ, որոնք ամբողջական պարկերացում կտան նախ՝ հայերենի զարգացման, անցած ճանապարհի, ապա բառագիրության՝ բառի սահմանման, բառը և տերմինը իրարից տարբերակող հարկանիշների, մասնագիտական տերմինաբանության, քերականական ուսուցման վերաբերյալ: Խոսքի հաղորդակցման մշակույթին տիրապետելը կարևոր է բոլոր նրանց համար, ովքեր իրենց գործունեությամբ առնչվում են մարդկանց հետ, կազմակերպում նրանց աշխատանքը, սովորեցնում, դաստիարակում կամ առավել ևս բժշկական ծառայություններ մատուցում: Ուստի հաղորդակցվելու շնորհը

մարդու ամենամեծ հարստություններից մեկն է և ցանկացած կրթված մարդու համար պայմանավորում է նրա տեղն ու դերը հասարակական կյանքում:

Բանալի բառեր՝ հայերենագիտություն, խոսքի մշակույթ, ուղղագրություն, ուղղախոսություն, բառապաշար, իմաստ, տերմին, բժշկական տերմինաբանություն, լեզվական մակարդակ:

TEACHING ARMENIAN IN MEDICAL UNIVERSITIES

SUKIASYAN HENRIETA

*PhD in Philological Sciences, Professor
Head of YSMU Chair of Armenian Language
and Medical Terminology
e.mail: henvs@mail.ru*

KOSHATASHYAN SILVA

*PhD in Philological Sciences
Lecturer of Armenian Medical Institute's Chair of
Armenian Language and Terminology
e.mail: silva.koshatashyan@mail.ru*

The article underlines the need for more efficient methods of teaching in medical institutions. Particular importance should be attached to increasing the authority of the Armenian language, leading professional courses, developing the culture of communicating well, improving the ways of teaching Armenian as a foreign language, as well as strengthening those qualities which foster the development of national identity. Thus, our main aim is the categorization of the knowledge obtained at school and improving the features of developing national identity. The teaching of the Armenian language should be the cornerstone for learning the specifics of medical language. To sum up, the level of language acquisition should be considered with due care and obtaining an almost equal level of language mastery should be the target.

Keywords: *knowledge of the Armenian language, speech culture, literacy/spelling, oratory, vocabulary, meaning, term, medical terminology, the level of language mastery.*

ПРЕПОДАВАНИЕ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ

СУКИАСЯН ГЕНРИЕТА

*Кандидат филологических наук, профессор
Заведующая кафедрой армянского языка
и медицинской терминологии ЕГМУ
электронная почта: henvs@mail.ru*

КОШАТАШЯН СИЛВА

*Кандидат филологических наук, преподаватель
Армянский медицинский институт,
кафедра армянского языка и терминологии
электронная почта: silva.koshatashyan@mail.ru*

Таким образом, в медицинских вузах необходимо применение более эффективных методов обучения. В вузах особое значение должно придаваться не только проблемам повышения престижа армянского языка, проведения эффективного курса, повышения уровня культуры речи, обучения студентов, не владеющих армянским языком, но и существенным факторам, определяющим национальные черты и играющим роль в сохранении национальной идентичности. В связи с этим нашей целью является локализация приобретенных общеобразовательных языковых знаний, углубление профессиональной направленности знаний армянского языка, заложить необходимый фундамент знания армянского языка, на котором можно продолжить изучение медицинского языка на всех остальных курсах. Поэтому первоочередными задачами являются учет уровня предшествующих знаний обучающихся, преодоление их разноуровневых знаний, обеспечение единого уровня необходимых знаний родного языка.

Ключевые слова: *арменоведение, культура речи, орфография, орфоэпия, лексика, значение, термин, медицинская терминология, языковой уровень.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 23.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 14.10.2022թ.:

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ ԳԱՅԱՆԵ

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գիտաշխատող
Էլփոստ՝ tatevik.koloyan@gmail.com

Հոդվածում քննվում են Լ. Դուրյանի երկերում առկա նորակազմ բառերը:

Նրա բանաստեղծական ժողովածուները՝ «Կյանք իմացյալ», «Այսքանը իմ կյանքից», և «Մաշտոց» պոեմը իրենց նորաստեղծ բառերով, ինքնատիպ բառակերպումներով բացահայտում են գրողի լեզվամտածողական համակարգը: Նորակազմությունների դիպուկ և հմուտ կիրառություններով բանաստեղծը օգտվում է հայոց լեզվի բառակազմական հնարավորություններից և ստեղծում յուրահատուկ և փայլավորիչ նորակազմ բառեր՝ դրանցով իսկ համալրելով հայոց լեզվի բառապաշարը:

Երկնային մարմինների անվանումներով նորակերպ բառերը (արևաբուխ, արևագանգուր, աստղակալ, աստղաթաս, լուսնաօղ), հիմնականում հոդակապով բարդություններ են: Գույն արտահայտող բառերում առանձնացված են երկու խումբ. բառեր, որոնցում չկան գունանուններ (երփնածայն, շառագունեղ, հրադեղծան), և նորակազմություններ, որոնց բաղադրիչներից մեկը որևէ գունանուն է (կապտահուր, կապտազուլալ, կապտախիտ): Շատ են բայահիմք վերջնաբաղադրիչներով կազմված նոր բառերը (զուլալահոս, սրբատարած, հանճարախոս): Վկայվում են նաև -ություն, - մունք, - ք վերջածանցներով բազմաթիվ կազմություններ: Նորակազմ բառերի շարքում առկա են հայրենիքին, հայոց լեզվին վերաբերող բառեր ու արտահայտություններ (հայածուխ, ազգաշուք):

Նորաբանությունների, նոր իմաստների, նորակազմ բառերի ստեղծումը միշտ էլ խթանել է հայոց լեզվի բառապաշարի համալրման գործընթացը:

Բանալի բառեր՝ բառապաշար, նորարանություն, բառաբարդում, ածանցում, անձնավորում, հանգավորում, դիպվածային կազմություն:

THE NEWLY FORMED WORDS IN L. DURYAN'S WORKS

HOVSEPYAN GAYANE

Senior Researcher at the Languagee Institute after H.Acharyan, NAS RA

e-mail: tatevik.koloyan@gmail.com

The article examines the newly formed words in L. Duryan's works.

His poetry collections "Known life", "This much from my life" and the poem "Mashtots" reveal the writer's language-thinking system with its newly created words and original word formations. With precise and skilful use of new word formations, the poet takes advantage of the lexical possibilities of the Armenian language and creates unique and impressive new words, thus adding to the vocabulary of the Armenian language.

Newly created words with the names of celestial bodies - arevabukh (sunburst), arevagangur (sun curl), astghakal, astghatas (star cup), lusnaogh (moon ring), are mostly complications with the use of articles. There are two groups of words expressing color: words in which there are no names of colors (yerpnadzayn - multicolor, sharagunegh - bright red, hradeghdzan), and new formations, where one of the components is the name of a color (kaptahur - bright blue), kaptazulal - clean blue, kaptakhit - dense blue). There are many new words formed with endings based on verbs (zulalahos - clean water streaming), srbatarac - sanctified), hanjarkhos - genius speaker). There are also many formations with the suffixes - utyun, -munq, - q. Among the newly formed words, there are words and expressions related to the homeland, the Armenian language (hayatsukh - Armenian home/family, azgashuq nationwide).

The creation of neologisms, new words and new meanings has always stimulated the process of replenishing the vocabulary of the Armenian language.

Keywords. *vocabulary, neologism, wording, derivation, personification, rhyming, alliteration.*

НОВЫЕ СЛОВА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Л. ДУРЬЯНА

ОВСЕПЯН ГАЯНЭ

Научный сотрудник Института языка

им. Р. Ачаряна НАН РА

В статье рассматриваются новые слова в произведениях Л. Дурьяна.

Его поэтические сборники «Кьянк имацял» (Жизнь, как она есть), «Айсканн им кянкиц» (Отрывок из моей жизни) и поэма «Маштоц» раскрывают языково-мыслительную систему писателя своими новосозданными словами и оригинальными словообразованиями. Точно и умело используя новообразования, поэт использует лексические возможности армянского языка и создает уникальные и впечатляющие новые слова, пополняя тем самым словарный запас армянского языка.

Новообразованные слова с названиями небесных тел (солнечные лучи, солнечный завиток, звездный кубок, лунное кольцо) чаще всего являются артикуляционными усложнениями. Есть две группы слов, обозначающих цвет. слова, в которых нет названий цветов (многоцветный, ярко - красный), и новообразования, одним из компонентов которых является название цвета (пламенно-синий, чисто-синий, густо-синий). Появилось много новых слов, образованных с окончаниями на основе глаголов (чисто-течный, гениально-говорящий). Также много образований с суффиксами - утюн, -мунк, - к. Среди новообразованных слов есть слова и выражения, связанные с родиной и с армянским языком (армянский очаг).

Создание неологизмов, новых значений, новых слов всегда стимулировало процесс пополнения словарного запаса армянского языка.

Ключевые слова. лексика, неологизм, формулировка, деривация, олицетворение, рифмование, аллитерация.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ.:

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՀԱՐՍԱՑՈՒՄԸ
ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐՈՎ
(ԸՍՏ Ղ. ՓԱՐՊԵՑՈՒ «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ» ԵՐԿԻ)

ՀՏԴ 81

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-34

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ՍԻՐԱՐՓԻ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ԵՊՀ միջմշակութային հաղորդակցության անգլերենի ամբիոնի դասախոս
Էլփոսյ՝ sirarpikarapetyan@ysu.am

Հայերենի տերմինաբանության կարևոր ճյուղերից է ռազմական տերմինաբանությունը, որի ուսումնասիրությունը կարևոր է և՛ գործնական, և՛ գիտական առումով: Տերմինաբանության մշակմամբ ու հարստացմամբ է պայմանավորվում ցանկացած լեզվի զարգացվածությունը, հասարակության գիտատեխնիկական առաջադիմությունը: Ռազմական տերմինների քննության, վերլուծության և մեկնաբանման համար հարուստ նյութ է ընձեռում գրաբար լեզվով գրված գրականության մեջ եղած փաստական նյութը:

Սույն հոդվածում կարևորվում են գրաբարի բառապաշարում ընդգրկված իմաստային տարբեր շերտերն ընդգրկող բառերի՝ իբրև տերմինների վերլուծությունն ու գնահատումը: Գրաբարի ռազմական տերմինների ինչպես համաժամանակյա, այդպես նաև տարժամանակյա քննության համար հարուստ նյութ է տալիս Ղ. Փարպեցու «Պատմութիւն Հայոց» երկը: Հոդվածում առանձնացվել են երկու գործածված ռազմաքաղաքական հասկացությունները, բերվել այդ հասկացությունների ու տերմինների վերաբերյալ բնագրային օրինակներ, ներկայացվել դրանց ծագումը և վիճակագրական պատկերը: Իբրև ռազմական բովանդակության տերմիններ՝ մեր կողմից առանձնացվել են այն բառերը, որոնք կամ միայն տերմին են, կամ ունենալով նաև այլ իմաստներ՝ աչքի են ընկնում ռազմական իմաստի գերակայությամբ, քանի որ, ինչպես հայտնի է, առանձին անջրպետ չկա տերմինի և բառի միջև, և սովորական բազմաթիվ բառեր գիտության այս կամ այն բնագավառում

**դառնում են տերմիններ: Ղ. Փարպեցու «Պատմություն Հայոց» երկում
նազմական տերմինների ուսումնասիրությամբ մենք նպատակ ունենք
ցույց տալու գրաբարի կարևորագույն դերը արդի արևելահայերենի
բառապաշարի հարստացման և տերմինային համակարգի ձևավորման
գործում:**

Բանայի բառեր՝ բառապաշար, տերմինաբանություն,
նազմաքաղաքական, արտաքին և ներքին քաղաքականություն, վարքուբարք,
պատմաբան, իմաստափոխություն, բառարմատ:

**THE ENRICHMENT OF MODERN ARMENIAN MILITARY TERM SYSTEM WITH
GRABAR TERMS (ACCORDING TO GH. PARPETSİ'S BOOK "HISTORY OF
ARMENIA")**

KARAPETYAN SIRARPI

PhD, Associate Professor

Chair of English for Cross-Cultural Communication, YSU

e.mail: sirarpikarapetyan@ysu.am

One of the significant branches of Armenian terminology is military terminology the study of which is important both from practical and scientific points of view. The development of any language, as well as the scientific and technical progress of the society are conditioned by the enrichment of its terminology. For the examination, analysis and interpretation of military terms, the factual material in the literature written in Grabar (Old Armenian) provides rich sources. This article highlights the analysis and evaluation of the words as terms covering different layers of meaning included in the lexicon of Grabar. Gh. Parpetsi's «History of Armenia» provides rich basis for both the synchronic and diachronic analyses of Grabarian military terms. In the given article, the military-political concepts used in the work were distinguished, original examples of these concepts and terms were given, their origin and statistical picture were presented. As terms of military content, we singled out those words which are either only a term or having other meanings as well, and are distinguished by the predominance of a military meaning, because, as it is well-known, there is no

separate gap between a term and a word, and many ordinary words become terms in one or another field of science.

Keywords: *vocabulary, terminology, military-political, foreign and domestic policy, behavior, historical word, meaning change, word-stem.*

ОБОГАЩЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ АРМЯНСКОЙ ВОЕННОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ТЕРМИНАМИ ГРАБАРА (ПО КНИГЕ Г. ПАРПЕЦИ "ИСТОРИЯ АРМЕНИИ")

КАРАПЕТЯН СИРАРПИ

Кандидат филологических наук, доцент

Кафедра английского языка для межкультурной коммуникации ЕГУ

электронная почта: sirarpikarapetyan@ysu.am

Одной из важных отраслей армянской терминологии является военная терминология, изучение которой важно как с практической, так и с научной точки зрения. Развитие любого языка и научно-технический прогресс общества обусловлены развитием и обогащением терминологии. В связи с этим фактический материал литературы, написанный на древнеармянском языке предоставляет богатый материал для рассмотрения, анализа и толкования военных терминов. В данной статье основной акцент ставится на анализе и оценке слов в качестве терминов, охватывающих разные смысловые пласты, входящие в лексикон Грабара. Как синхронное, так и диахронное исследование военных терминов базируется на богатом материале книги Газара Парпеци "История Армении". В статье выделены военно-политические понятия, приведены оригинальные примеры этих понятий и терминов, представлены их происхождение и статистическая картина. В качестве терминов военного содержания мы выделили те слова, которые либо являются только термином, либо имеют и другие значения, однако преобладающими являются военные значения, поскольку, как известно, между термином и словом не существует отдельной границы, и многие обычные слова становятся терминами в той или иной области науки.

Ключевые слова; лексика, терминология, военно-политическая, внешняя и внутренняя политика, поведение, историческое слово, изменение значения, корень слова.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 16.10.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 23.10.2022թ.:

METHODS OF ANALYZING SATIRE IN THE ENGLISH LITERATURE (ON THE
EXAMPLES OF "ADVENTURES OF TOM SAWYER AND HUCKLEBERRY FINN"
BY MARK TWAIN AND "ANIMAL FARM" BY GEORGE ORWELL)

UDC 82

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-35

TORCHYAN LILIT

Lecturer of Foreign Language and Literature Chair,

Gavar State University

e-mail: l.torchyan@gsu.am

MANUKYAN ARUSYAK

Graduate Bachelor student

Faculty of Philology, Department of English Language and Literature, GSU

e-mail: arusyakmanukyan55@gmail.com

The article presents the main methods, approaches and forms that should be used to ensure students' understanding of satirical elements, as well as to highlight the factors hindering the study of literature. We have also highlighted some of the elements and characteristics of satire that can serve as a guide for students and professors in identifying satire, its means of expression, and its broader purposes.

It should also be noted that satire is a useful tool used in writing to address various aspects of society, and it can be entertaining and interesting for all walks of life. Satire serves to indirectly address major issues and our aim was to convey this message to readers through a variety of methods and approaches used to convey the main idea of satire.

Key words: satire, foreign literature, semantic and comparative analysis, exaggeration, incongruity, conversion, parody, clues, techniques.

ԵՐԳԻԾԱՆՔԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՕՐԻՆԱԿՆԵՐՆ ԸՍՏ ՄԱՐԿ ՏՎԵՆԻ «ԹՈՄ
ՍՈՅԵՐԻ ԵՎ ՀԵՔԼԲԵՐԻ ՖԻՆՆԻ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ» ԵՎ ՋՈՐՋ ՕՐՈՒԵԼԻ
«ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԱԳԱՐԱԿԸ» ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ)

ԹՈՌՉՅԱՆ ԼԻԼԻԹ

ԳՊՀ օտար լեզվի և գրականության ամբիոնի դասախոս
Էլիասցե՝ l.torchyan@gsu.am

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ԱՐՈՒՍՅԱԿ

ԳՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի
«Անգլերեն լեզու և գրականություն»
բաժնի բակալավրիատի շրջանավարտ
Էլիասցե՝ arusyakmanukyan55@gmail.com

Հոդվածում ներկայացված են այն հիմնական մեթոդները, մոտեցումները և ձևերը, որոնք պետք է օգտագործվեն ուսանողներին երգիծանքի տարրերը հասկանալի դարձնելու, ինչպես նաև նրանց ընկալումը խոչընդոտող գործոնների վերհանման համար: Երգիծանքը վաղուց ի վեր դարձել է լեզվաբանական ուսումնասիրությունների առարկա, սակայն ժամանակակից գիտական իմացության զարգացման պայմաններում երգիծանքի ուսումնասիրության սոցիալ-լեզվաբանական և լեզվամշակութաբանական ասպեկտները, նրա լեզվական և թարգմանչական արտահայտչամիջոցների նկարագրությունը նշանագիտության և շարահյուսության, իմաստաբանության և պրագմատիկայի տեսանկյունից պահանջում են մանրամասն ուսումնասիրություն՝ հաշվի առնելով ժամանակակից բանասիրության մեջ կիրառվող մոտեցումները:

Կարևորվեցին երգիծանքի նույնականացման և վերլուծության որոշ ասպեկտներ, որոնք կարող են ուղեցույց ծառայել ուսանողների և դասախոսների համար երգիծանքը և նրա լեզվական արտահայտման ձևերը գեղարվեստական ստեղծագործություններում ուսումնասիրելիս:

***Բանալի բառեր՝** երգիծանք, արտասահմանյան գրականություն, իմաստային և համեմատական վերլուծություն, չափազանցություն, անհամապատասխանություն, փոխակերպում, պարոդիա, հուշումներ, տրեխնիկա:*

МЕТОДЫ АНАЛИЗА САТИРЫ В АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

(НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МАРКА ТВЕНА «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ТОМА СОЙЕРА И ГЕКЛЬБЕРРИ ФИННА» И ДЖОРДЖА ОРУЭЛЛА «ФЕРМА ЖИВОТНЫХ»)

ТОРЧЯН ЛИЛИТ

Преподаватель кафедры иностранного языка и литературы ГГУ

электронная почта: l.torchyan@gsu.am

МАНУКЯН АРУСЯК

Выпускница бакалавриата отделения английского языка и литературы

филологического факультета ГГУ

электронная почта: arusyakmanukyan55@gmail.com

В статье представлены основные методы, подходы и формы, которые следует использовать для обеспечения понимания учащимися сатирических элементов, а также для выделения факторов, препятствующих её восприятию. Феномен сатиры давно является объектом лингвистических исследований. Однако в условиях развития современного научного знания социолингвистический и лингвокультурологический аспекты исследования сатиры, описание её языковых и транслогологических средств выражения с позиций семиотики и синтаксиса, семантики и прагматики требуют детального изучения с учётом интенсивно применяемых современной филологической наукой подходов

Были выделены некоторые аспекты выявления и анализа сатиры, которые могут служить руководством для студентов и преподавателей в процессе рассмотрения феномена сатиры и её языкового выражения в произведениях художественной литературы.

Ключевые слова: сатира, зарубежная литература, семантико-сопоставительный анализ, преувеличение, несоответствие, конверсия, пародия, подказки, приемы.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 30.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 12.10.2022թ.:

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ В РУССКОЙ И АРМЯНСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

УДК 81

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-36

МКРТЧЯН ГОАР

*Кандидат филологических наук, доцент
Зав.кафедрой армянского языка и иностранных языков*

*Армянского медицинского института
электронная почта: mkrtchyangohar1988@gmail.com*

АРУТЮНЯН ЦОГИК

*Проректор по уч. части Армянского медицинского института
электронная почта: tsogik.harutyunyan@gmail.com*

В статье сравнительно-сопоставительном аспекте рассматриваются структурные, морфологические и функциональные особенности медицинских терминологических словосочетаний (ТС) в медицинской терминологии русского и армянского языков на основе вторичных текстов учебного пособия “Уроки русского языка для студентов медицинского профиля” (605 ТС). Рассмотрены особенности образования терминологических рядов от одного основного термина. Структурный анализ позволил выделить простые ТС (двухкомпонентные – 74.5% от общего числа рассмотренных ТС) и сложные, состоящие из трех и более слов (25.5%), и показать их процентное соотношение. Морфологический анализ позволил выделить субстантивные и глагольные терминологические словосочетания (ТС). В субстантивных ТС главное слово, выраженное существительным, сочеталось с существительными (С+С – 105 ТС – 17.3%), с именами прилагательными (П+С – 476 ТС – 78.6%), с числительными (Ч+С – 5 ТС – 0.5%), с причастиями (Пр.+С – 18 ТС – 2.9%). Как показал анализ, терминологические словосочетания П+С доминируют над другими субстантивными ТС. Что касается глагольных ТС, хотя они вполне могут отвечать требованиям,

предъявляемым к терминам, однако их мало, поскольку в ТС глаголы чаще заменяются отглагольными существительными.

Ключевые слова: термин, медицинская терминология, вторичный текст, терминологическое словосочетание, структурный анализ, морфологический анализ, субстантивные словосочетания, глагольные словосочетания.

ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՄԿՐՏՉՅԱՆ ԳՈՀԱՐ

*բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Հայկական բժշկական ինստիտուտի հայոց լեզվի և
օտար լեզուների ամբիոնի վարիչ
էլփոստ՝ mkrtyangohar1988@gmail.com*

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ՑՈՂԻԿ

*Հայկական բժշկական ինստիտուտի ուսումնական գծով պրոռեկտոր
էլփոստ՝ tsogik.harutyunyan@gmail.com*

Հոդվածում համեմատական-զուգահրական ասպեկտում քննարկվում են ռուսերեն և հայերեն բժշկական տերմինաբանական բառակապակցությունների (ՏԲ) կառուցվածքային, ձևաբանական և գործառութային առանձնահատկությունները «Ռուսաց լեզվի դասեր բժշկական ուղղվածությամբ ուսանողների համար» ուսումնական ձեռնարկի երկրորդային տեքստերի հիման վրա (605 ՏԲ): Ուսումնասիրվել են մեկ հիմնային տերմինից տերմինաբանական շարքերի ձևավորման առանձնահատկությունները: Կառուցվածքային վերլուծությունը թույլ է տվել առանձնացնել պարզ ՏԲ (երկբաղադրիչ – դիտարկված ՏԲ-ների 74.5%) և բարդ՝ երեք և ավելի բաղադրիչ ունեցող (25.5%), և ցույց տալ դրանց տոկոսային հարաբերակցությունը: Ձևաբանական վերլուծությունը թույլ է տվել առանձնացնել գոյականական և բայական տերմինաբանական բառակապակցությունները (ՏԲ): Գոյականական բառակապակցությունների մեջ գոյականով արտահայտված գլխավոր անդամը գործածվում է գոյականների հետ (Գ+Գ – 105 ՏԲ – 17.3%), ածականների հետ (Ա+Գ – 476

ՏԲ – 78.6%), թվականների հետ (Թ+Գ – 5 ՏԲ – 0.5%), դերբայերի հետ (Դ+Գ – 18 ՏԲ – 2.9%): Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ գերակշռում են Ա+Գ մոդելի տերմինաբանական բառակապակցությունները: Ինչ վերաբերում է բայական բառակապակցություններին, դրանք կարող են լիովին համապատասխանել տերմինաբանական բառակապակցություններին ներկայացվող պահանջներին, սակայն քիչ են, քանի որ ավելի հաճախ փոխարինվում են բայանուններով:

Բանալի բառեր՝ տերմին, բժշկական տերմինաբանություն, երկրորդային տեքստ, տերմինաբանական բառակապակցություն, կառուցվածքային վերլուծություն, ձևաբանական վերլուծություն, գոյականական բառակապակցություններ, բայական բառակապակցություններ:

TERMINOLOGICAL PHRASES IN RUSSIAN AND ARMENIAN MEDICAL TERMINOLOGY

MKRTCHYAN GOHAR

PhD in Philology, Associate Professor

*Head of the Chair of the Armenian Language and Foreign Languages
of the Armenian Medical Institute*

e-mail: mkrtyangohar1988@gmail.com

HARUTYUNYAN TSOGHIK

Vice-Rector for Education part of the Armenian Medical Institute

e-mail: tsogik.harutyunyan@gmail.com

The article, in a comparative aspect, deals with the structural, morphological and functional features of medical terminological phrases (TP) in the medical terminology of Russian and Armenian languages based on the secondary texts of the textbook “Russian Language Courses for Medical Students” (605 TP). The features of the formation of terminological series from one term-base are considered. Structural analysis made it possible to single out simple TPs (two-component TPs - 74.5% of the total number of TPs considered) and complex ones consisting of three or more words (25.5%) and show their percentage ratio. Morphological analysis made it possible to identify substantive and verbal terminological phrases (TP). In substantive TP, the main word expressed by a

noun was combined with nouns (N+N - 105 TP - 17.3%), with adjectives (A+N - 476 TP - 78.6%), with numerals (Nm+N - 5 TP - 0.5%), with participles (P.+N - 18 TP - 2.9%). As the analysis showed, the terminological phrases A+N dominate over the other substantive TP. As for verbal TPs, although they may well meet the requirements for terms, there are few of them, since in TS verbs are more often replaced by verbal nouns.

Keywords: term, medical terminology, secondary text, terminological phrase, structural analysis, morphological analysis, substantive phrases, verb phrases.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 18.09.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 28.09.2022թ.:

6.	ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
----	--

ԲՆԱԳԻՏԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ

ՀՏԴ 372.851
 DOI: 10.56246/18294480-2022.13-37

ԱՅՎԱԶՅԱՆ ԷԴՎԱՐԴ
 մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ԳՊՀ դասախոս,
 ԵՊՀ մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետի դասախոս,
 «Մանկավարժական միտք» ամսագրի գլխ. խմբագիր
 էլվոստ՝ ayvazyan.51@mail.ru

Հոդվածը նվիրված է բնագիտամաթեմատիկական և հումանիտար գիտություններում դասակարգման տրամաբանական գործողության կիրառության էական առանձնահատկությունների բացահայտմանը:

Բնագիտամաթեմատիկական և հումանիտար գիտություններին նվիրված գիտամեթոդական գրականությունում ամենուրեք հանդիպում են մտքի միևնույն ձևերի և այլ օբյեկտների դասակարգման իրարից խիստ տարբեր փորձեր: Առանձնապես հակասական պատկեր է նկատվում հումանիտար ոլորտի բնագավառներում: Այդ պատճառով անհրաժեշտություն է զգացվում բացահայտելու դասակարգման տրամաբանական գործողության էական առանձնահատկությունները հատկապես հումանիտար ոլորտի գիտություններում:

Տարբեր ոլորտների մտքի ձևերի կամ մեթոդների դասակարգմամբ զբաղվել են շատ հետազոտողներ՝ Արիստոտել, Մ. Ի. Կորինսկի, Վ. Ֆ. Ասմուս, Գ. Ա. Բրուսյան, Է. Ի. Այվազյան (տրամաբանություն՝ ապացուցման մեթոդներ), Յու. Բարանսկի, Ս. Պերովսկի, Ե. Գալանտ, Ս.

Սկապլին, Ի. Լերներ, Մ. Դանիլով, Բ. Եսիպով, Ն. Վերգիլին, Մ. Մախմուրով, Վ. Պալամարչուկ, Ս. Շապովալենկո (մանկավարժություն՝ ուսուցման մեթոդներ) և այլն: Հումանիտար ոլորտի այդ հեղափոխողներից ոչ մեկին չի հաջողվել կատարել լրիվ դասակարգում (այսինքն՝ այդ «դասակարգումներից» դուրս են մնացել բազմաթիվ մեթոդներ): Մեր կողմից որդեգրված հիմնախնդրի լիարժեք դասակարգումներ հիմնականում հանդիպում են մաթեմատիկայում և բնական գիտություններում:

Բնագիտամաթեմատիկական գիտություններում դասակարգման փրամաբանական գործողությունը նորմալ երևույթ է, և միշտ էլ հեղափոխողներին հաջողվում է դասակարգման հիմքում դնել անհրաժեշտ համարժեքության հարաբերություն, պարզաբանել ու հիմնավորել, որ էապես դժվար է այդ գործողության կիրառությունը հումանիտար ոլորտի բնագավառներում: Բանն այն է, որ այդ ոլորտներում շատ դժվար է որպես դասակարգման հիմք գտնել որևէ համարժեքության հարաբերություն: Այդ պատճառով այդ գիտություններում ավելի ճիշտ է խոսել ոչ թե դասակարգման, այլ մեթոդների «դասերի» թվարկման մասին:

Բանալի բառեր՝ դասակարգում, բաժանում, մտքի ձև, դասակարգման հիմք, բնական դասակարգում, արհեստական դասակարգում, կանոնավոր դասակարգում, համարժեքության հարաբերություն, ապացուցման մեթոդ, ապացուցման մեթոդների թվարկում, ապացուցման մեթոդների կոմպլեքսներ (միակցություններ), ուղիղ և անուղղակի ապացուցումներ, ուսուցման մեթոդ, ուսուցման մեթոդների թվարկում:

SOME FEATURES OF THE APPLICATION OF LOGICAL ACTION IN CLASSIFICATION IN NATURAL, MATHEMATICAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

AYVAZYAN EDWARD

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

GSU lecturer,

Lecturer of the Faculty of Mathematics and Mechanics, YSU,

The article is devoted to the identification of the essential features of applying the logical action of classification in natural, mathematical and humanitarian sciences. The same forms of thought and very different attempts to classify other objects are found in scientific-methodical literature dedicated to natural, mathematical and humanitarian sciences. A particularly contradictory picture is observed in the fields of humanities. For this reason, there is a need to identify the essential features of the logical action in classification, especially in humanities.

Many researchers have dealt with the classification of forms of thought or methods of different fields: Aristotle, M.I. Korinsky, V.F. Asmus, G.A. Brutyan, E.I. Ayvazyan (logic: proof methods), Yu. Babansky, S. Perovsky, E. Gallant, M. Skatkin, I. Lerner, M. Danilov, B. Yesipov, N. Verzilin, M. Makhmutov, V. Palamarchuk, S. Shapovalenko (pedagogy: teaching methods) and others. None of the researchers in the field of humanities succeeded in making a complete classification (that is, many methods were left out as a result of these "classifications"). Complete classifications of the problem of our interest are found mainly in mathematics and natural sciences.

Reaffirming that the logical action of classification in natural and mathematical sciences is a normal phenomenon and researchers always succeed in establishing the necessary equivalence relation as the basis of classification, we have clarified and substantiated that it is essentially difficult to apply this action in the fields of humanities. Therefore, in those sciences, it is more natural to talk about the enumeration of "classes" of methods rather than classification.

Keywords: *Classification, division, form of thought, basis of classification, natural classification, artificial classification, regular classification, equivalence relation, proof method, enumeration of proof methods, complexes (combinations) of proof methods, direct and indirect proofs, teaching method, enumeration of teaching methods.*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЛОГИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ КЛАССИФИКАЦИИ В ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ И ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ

АЙВАЗЯН ЭДВАРД

Доктор педагогических наук, профессор

Преподаватель ГГУ

Преподаватель факультета математики и механики ЕГУ

Главный редактор журнала «Педагогическая мысль»

электронная почта: ayvazyan.51@mail.ru

Статья посвящена выявлению существенных особенностей применения логической операции классификации в естественно-математических и гуманитарных науках.

В научно-методической литературе, посвященной естественно-научным и гуманитарным наукам, повсюду встречаются совершенно разные попытки классификации одних и тех же форм мысли и других объектов.

Особенно противоречивая картина наблюдается в гуманитарной сфере.

По этой причине ощущается необходимость выявления существенных особенностей логической операции классификации, особенно в гуманитарных науках.

Классификацией форм или методов мышления в различных сферах занимались многие исследователи: Аристотель, М.И.Коринский, В.Ф.Асмус, Г.А.Брутян, Э.И. Айвазян (логика: методы доказывания), Ю. Бабанский, С. Перовский, Е. Галант, М. Скаткин, И. Лернер, М. Данилов, Б. Есипов, Н. Верзилин, М. Махмутов, В. Паламарчук, С. Шаповаленко (педагогика: методы обучения) и др. Ни одному из этих исследователей гуманитарной сферы не удалось провести полную классификацию (то есть в результате этих «классификаций» остались вне поля зрения множество методов)

Подтверждая, что в естественно-математических науках логическая операция классификации является нормальным явлением, и всегда исследователям удастся заложить в основу классификации отношение необходимой эквивалентности, выяснить и обосновать, что применение этой операции в гуманитарной сфере существенно затруднено:

Дело в том, что в этих областях науки очень трудно найти какое-либо соотношение эквивалентности в качестве основы для классификации. Вот почему естественнее говорить о перечислении «классов» методов, а не о классификации.

Ключевые слова: классификация, разделение, форма мышления, основание классификации, естественная классификация, искусственная классификация, регулярная классификация, отношение эквивалентности, метод доказывания, перечисление методов доказывания, комплекс методов доказывания, прямые и косвенные доказательства, перечисление методов обучения.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 10.09.2022թ. :
Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ. :

ՀԱՄԱՃԱՐԱԿԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՐԿԱՏՈՂ ՄԻՋՈՑ

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-38

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱԶԱԳԱՆ

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ,
ԳՊՀ դասախոս,
էլիասցե՝ vachik-grigoryan@mail.ru

Հողվածում խոսվում է հասարակական կյանքի ճգնաժամային երևույթների մասին, որոնց արդյունքում աշխարհաքաղաքական և համաճարակաբանական կտրուկ փոփոխություններն անմիջական ազդեցություն են ունենում հասարակության հոգեբանական և բարոյական վիճակի վրա: Հանգամանքների բերումով կորոնավիրուսային հիվանդության արագընթաց տարածումը համընկավ քառասունչորսօրյա պատերազմի հետ, ինչը լրացուցիչ բարդություններ ստեղծեց հասարակության համար: Առավել սրությամբ արտահայտվեցին հասարակության հոգեբանության մեջ պարտքի ու նաև ինքնապաշտպանական բնազդի դրսևորումները: Ընդհանուր տրամադրությունների մեջ գերակա էր մնում պարտքի զգացումը: Քանի դեռ պատերազմը չէր մտել վճռական փուլ, մարդկանց միջև տիրում էր լիակատար հավասարության զգացողություն, իսկ երբ պարզվեց, որ իրադարձությունների զարգացումը ցանկալի ուղիով չի զարգանում, մարդկանց միակամ վարքագիծը տեղի տվեց անհատական մղումներին. առաջնային դարձան անհատական ինքնապաշտպանական բնազդները:

Սահմանային իրավիճակում հասարակությունը կորցրեց իր առաջնային արժեքները և արդյունքում դարձավ ավելի խոցելի: «Կրկնակի սպառնալիքները» /արտաքին և ներքին մտահոգությունները/ վերածվեցին սոցիալական զգոնության բթացման լուրջ գործոնի: Եսասիրական ձգտումները գերակշռեցին, քանի որ յուրաքանչյուր անհատի համար սեփական էգոն դարձավ գերիշխող:

Միայն համակարգված, ռացիոնալ և իրագործելի լուծումներ առաջարկող ծրագրերի միջոցով կարելի է հասնել հասարակության հոգեբանական և բարոյական առողջացմանը:

Քանալի բառեր՝Սոցիալական հոգեբանություն, սահմանային վիճակ, համաճարակ, կրկնակի սպառնալիքներ, ինքնակազմակերպվող զանգված, միասնության զգացում, վախեր, ինքնապահպանման բնագր, առողջացում:

THE EPIDEMIC AS A MEANS OF BIFURCATION OF SOCIAL PSYCHOLOGY

GRIGORYAN VACHAGAN

Doctor of Philology, Professor

Head of the Chair of Armenian Language and Literature of GSU

GSU lecturer

e-mail: vachik-grigoryan@mail.ru

The article refers to the critical moments of public life, where drastic geopolitical and epidemiological changes have a direct impact on the psychology and moral character of the society. The society that finds itself in a borderline situation, when it loses its main goal, becomes more psychologically vulnerable. The "double threat" (external and internal danger) becomes a serious means of dulling the vigilance of the environment. Selfish motives become paramount as everyone pursues his own existence. Only with the help of a systematic, rationally visible program proposing solutions to the society, it becomes possible to achieve the healing of the environment, psychology and its moral character.

Keywords: *Social psychology, borderline situation, epidemic, dual threat, self-defense mass, sense of unity, fear, self-defense instinct, recovery.*

ЭПИДЕМИЯ КАК СПОСОБ РАЗДВОЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

ГРИГОРЯН ВАЧАГАН

Доктор филологических наук, профессор

Заведующий кафедрой армянского языка и литературы ГГУ

Преподаватель ГГУ

электронная почта: vachik-grigoryan@mail.ru

В статье говорится о кризисных явлениях общественной жизни, в результате которых резкие геополитические и эпидемиологические изменения оказывают непосредственное воздействие на психологическое и моральное состояние общества. В пограничной ситуации общество теряет свои приоритетные ценности и в результате становится более уязвимым. «Двойные угрозы» /внешние и внутренние опасения/ становятся серьезным фактором притупления социальной бдительности. Превалируют эгоистические устремления, поскольку для каждого индивидуума главенствующим становится собственное эго. И только посредством программ, предлагающих скоординированные, рациональные и выполнимые решения, можно достигнуть психологического и нравственного оздоровления общества.

Ключевые слова: *Общественная психология, пограничное состояние, эпидемия, двойные угрозы, самоорганизующаяся масса, чувство единения, страхи, инстинкт самосохранения, оздоровление.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ.:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-39

ԶՈՒՐԱԲՅԱՆ ԱԼԲԵՐՏ

ԵՊՀ ԻՄ դասախոս, ասպիրանտ
էլվիոստ՝ Zurabyan1@gmail.com

Սույն աշխատանքով փորձ է արվել ընդգծելու մասնագիտական գործունեություն ծավալող մանկավարժի անձի մասնագիտական անվանագությունն ապահովող գործոնների ուսումնասիրման հիմնախնդիրը, որն իր հերթին հնարավորություն կտա բացահայտելու դասական մանկավարժական գործունեության ազդեցությունը մանկավարժի մոտ մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորման վրա:

Հոդվածում ներկայացված է հիմնախնդրի շրջանակներում իրականացված մեր հետազոտությունը, որի նպատակն է ուսումնասիրել մանկավարժի անձի մասնագիտական գործունեության ընթացքում հոգեբանական անվանագությունն ապահովող գործոնները:

Այդ նպատակին հասնելու համար առաջադրել և լուծել ենք հետևյալ խնդիրները.

1. տեսական աղբյուրների ուսումնասիրությունների միջոցով ներկայացնել մանկավարժի հոգեբանական անվանագության առանձնահատկությունները մասնագիտական գործունեության ծավալման պայմաններում,

2. առանձնացնել ու հիմնավորել մանկավարժի հոգեբանական անվանագության վրա ազդող հավանական գործոնները Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական և կրթական առանձնահատկությունների համարեքսպում,

3. ներկայացնել գործոնների միջև փոխազդեցության ու փոխկապվածության հիմնախնդիրը՝ համահարաբերակցական կապերի բացահայտման միջոցով:

Մանկավարժների հոգեբանական այրման մակարդակի հետազոտության ընթացքում կիրառվել են Վ. Բոյկոյի «Հուզական այրման մակարդակի ախտորոշման» մեթոդիկան և Ա. Ռեանայի կողմից փոփոխված Կ. Ջեմֆիռի «Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման» մեթոդիկան:

Հետազոտության համար մեթոդաբանական հիմք ենք ընտրել գիտակցության և գործունեության միասնության սկզբունքը, որը մշակվել է Ս. Լ. Ռուբինշտեյնի փիլիսոփայական-հոգեբանական հայեցակարգի շրջանակներում, գործունեության վրա հիմնված մոտեցում, որը մշակվել է Լ. Ս. Վիգոտսկու, Ա. Ն. Լեոնյուսի, Բ. Մ. Տեպլովի, Վ. Դ. Շադրիկովի աշխատություններում:

Ելնելով առաջադրված նպատակից՝ ենթադրվում էր, որ մանկավարժի դասական մասնագիտական գործունեության մոտիվացիան կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ իր հոգեբանական առողջության վրա և հանդիսանալ հոգեբանական այրման համախտանիշի ձևավորման նախադրյալ: Չնայած սույն ենթադրությանը՝ հետազոտությունը ցույց տվեց, որ ընտրանքի շրջանակների համար արտաքին դրական և բացասական մոտիվացիան չի ազդում մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորման վրա, և հետազոտվող 50 մանկավարժներից միայն 4-ի մոտ է այն խիստ արտահայտված, իսկ մյուս 46-ի մոտ արտահայտված է միջին ցուցանիշներով (44 հոգի) կամ ընդհանրապես բացակայում է (2 հոգի): Այսպիսով՝ դիտարկման ենթարկելով առկա ցուցանիշները՝ կարելի է ասել, որ հետազոտման ընտրանքի շրջանակներում գերակայում է դիմադրության գործակիցը, ինչը կարող է վկայել մանկավարժի հարմարվողականության զգալի ռեսուրսների առկայության մասին:

Բանալի բառեր՝ հոգեբանական անվտանգություն, մասնագիտական գործունեություն, անձի ուղղվածություն, աշխատանքային միջավայր, մոտիվացիա, հյուծվածություն:

THE FACTORS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE TEACHER'S PERSONALITY IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

ZURABYAN ALBERT
PhD student

In this paper, an attempt was made to emphasize the problem of studying the factors that ensure the professional safety of the personality of a teacher engaged in professional activity, which in turn will make it possible to get one step closer to explaining the problem of the influence of classical pedagogical activity on the formation of psychological burnout syndrome among teachers.

The article presents our research, the purpose of which is to clarify the factors that ensure the psychological safety of the teacher's personality in the process of professional activity.

To achieve this goal, we have put forward and solved the following tasks:

1. To present the features of psychological safety of a teacher in the conditions of professional activity through the study of theoretical sources;
2. To identify and substantiate possible factors affecting the psychological safety of a teacher in the context of socio-economic and educational features of Armenia;
3. To present the problem of interaction and interrelation between factors by identifying the correlation relationship.

In the course of the study, the method of “Diagnosing the level of emotional burnout” by V. Boyko, the method of “Studying the motivation of professional activity” by K. Zemfir in the modification of A. Rean was applied.

The methodological basis of the research was the principle of unity of consciousness and activity, developed within the framework of the philosophical and psychological concept of S.L. Rubinstein, the activity approach developed in the works of L. S. Vygotsky, A. N. Leontiev, B. M. Teplov, V. D. Shadrikov.

Based on this goal, it is assumed that the motivation of the classical professional activity of a teacher can have a negative impact on the psychological health of a teacher and be a prerequisite for the formation of a psychological burnout syndrome. Despite this assumption, the study showed that external positive and negative motivation within the sample does not affect the formation of professional burnout syndrome, and only 4 out of 50 teachers studied have it strongly extrapolated, and the remaining 46 have it expressed in average indicators (44 people) or absent altogether (2 people). Thus, considering the available indicators, we can say that the resistance coefficient prevails within the

study sample, which may indicate the presence of significant adaptive resources for the teacher. As a result of the analysis carried out in the work, it became clear that within the studied sample, external negative motivation can complement the group of factors influencing the formation of the professional burnout syndrome, but cannot be considered as a separately expressed full-fledged factor.

Keywords: *psychological safety, professional activity, personal orientation, working environment, motivation, education.*

ФАКТОРЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ЗУРАБЯН АЛБЕРТ

Аспирант

Преподаватель в ЕГУ ИФ

электронная почта: Zurabyan1@gmail.com

В данной работе была предпринята попытка подчеркнуть проблему изучения факторов, обеспечивающих профессиональную безопасность личности педагога, осуществляющего профессиональную деятельность, что в свою очередь даст возможность еще на один шаг приблизиться к разъяснению проблемы влияния классической педагогической деятельности на формирование синдрома психологического выгорания у педагогов.

В статье представлено наше исследование, цель которой уточнить факторы, обеспечивающие психологическую безопасность личности педагога в процессе профессиональной деятельности.

Для достижения этой цели мы выдвинули и решили следующие задачи:

1. Представить особенности психологической безопасности педагога в условиях профессиональной деятельности посредством изучения теоретических источников;
2. Выделить и обосновать возможные факторы, влияющие на психологическую безопасность педагога в контексте социально-экономических и образовательных особенностей Армении;
3. Представить проблему взаимодействия и взаимосвязи между факторами с помощью выявления корреляционных связей.

В ходе исследования была применена методика “Диагностики уровня эмоционального выгорания” В. Бойко, методика “Изучение мотивации профессиональной деятельности” К. Земфир в модификации А. Реана.

Методологической основой исследования послужили принцип единства сознания и деятельности, разработанный в рамках философско-психологической концепции С.Л. Рубинштейна, деятельностный подход, разработанный в работах Л. С. Выготского, А. Н. Леонтьева, Б. М. Теплова, В. Д. Шадрикова.

Исходя из поставленной цели, предполагается, что мотивация классической профессиональной деятельности педагога может оказывать негативное влияние на психологическое здоровье педагога и являться предпосылкой формирования синдрома психологического выгорания. Несмотря на это предположение, исследование показало, что внешняя положительная и отрицательная мотивация в рамках выборки не влияет на формирование синдрома профессионального выгорания, и только у 4 из 50 исследуемых педагогов он сильно экстраполирован, а у остальных 46 выражено в средних показателях (44 человека) или вообще отсутствует (2 человека). Таким образом, рассматривая имеющиеся показатели, можно сказать, что в рамках исследуемой выборки преобладает коэффициент сопротивления, что может свидетельствовать о наличии значительных адаптационных ресурсов у педагога.

Ключевые слова: психологическая безопасность, профессиональная деятельность, личностная ориентация, рабочая среда, мотивация, воспитание.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 29.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 07.08.2022թ.:

ԿՐՏՍԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՎԱԽԵՐԻ ԲԱՅԱՀԱՅՏՄԱՆ ԵՎ
ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ԹԵՐԱՊԵՎՏԻԿ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-40

ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ ՆԱԶԵԼԻ

հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Գորիսի պեդագոգական համալսարանի ընդհանուր մանկավարժության և
հասարակ կրթության ամբիոնի դոցենտ
էլփոստ՝ nazelihaxverdyan@mail.ru

Հոդվածի նպատակն է՝ ներկայացնել կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխաների վախերի առանձնահատկությունների տեսական և գործնական ուսումնասիրություն, գնահատել դրանց բացահայտման և հաղթահարման համար մեր կողմից մշակված թերապևտիկ մեթոդների արդյունավետությունը:

Հեղափոխության համար կիրառել ենք հոգեբանական հայեցակարգերի ուսումնասիրություն, արտթերապիան և հեքիաթաթերապիան դիտարկել ենք որպես կրտսեր դպրոցականների վախերի բացահայտման և հաղթահարման արդյունավետ միջոցներ: Փորձարարական հեղափոխության համար առանձնացրել ենք Ա.Բ. Չախարովի «Նկարիք քո վախը» մեթոդիկան, հոգեբանական զրույցի մեթոդը և թեմատիկ հեքիաթներ:

Բացահայտեցինք, որ մանկական վախերի դիագնոստիկայի և դրանց հաղթահարման համար լավագույն միջոցներ են արտթերապիան և հեքիաթաթերապիան: Առաջինն օգնում է ստեղծագործական գործընթացում դուրս բերել երեխաների ներքին հուզական խնդիրները, իսկ հեքիաթի ազդեցությամբ հնարավոր է լինում ստեղծել համընդհանրացումներ (ասոցիացիաներ) հերոսների հետ և ձևավորել հոգեբանական հաղթահարման մեխանիզմներ, որոնք նրանք հեղափոխում կարող են կիրառել կյանքում:

Բանալի բառեր՝ արդթերապիա, հեքիաթաթերապիա, արդթերապևտիկ հեքիաթ, մանկական վախ:

RESEARCH ON THE INVESTMENT OF THERAPEUTIC AGENTS IN THE DISCOVERY AND OVERCOMING OF FEARS OF YOUNG SCHOOL STUDENTS

HAKHVERDYAN NAZELI

*Associate Professor at the Chair of General Pedagogy and Special Education,
PhD in Psychology,
Goris State University
e-mail: nazelihaxverdyan@mail.ru*

The purpose of the article is to present a theoretical and practical study on the features of fears of young school students, to evaluate the effectiveness of the therapeutic methods developed by us for their discovery and overcoming.

For the research, we applied a study of psychological concepts and considered art therapy and fairy tale therapy as effective means of identifying and overcoming the fears of junior schoolchildren. For experimental research, we distinguished A.I. Zakharov's "Paint your fear" method, psychological conversation method and thematic fairy tales.

We discovered that art therapy and fairy tale therapy are the best means for diagnosing childhood fears and overcoming them. The first one helps to bring out the inner emotional problems of children in the creative process, and under the influence of the fairy tale, it is possible to create generalizations (associations) with the characters and form psychological coping mechanisms that they can later use in life.

Keywords: *art therapy, fairy tale therapy, art therapeutic tale, childhood fear.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ВЫЯВЛЕНИЯ И ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРАХОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

АХВЕРДЯН НАЗЕЛИ

*Кандидат психологических наук, доцент кафедры общей педагогики и
специального образования Горисского госуд. университета*

Цель статьи представить теоретическое и практическое изучение особенностей страхов у младших школьников, оценить эффективность разработанных нами терапевтических методов выявления и преодоления их. Для исследования мы применили изучение психологических концепций, арттерапию и сказкотерапию, рассматривали как эффективные средства по выявлению и преодолению страхов у младших школьников. Для экспериментального исследования была выделена методика А.И. Захарова “Нарисуй свой страх”, метод психологической беседы и тематические сказки.

Выявили, что лучшими средствами для диагностики детского страха и их преодоления являются арттерапия и сказкотерапия. Первая помогает в процессе творчества выявить внутренние эмоциональные проблемы детей, а под влиянием сказки получаем возможность создать ассоциации с героями и сформировать механизмы психологического преодоления, которые дети могут применять в будущем в жизни.

Ключевые слова: арттерапия, сказкотерапия, арттерапевтическая сказка, детский страх.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 07.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 16.10.2022թ.:

7.	ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ LAW ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ
----	---

**ԻՆՉ ԵՎ ԻՆՉՈՒ Է ԱՐԳԵԼՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ՀՏԴ 342.4

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-41

ՀԱԿՈԲՅԱՆ ՌՈՒԶԱՆՆԱ

Գավառի պետական համալսարանի ռեկտոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Էլփոստ՝ ruzanna.hakobyan@mail.ru

Հոդվածը վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության արգելող բնույթի իրավանորմերին: Հոդվածում համեմատա-իրավական վերլուծության մեթոդով ուսումնասիրվում են 1995 թվականին ընդունված Սահմանադրության արգելող նորմերը, ապա 2005 և 2015 թվականներին հանրաքվեի միջոցով փոփոխված հիմնական օրենքի նորմ-արգելքները: Հեղինակը պարասխանում է այն հարցերին, թե ինչ և ինչու է արգելում Սահմանադրությունը՝ հիմնավորելով, որ սահմանադրական արգելքներն ինքնանպատակ չեն, այլ լիազորող ու պարտադրող իրավանորմերի հետ միասին ծառայում են սահմանադրական իրավակարգի և օրինականության հաստատմանն ու ամրապնդմանը: Հոդվածում փարբերակվում են սահմանադրական ուղղակի և անուղղակի արգելքներ, որոնք արտահայտվում են «արգելվում է», «արգելված է», «ոչ ոք չի կարող», «չի կարող», «չի կարելի», «իրավունք չունեն», «չպետք է» և այլ եզրույթների միջոցով: Արվում է այն եզրակացությունը, որ սահմանադրական արգելքները՝ որպես բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող պարտադիր նորմեր և հրամայական պահանջներ, պետք է հարգվեն և հաշվի առնվեն իրավահարաբերությունների սուբյեկտների և առաջին հերթին՝

պաշտոնապար անձանց կողմից: Հողվածում ներկայացվում են սահմանադրական փոփոխությունների առաջարկներ՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական իրավակարգի և օրինականության ամրապնդմանը:

Բանալի բառեր՝ Սահմանադրություն, իրավանորմ, արգելք, սահմանափակում, կարգավորում, լիազորում, պարտադրում, պարտականություն, սահմանադրական պատասխանատվություն, իրավակարգ:

WHAT AND WHY DOES THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA PROHIBIT

HAKOBYAN RUZANNA

*Rector of Gavar State University,
Doctor of Law, Associate Professor,
e-mail: ruzanna.hakobyan@mail.ru*

The article refers to the prohibiting legal norms of the Constitution of the Republic of Armenia. The method of comparative legal analysis is used to study the prohibiting norms of the Constitution adopted in 1995, and the prohibition norms of the main law, amended by referendum in 2005 and 2015.

The author answers the questions about what and why the Constitution prohibits, justifying that constitutional prohibitions are not an end in themselves, but, together with authorizing and prohibiting legal norms serve to establish and strengthen the constitutional order and legality. The article distinguishes direct and indirect constitutional prohibitions, which are expressed by the following terms: "prohibited", "is prohibited", "no one is entitled to", "one shall not", "they are not entitled to", "one must not", etc.

It is concluded that constitutional prohibitions as mandatory norms and imperative requirements with the highest legal force, should be respected and considered by subjects of legal relations and, mostly, by the officials. The article presents proposals for constitutional amendments aimed at strengthening the constitutional order and legality in the Republic of Armenia.

Keywords: *Constitution, legal norm, prohibition, restriction, regulation, authorization, compulsion, obligation, constitutional responsibility, legal order.*

ЧТО И ПОЧЕМУ ЗАПРЕЩАЕТ КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

АКОБЯН РУЗАННА

Ректор Гаварского государственного университета

Доктор юридических наук, доцент

электронная почта: ruzanna.hakobyan@mail.ru

Статья посвящена рассмотрению запрещающих норм Конституции Республики Армения.

Методом сравнительно-правового анализа исследуются запрещающие нормы Конституции, принятой в 1995 г., а затем нормы-запреты основного закона, измененного путем референдума в 2005 и 2015 годах. Автор отвечает на вопросы о том, что и почему запрещает Конституция, обосновывая, что конституционные запреты не являются самоцелью, а вместе с управомочивающими и обязывающими правовыми нормами служат установлению и укреплению конституционного правопорядка и законности.

В статье различаются прямые и косвенные конституционные запреты, которые выражаются такими терминами, как «запрещается», «запрещено», «никто не может», «не может», «не имеют права», «не следует».

Делается вывод о том, что конституционные запреты как императивные нормы и обязательные требования, обладающие высшей юридической силой, должны соблюдаться и учитываться субъектами правоотношений и, в первую очередь, должностными лицами. В статье представлены предложения по конституционным изменениям, направленные на укрепление конституционно-правового строя и законности в Республике Армения.

Ключевые слова: *Конституция, правовая норма, запрет, ограничение, регулирование, управомочение, обязывание, обязанность, конституционная ответственность, правопорядок.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 16.10.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 26.10.2022թ.:

ՀԱՅՈՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՒ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻ ՈՒ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՀՏԴ 342.1

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-42

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ՍԱՄՎԵԼ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Գավառի պետական համալսարանի պրոֆեսոր
Էլփոստ՝ khachatryan08@mail.ru

Իրավաբանական գրականության մեջ կան փարբեր փեսություններ իրավունքի և պետության ծագման մասին, սակայն դրանցից ոչ մեկը չի արտացոլում հայկական իրավունքի և պետության ծագման պատճառներն ու հանգամանքները: Դրանց ձևավորման ուղին եզակի է, բացառիկ և կարող է բացատրվել միայն այս աշխարհում ներկայացված հայեցակարգով, որն ապացուցում է, որ Հայաստանում գոյություն են ունեցել երեք փեսակի իրավական համակարգեր, պետություններ և քաղաքակրթություններ, որոնք ժամանակին հեփնել են միմյանց: Իրենց ձևով և էությամբ նրանք արմատապես փարբերվում էին հարևան մերձավորարևելյան սփրկափիրական բռնապետություններից և նրանց իրավական համակարգերից: Դրանք հայկյան, գրադաշտական և քրիստոնեական իրավական համակարգերն ու պետություններն էին: Նրանց եզակիությունն այն է, որ առաջացել են խաղաղ ճանապարհով՝ ազատության, արդարության, հավասարության և այլ քաղաքակրթությունների առաջնորդող գաղափարների քարոզման արդյունքում՝ Հայկ Նահապետի, Ջորասփրի և Գրիգոր Լուսավորչի կողմից:

Նրանց գործողությունների արդյունքում իրենց շղթայում ի հայտ եկան հայկական երեք քաղաքակրթություններ՝ հայկականը, գրադաշտականը և քրիստոնեականը:

Բանալի բառեր՝ Հայկ նահապետ, Բել, Բաբելոնյան աշտարակ, հայկյան իրավունք և պետություն, Ջորոասփր, գրադաշտական իրավունք և

պետություն, Գրիգոր Լուսավորիչ, Տրդատ Երրորդ Արշակունի, հայկական քրիստոնեական իրավունք, պետություն և քաղաքակրթություն:

THE CAUSES AND WAYS OF CREATION OF THE ARMENIAN LAW AND THE STATE

KHACHATRYAN SAMVEL

PhD in Law, Associate Professor, *GSU Lecturer*

e-mail: khachatryan08@mail.ru

There are various theories in the legal literature about the origin of law and the state, but none of them reflects the causes and the circumstances of the origin of the Armenian law and the state. The path of their formation is unique, exceptional and can only be explained by the concept presented in this work, which proves that three types of legal systems, states and civilizations existed in Armenia and followed each other in time. In their form and essence, they radically differed from neighboring Middle Eastern slave-owning despotisms and their legal systems. These were the Haykan, the Zoroastrian and the Christian legal systems and states. Their uniqueness lies in the fact that they arose peacefully, as a result of the preaching of guiding ideas of freedom, justice, equality, etc., by the civilizers Hayk Nahapet, Zoroaster and Gregory the Illuminator. As a result of their action, three Armenian civilizations arose in their chain - the Haykan, the Zoroastrian and the Christian ones.

Nowhere in the world and in any nation, did legal systems, states and civilizations ever arise through peaceful preaching.

Keywords: *Hayk Nahapet, Hayk the Patriarch, Bel, Tower of Babel, Armenian law and state, Zoroaster, Zoroastrian law and state, Gregory the Illuminator, Tiridates III Arsacid, Armenian Christian law, state and civilization.*

О ПРИЧИНАХ И СПОСОБЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ АРМЯНСКОГО ПРАВА И ГОСУДАРСТВА

ХАЧАТРЯН САМВЕЛ

*Кандидат юридических наук, доцент,
преподаватель ГГУ*
электронная почта: khachatryan08@mail.ru

В правовой литературе существуют различные теории о происхождении права и государства, но не одна из них не отражает причин и обстоятельств происхождения армянского права и государства. Путь их становления уникален, исключителен и может быть объяснен только концепцией, представленной в данной работе. С ее помощью обосновывается, что в Армении существовали и следовали друг за другом во времени три типа правовых систем, государств и цивилизаций, по своей форме и сути коренным образом отличных от соседних ближневосточных рабовладельческих деспотий и их правовых систем. Это были гаяканская, зороастрийская и христианская правовые системы и государства. Их уникальность состоит в том, что они возникли мирным путем, вследствие пропованды идей свободы, справедливости, равенства и др., цивилизаторами Гайком Нахапетом, Зороастром и Григором Просветителем. Вследствие их действия возникли три армянские цивилизации в их цепи – армянская, зороастрийская и христианская.

Нигде в мире, ни в каком-либо народе и никогда путем мирной проповеди не возникали правовые системы, государства и цивилизации.

Ключевые слова: *Гайк Нахапет, Бел, Вавилонская Башня, гаяканское право, государство и цивилизация, Зороастр, зороастрийское право и государство и цивилизация, Григор Просветитель, Тиридат Третий Аршакуни, армянское христианское право, государство и цивилизация.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.08.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 28.08.2022թ.:

ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ ՆՈՐԻԿ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,

ԵՀՀ միջազգային հարաբերությունների և իրավագիտության
ինստիտուտի դասախոս

Էլփոստ՝ norik.shaxnazaryan@yandex.ru

Հոդվածը նվիրված է սահմանադրական կարգավորման օբյեկտի բացահայտման և հստակեցման հետ կապված հարցերին: Մասնավորապես համակողմանի և իրավահամեմատական վերլուծության են ենթարկվել պայմանական և գործող սահմանադրությունների կարգավորման օբյեկտը և առարկան, ուսումնասիրվել են դրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև արդի սահմանադրական զարգացումների հիմնական միտումները: Ուսումնասիրության առարկան են սահմանադրական կարգավորման օբյեկտի «լայն» և «նեղ» հասկացությունները, որոնք գոյություն ունեն մասնագիտական գրականության մեջ: Այս հարցը առավել հստակեցված է զարգացած իրավական համակարգի սահմանադրությունների (օրինակ՝ Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Լեհաստանի և այլն) առումով:

Հոդվածի նպատակն է հիմնավորել, որ սահմանադրությունը որպես օրենսդրության հիմք ունի կարգավորման օբյեկտի հստակ սահմանման անհրաժեշտություն: Առաջարկվում է սահմանադրական իրավակարգավորումներին հաղորդել որոշակի դինամիկա, օրինակ՝ ուղիղ և հետադարձ կապերի բնույթի բացահայտմամբ (սահմանադրական կարգավորում և դրա նկատմամբ հակազդեցություն), այդ կապերի հիմնական նպատակների նշմամբ (իրավական հիմքերի հաստատում հասարակական արժեքների սրբազան և բաշխման համար) և տարրերով (բաղադրիչներով), որոնց միջև վերջիններս ձևավորվում են (մարդ, տարբեր կողմերի վերջեր, պետություն և հասարակություն):

Բանալի բառեր՝ սահմանադրական կարգավորման օբյեկտ, սահմանադրական հետազոտության առարկա, իրավական կարգավորում, մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակ, սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների հիմունքներ, պետական մարմինների կարգավիճակ, սահմանադրական իրավակարգավորումներ, իրավական դրույթներ, քաղաքական վարչակարգ:

THE OBJECT OF CONSTITUTIONAL REGULATION

SHAHNAZARYAN NORIK

Applicant of the Institute of Philosophy,

Sociology and Law of NAS RA,

Lecturer of the Institute of International Relations and Jurisprudence of

“Haybusak” Yerevan University

e-mail: norik.shaxnazaryan@yandex.ru

The article is devoted to issues related to the disclosure and clarification of the object of constitutional regulation. In particular, the object and subject of regulation of historical and current constitutions were subjected to a comprehensive and comparative legal analysis, the features of each of them, as well as the main trends of modern constitutional developments were studied. The subject of the study is the broad" and "narrow" concepts of the object of constitutional regulation that exist in professional literature. This issue is more clearly defined in terms of the constitutions of the developed legal system (e.g. Germany, France, Italy, Poland, etc.).

The purpose of the article is to substantiate that the constitution as the basis of legislation has the need for a clear definition of the object of regulation. It is proposed to give certain dynamics to constitutional legal regulations, for example, by identifying the nature of direct and inverse relationships (constitutional regulation and resistance to it), specifying the main goals of these relationships (establishment of legal bases for the creation and distribution of public values) and the elements (components) among which the latter are formed (a person, various collectives, the state and society).

Keywords: *object of constitutional regulation, subject of constitutional research, legal regulation, legal status of a person and a citizen, fundamentals of socio-economic relations, status of state bodies, constitutional legal regulations, legal provisions, political regime.*

ОБЪЕКТ КОНСТИТУЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

ШАХНАЗАРЯН НОРИК

*Соискатель Института философии, социологии и права НАН РА
Преподаватель Института международных отношений и юриспруденции
Ереванского Университета «Айбусак»
электронная почта: norik.shahnazaryan@yandex.ru*

Статья посвящена вопросам, связанным с раскрытием и уточнением объекта конституционного регулирования. В частности, всестороннему и сравнительно-правовому анализу подверглись объект и предмет регулирования исторических и действующих Конституций, были изучены особенности каждой из них, а также основные тенденции современных конституционных развитий. Предметом исследования являются «широкое» и «узкое» понятия объекта конституционного регулирования, существующие в профессиональной литературе. Этот вопрос более четко прояснен с точки зрения Конституции развитой правовой системы (например, Германии, Франции, Италии, Польши и т.д.).

Цель статьи - обосновать, что конституция как основа законодательства имеет необходимость четкого определения объекта регулирования. Предлагается придать конституционным правовым регулированиям определенную динамику, например, выявлением характера прямых и обратных связей (конституционное регулирование и противодействие по отношению к нему), обозначением основных целей этих связей (установление правовых основ для создания и распределения общественных ценностей) и элементов (компонентов), между которыми они формируются (человек, различные коллективы, государство и общество).

Ключевые слова: *объект конституционного регулирования, предмет конституционного исследования, правовое регулирование, правовой*

статус человека и гражданина, основы социально-экономических отношений, статус государственных органов, конституционные правовые регулирования, правовые положения, политический режим.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 16.04.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 18.07.2022թ.:

ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ, ՆՐԱ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՏԴ 347
DOI: 10.56246/18294480-2022.13-44

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԳԵՂԵՑԻԿ

ԳՊՀ հումանիտար մասնագիտությունների ֆակուլտետի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական
դատավարության ամբիոնի դասախոս
էլիոստ՝ gexecik_vardanyan@mail.ru

Հոդվածը նվիրված է հաշտարարության ինստիտուտին՝ որպես վեճերի լուծման արտադարական ընթացակարգի: Նպատակն է բացահայտել հաշտարարության ինստիտուտի էությունն ու իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները, կիրառման ընթացակարգը: Հոդվածում ներկայացվում է ուսումնասիրվող ինստիտուտի պատմական զարգացման գործընթացը և միջազգային փորձը, դրա արդիականությունն ու կարևորությունն արդարադատության արդյունավետության բարձրացման գործում: Խնդրո առարկան ուսումնասիրելիս օգտագործվել են վերլուծական, պատմական, իրավահամեմատական մեթոդները, որոնց կիրառմամբ կատարվել է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության, ինչպես նաև օտարերկրյա իրավական համակարգում ու իրավակիրառ պրակտիկայում գործող սկզբունքների, հաշտարարության կիրառման ընթացակարգի ու հաշտարարության ինստիտուտին առնչվող հարցերի վերաբերյալ տեսաբանների դիրքորոշումների հետազոտություն: Հոդվածում հիմնավորվում է, որ ՀՀ-ում հաշտարարության ինստիտուտի կիրառումը հնարավորություն կտա էականորեն նվազեցնել դատական համակարգի ծանրաբեռնվածությունը, կկրճատի դատական և պետական ծախսերը,

Կողմերը հնարավորություն կունենան առկա վեճը լուծելու հնարավորինս արագ և իրենց համար ընդունելի ու փոխշահավետ փարբերակով:

Քանայի բառեր՝ հաշտարար, հաշտարարության ինստիտուտ, վեճ, իրավական կարգավորում, վեճերի լուծման այլընտրանքային եղանակ, արտադատական ընթացակարգ, հաշտության համաձայնություն, հաշտարարության իրականացում:

**MEDIATION INSTITUTE IN THE CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT
AND INTERNATIONAL EXPERIENCE AND ITS IMPLEMENTATION IN THE
REPUBLIC OF ARMENIA**

VARDANYAN GEGHETSİK

GSU Lecturer,

*Lecturer of the Chair of Civil Law and Civil Procedure
of the Academy of RA Police Educational Complex*

Էլփոստ՝ gexecik_vardanyan@mail.ru

The article is dedicated to the institute of mediation as an extrajudicial dispute resolution procedure. Its purpose is to reveal the essence of mediation institute and the peculiarities of the legal regulation, the procedure of its application. The article presents the historical development process and international experience of the studied institute, its relevance and importance in increasing the effectiveness of justice. Analytical, historical, and legal comparative methods were used to study the issue, and to research the positions of theoreticians regarding the legislation of the Republic of Armenia, as well as the principles operating in foreign legal systems and legal practice, the procedure for applying mediation, and the issues related to the mediation institute. It is argued in the article that the application of mediation institute in the Republic of Armenia will significantly reduce the workload of the judicial system, as well as will reduce court and state costs; the parties will have the opportunity to resolve the dispute as quickly as possible and in an acceptable and mutually beneficial way.

Keywords: mediator, mediation institute, dispute, legal regulation, alternative method of dispute resolution, extrajudicial procedure, agreement on mediation, implementation of mediation.

ИНСТИТУТ МЕДИАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ И МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА И ЕГО ВНЕДРЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ВАРДАНЯН ГЕГЕЦИК

*Факультет гуманитарных наук ГГУ
Преподаватель кафедры гражданского права
и гражданского судопроизводства
Образовательного комплекса Полиции РА
Капитан полиции
Էլժիսու՛ն՝ gexecik_vardanyan@mail.ru*

Статья посвящена институту медиации, как внесудебной процедуре разрешения споров. Цель – раскрыть сущность института медиации и выявить особенности правового регулирования, а также порядок его применения. В статье представлен исторический процесс развития и международный опыт изучаемого института, его актуальность и значение в повышении эффективности правосудия. Для изучения вопроса были применены аналитический, исторический и сравнительно-правовые методы, с помощью которых исследованы позиции теоретиков относительно законодательства Республики Армения, а также принципы, действующие в зарубежной правовой системе и юридической практике, процедура применения медиации, в том числе вопросы, связанные с институтом медиации. В статье обосновывается тот факт, что использование института медиации в РА значительно снизит нагрузку на судебную систему, уменьшит судебные и государственные издержки, и влечение этого, у сторон появится возможность разрешения имеющихся споров в максимально быстрой, приемлемой и взаимовыгодной форме.

Ключевые слова: медиатор, институт медиации, спор, правовое регулирование, альтернативный способ разрешения спора, внесудебный порядок, соглашение о медиации, осуществление медиации.

Հողվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 10.08.2022թ.:
Հողվածը գրախոսվել է 20.08.2022թ.:

Հայաստանի Հանրապետություն,
Գեղարքունիքի մարզ, ք. Գավառ,
1201, Հրանտ Հակոբյան 1
ԳԱՎԱՌԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
Հեռ.: +374 60 460201

Կայքէջ՝ <http://www.gsu.am>
Էլ. փոստի հասցե - info@gsu.am
infogsu@mail.ru